KALBİN DİRENİŞİ

5. BASKI

TİMAŞ

KEMAL SAYAR

KALBİN DİRENİŞİ
Kemal Sayar

TİMAŞ YAYINLARI | 2676
Psikoloji Dizisi | 47
Kemal Sayar Kitaplığı | 11

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Metin Karabaşoğlu
Fahrünnisa Erdem

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Karakalem Yayınları, İstanbul

5. BASKI
Kasım 2012, İstanbul

ISBN
978-605-114-930-1

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KALBİN DİRENİŞİ

Kemal Sayar

TİMAŞ

KEMAL SAYAR

1966 yılında Ordu'da dünyaya gelen Kemal Sayar, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak Hisarönü 27 Mayıs İlkokulu'nda ve Eskişehir Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi (İngilizce) Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1995 yılları arasında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda uzmanlık eğitimine devam etti. Ardından Vakıf Gureba Eğitim Hastanesi ve Çorlu Asker Hastanesi'nde psikiyatri uzmanı unvanıyla görev yaptı. 2000 yılında psikiyatri doçenti oldu. 2000-2004 yılları arasında KTÜ Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak bulundu. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde danışmanlık ve hakemlik yaptı. Psikiyatri konulu çok sayıda kongre ve sempozyumda düzenleyici ve konuşmacı olarak yer aldı. 2002 yılında, Kanada Mc Gill Üniversitesi Transkültürel Psikiyatri Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Bakırköy ve Erenköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanelerinde klinik şefliği görevlerini yürüttü. 2008 yılında psikiyatri profesörü oldu. Halen Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve klinik pratiğini özel ofisinde sürdürüyor.

Yayınlanmış Kitaplarından Bazıları:
Her Şeyin Bir Anlamı Var
Yavaşla
Merhamet
Ruh Hali
Sufi Psikolojisi
Kendine İyi Bak
Olmak Cesareti
Kalbin Direnişi
Hüzün Hastalığı
Özgürlüğün Baş Dönmesi
Otoyol Uykusu
Koruyucu Psikoloji
Terapi
Bütün Şiirleri
Biraz Yağmur Kimseyi İncitmez

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm
KIRLARDA BİR KELEBEK / 7

Kırlarda Bir Kelebek / 9
Esra Ağlıyor! / 12
Umut Şehri / 17
Babam Evde Yok! / 20
Fabrika Kızı / 23
Mutluluğu Ararken / 27
Ruhun Gözyaşları / 31

İkinci Bölüm
"KENDİ ÖNÜNÜZDEN ÇEKİLİN" / 35

Küskünler ve Kaplanlar / 37
"Önce Bana, Hep Bana!" / 41
Yeni Kurbanlar / 46
Maneviyatın 'Light' Olanı / 52
Dinciliğin Sonbaharı / 56
Antidepresan Çağı / 61
Hikâyesiz Bir Dünya / 68
Sır Dizilerinin Sırrı / 72
Sessizlik Sır Saklamaz / 75
"Kendi Önünüzden Çekilin!" / 79
IQ Politikaları / 90

Üçüncü Bölüm
KALBİN DİRENİŞİ / 95
Barbar Felluce'de / 97
Kalbin Direnişi / 100
Şiddetin Psikopolitiği / 105
Terörün Zihinsel Arkaplanı / 109

Dördüncü Bölüm
GEZERKEN KALBE DÜŞEN / 117
Kuzey Işıkları / 119
Ölünecek Bir Yer / 124
Tunus'ta Seyyah / 128
Nargilede Tüten Ne? / 132

Beşinci Bölüm
YİTİK ANLAMIN PEŞİNDE / 137
İnsan: Bugün, Yarın / 139
Anlam Boşluğu / 155

Birinci Bölüm

KIRLARDA BİR KELEBEK

Kırlarda Bir Kelebek

İnsan benliği, kadim zamanlardan beri bağlanmak arayışında. Benliklerimizi aşan, daha yüce, zamanla ve zeminle değişmeyecek değerlere bağlanmak, ruhu özgürleştiriyor.

Çok uluslu bir şirkette üst düzey yönetici olarak çalışan adam, "Gönüllü kölelik düzeni bu." diye mırıldandı.

Kendisine bahşedilen onca imkâna karşın, iş hayatından hoşnut değildi ve bu hoşnutsuzluk olmadık zamanlarda baş gösteren endişe nöbetleriyle kendini dışa vuruyordu. O âna dek iş ortamlarında çok girişken olan bu kişi, şimdi en basit sunumları yaparken bile zorlanıyor, dili damağı birbirine yapışıyor, sözün sonunu getiremiyordu.

Örseleyici bir ayrılığın ardından içinde gelişen ve bir türlü halledemediği o boşluk duygusunu, "Ben kocamı çok-uluslu şirketlere kurban verdim." diye açıklayan genç kadın ise, devam ediyordu: "Oradaki yozlaşmış insan ilişkileri kocamı da bir tufan gibi önüne katıp sürükledi."

Oysa üniversite yıllarından bu yana aynı siyasetin omuzuna yaslan-

mış; hem yoldaşlık, hem de hayat arkadaşlığı yapmışlardı. Yazgı onları önce kapitalist sistemin buyruğuna sokmuş, sonra da ruhlarının ağır ağır baştan çıkışına tanıklık etmişlerdi.

Kendisini küresel bir firmanın ülkedeki vazgeçilmez yöneticisi olarak tanıtan ve işini çok sevdiğini söyleyen adam, son zamanlarda anlam veremediği panik ataklardan yakınıyordu. Bu ataklar, kendisi kabul etmese de, iş hayatındaki doyumsuzlukla birlikte başlamıştı. Sık sık cipine binerek kırlara gidiyor, tabiatta uzun saatler geçiriyor ve özlediği hayatın tabiat içinde özgürce yaşamak olduğunu dile getiriyordu.

Bildik hikâyeler, değil mi?

Bu hikâyeler modern çalışma düzeninin insanın ruhunu emip de onu nasıl bir posaya çevirdiğinin kıssaları olarak okunabilir.

Denilebilir ki, modern kölelik düzeni baştan çıkartıcı maaşlar ve albenili pozisyonlar karşılığında bizi ruhlarımızı unutmaya ve hatta giderek Faustiyen bir anlaşmayla ruhlarımızı satmaya çağırıyor.

Peki neden böyle?

Çağımızda benliğin anlam sağlayıcı kaynakları bir bir kuruyor. Hayatın anlamını devşirmek için işimize, banka hesabımıza, evimize, evimizin önündeki arabaya döndürüyoruz yüzümüzü. Maddi imkânlarımızın çokluğu, bize, bu hayatı doğru ve mutlu bir biçimde yaşadığımız yanılsamasını veriyor. Oysa hepimiz içimizde yaşanmadan bekleyen bir hayatın suçunu duyuyoruz. O hayat orada, keşfedilmeyi ve açığa çıkarılmayı bekliyor. O orada beklediği sürece de hayatlarımızı, bütün ışıltısına rağmen, saman tadında yaşıyoruz. Çünkü kendimizi yeterince özgür hissetmiyoruz. Çünkü işimiz bizi görünmez prangalarla bağlıyor, hareket kabiliyetimizi sınırlıyor.

Yeni çalışma düzeni, müntesiplerine daha çok tüketme kabiliyeti vaad ediyor: Ruhunu sat, ama karşılığında büyük arabalar, büyük evler, sayısız eşya al!

Dövüş Kulübü'nün o eşsiz repliğinde söylendiği gibi: "Sahip olduğun şeyler, bir süre sonra sana sahip olur."

Bu çalışma düzeniyle birlikte yeni bir yoksulluk tarzı sökün ediyor. Yeni yoksulların özelliği, eşyadan yana zengin ama zamandan yana yoksul olmaları... İşte geçirilen uzun saatler ailenin mutluluğundan çalınıyor. 'Kalpsiz bir dünyada son sığınak' olan ailenin temelleri sarsılıyor. Çocuklarımızın en çok gereksindiği iki şey, onlara sunduğumuz dikkat ve varlığımız, kayıplara karışıyor.

Afrikalıların iki tür açlıktan söz ettikleri söylenir. Biri maddi olana; yiyeceğe, barınağa duyulan açlık. Diğeri ise 'niçin?' sorusunun cevabına duyulan açlık. Başka bir deyişle, anlam açlığı. Bana sorarsanız, modern iş hayatı, insanların içinde saklı duran anlam arayışını törpülediği için, yaygın bir hoşnutsuzluk doğuruyor.

Anamalcı zihniyet, sadece kâr ve büyümeyi düşünüyor. Ama öte yanda 'ruhun krizi' büyüyor. İnsanlar işyerlerinde de kişilikleriyle dikkate alınmak, varlıklarını ve biricikliklerini hissetmek istiyorlar. Çarkın içinde sıradan bir vida olmak, varlığımıza esaslı bir cevap arayan bizi, ürpertici sorular karşısında kolsuz kanatsız bırakıyor.

İnsan benliği, kadim zamanlardan beri bağlanmak arayışında. Benliklerimizi aşan, daha yüce, zamanla ve zeminle değişmeyecek değerlere bağlanmak, ruhu özgürleştiriyor.

Seçim yapabilmek, ruhun özgürlüğüdür. Kim kırlarda bir kelebek olmayı yeğlemez ki?

Esra Ağlıyor!

Hayat için umarsız
bir koşturmaca,
ilişkilere menfaat
eksenli bir bakış,
ruhlarımızı
var olmanın
ızdırabından sıyıran
uçarı bir neşe,
içtiğimiz suyu,
soluduğumuz havayı
kirletip duruyor.

İbrahim Bey ve Kur'ân'ın Çiçekleri filminin ortasında, hüngür hüngür ağlayarak sinemayı terkeden genç kız, şimdi karşımda oturuyor. Az önce annesi aramış ve acilen randevu istemişti.

Bu onu ilk görüşüm değil. Ama karşımda ilk kez ağlıyor. İlk kez bu kadar savunmasız, ama bir o kadar da kendisi.

"Ben ait olmak istiyorum." diyor Esra. "Bir yere ait olmalıyım; bir inanca, bir görüşe. Şurada veya burada, ama bir yerde olmalıyım."

Mütedeyyin bir ailenin bu görünüşe göre uçarı kızı, ilk kez kaderle ilgili yoğun sorularıyla gelip karşıma oturmuştu. Kelebeklere özgü bir coşkuyla o konudan bu konuya sekiyor, sorularının cevaplanamazlığından emin görünüyordu. Böylece ailesinin inandığı gibi inanmamış oluyor, bu çetin sorularla kendi farklılık ve biricikliğine bir pencere açıyordu.

"Ben ilahiyatçı değilim." dedim. "Sorularına cevap arayacağın yer burası değil. Ama bu soruların senin için neden bu kadar yakıcı ve önemli olduğunu birlikte konuşabiliriz."

Kabına sığamayan, ailesinin ona ördüğü kozayı zorlayıp kırlara uçmak isteyen yüzlerce, binlerce genç kızdan biriydi Esra. Yüzlerce genç kız gibi o da çok sevilmek, el üstünde tutulmak, anlaşılmak istiyordu.

Ona nasihat etmedim.

Bu hatayı bir kez bir başka genç kızın karşısında yapmıştım. Yitirdiği liseli aşkının ardından neredeyse altı aydır yas tutan ve ağlayan onyedi yaşında bir genç kıza çok bilmiş, çok şeyler görmüş geçirmiş bir ağabey edasıyla nasihat etmiş, "Daha karşına seveceğin kimler çıkacak, dur bakalım!" demiştim. O genç kız, çıkışta hüzünlü gözlerini yerde gezdirerek, annesine "Doktor beni anlamadı." demişti. Besbelli ki, o kendi hayatında eşi benzeri olmayan bu durumun biricikliğinin tescil edilmesini istiyordu. Böyle bir aşkla yalnız kendisinin sevebileceğini ve bir daha asla böyle sevemeyeceğini düşünüyordu. Bir onay istiyordu; iç dünyasının biricikliğine ve yaşadıklarının derinliğine, bütün bunları boşuna yaşamadığına dair bir onay. Nasıl incindiğini doktorun da hissedebilmesini istiyordu. Birisi onun ruhuna dokunabilsin, orada ne fırtınalar koptuğunu görsün istiyordu.

O genç kız, aşk meydan muharebesinde çok erken yaralanan ve yarasını bir doktora göstermeye çalıştığı ilk seferinde sukutuhayale uğrayan o 'muharip gazi,' bana çok önemli bir şey öğreterek kayboldu gitti: "Asla nasihat etme!"

Esra'ya nasihat etmedim. Çünkü nasihat ettiğiniz bir insanı yeterince anlamış olamazsınız. Nasihat ettiğiniz birisini kolayca bir kalıbın içine sıkıştırır ve bireysel farkları dikkate almaksızın o kalıplaşmış tip hakkındaki malumatınızı ona

boca edersiniz. Anlayıp hissedebilmek, hemhal olabilmek öğüt vermekten daha değerliydi.

Esra cıvıl cıvıl bir kız, kırların rengine bürünmek isteyen bir kelebek. Âlem kanatlarındaki renkleri görsün istiyor. Ailesinin dindarlığı Esra'yı 'kesmiyor.' Onun daha derin soruları, daha yakıcı bir ızdırabı var. Onların çeşmesinden içtiği su, susuzluğunu dindirmiyor. Ama, aslında her kız çocuğu gibi, en çok babası tarafından sevilmek istiyor. Babası tarafından onay görmek, onun tarafından pışpışlanmak, okşanmak, takdir edilmek istiyor. Ailesinin yaşam biçimlerine başkaldırırken, aslında "Beni daha çok sevin!" diyor Esra. "Benim biricikliğimi hissedin! Bunu bana söyleyip beni şımartın!"

Esra ait olmak istiyor. Önce, her çocuk gibi, babasının ülkesine ait olmak istiyor. Sonra, onu çevreleyen, anne ve babasına ise bir yaşama biçimi, bir anlam sağlayan düşünce ve duygu iklimine ait olmak istiyor. Ama bunu anne babasının yaptığı gibi yapmak istemiyor. O kendi cıvıltısıyla, coşkusuyla, yaşama sevinciyle orada olmak istiyor. Oysa dinî yaşayış coşkulardan el etek çekeli çok olmuş buralarda. Ne yapsın Esra? Nereye koşsun şimdi? Nerede olsun?

Eskiden aidiyet sorusuna cevap vermek daha kolaydı. Muhafazakâr ailelerin tutundukları aidiyet üç aşağı beş yukarı aynıydı ve hayatın sorularına iyi-kötü cevaplar üretebiliyordu. Eskiden ya burada, ya da oradaydınız. Irmağın iki yakası vardı ve siz birisinde yer alıyordunuz. Yeni kuşaklar hibrid. Melez yani. Onlar dünün ve bugünün melezleri; hatta yarının da. Onlar sizden aldıkları aidiyet hissiyle yetinemiyorlar. Başdöndürücü bir rüzgâr esiyor etraflarında. Kronolojik zaman alabildiğine hızlanmış, durmadan imge yığıyor önlerine. Her şey çok hızlı, o yüzden hiçbir şey kökleşemiyor. Yer tutmak

çok zor. Çok sayıda doğru var, ama hiçbir doğru kişinin iç âleminde ruhu sükûna erdirecek bir yoğunluğa ulaşamıyor.

Aslında anne babaların da kafası karışık. Çünkü onlar da yerli dizi seyrediyorlar, onların da en büyük eğlencesi televizyon kanalları arasında sihirli bir halıya binmişçesine yaptıkları yolculuk. Babalar eve geliyor ve gece yatana kadar televizyon seyrediyorlar. Arada namaz kılıyorlar. Sonra dönüp yeniden televizyon seyrediyorlar. Televizyonun karşısında uyuyorlar.

Çocuklarımıza sunabileceğimiz en değerli hediyeyi esirgiyoruz onlardan: zaman. Çocuklarımız, dikkat ve varlığımızı onlara sunmamızla bir güvenlik ve aidiyet hissine kavuşurlar. Pazar ekonomisinin yaydığı psikoloji, anne babalık gibi paraya tahvil edilemeyen işleri tenzil-i rütbeye uğratıyor. Yakınlık, samimiyet, dostluk, diğergâmlık gibi değerler, pastadan pay almamızı sağlamıyorlarsa eğer, kolayca çöp sepetine atılabiliyor.

Diğerini duymaya ne kadar da az zaman ayırır olduk! Sohbet için hiç vaktimiz yok. Hayat için umarsız bir koşturmaca, ilişkilere menfaat eksenli bir bakış, ruhlarımızı var olmanın ızdırabından sıyıran uçarı bir neşe, içtiğimiz suyu, soluduğumuz havayı kirletip duruyor.

Sorun Esra'da mı? Esra'nın ailesinde mi?

Dindarlığın dahi zemininin sarsıldığı bir zaman diliminden geçiyoruz. Bizatihi dindar olmak veya dindar görünmek insanlara ahlaki bir aidiyet hissi sağlamıyor. Dindarlığın kendisi insanları hayâsızlıktan, çalıp çırpmaktan, torpilli ihale alımlarından korumuyor, koruyamıyor. Herkeste, her şeyde bir yersiz yurtsuzluk... Cep telefonlarından mesaj göndererek kandil kutluyoruz. Dinin zahmetsiz versiyonları... Buharlaşan büyük anlatılarla birlikte, nereye tutunacağını bilemeyen, köksüzleşmiş, popüler kültürün oyuncağı haline getirilmiş bir gençlik... Nereye gidecek? Eve gitse, anne babalar orada

televizyon seyrediyor. Sokakta kimi arkadaşları Hasan es-Sabbah'ın fedaileri gibi haşhaş çekip kendilerinden geçiyor. İmam-Hatip Lisesi'nde okuyan onbeş yaşında bir genç kızı babası kolundan tutup getirmiş, 'ekstazi' kullanıyor diyor. Çelimsiz ürkek kız, korka korka konuşuyor. "Bütün tuvaletlerde var bu." diyor, "okulun yarısı müptela." Gençlerin pek çoğu internet üzerinden tanışıp çet'leşiyor. Sanal âlemde bir bilseniz neler olup bitiyor. Konuşmak ve sevmek bile şekil değiştiriyor.

İlginç zamanlarda yaşıyoruz. Aidiyet problemi üzerine her zamankinden fazla düşünmek gerekiyor.

"Artık orası olmayacak, çünkü hepimiz buradayız." diyor küreselleşmeyi anlatan bir slogan. Hepimiz buradayız ve bir orası yok. Köksüz, yurtsuz, kimsesiz, yalnız. Anne babalarımızdan dahi emniyet almadan...

İşte bunu en uzak hücrelerine dek hissettiği için, Esra ağlıyor.

Umut Şehri

Kalplerimiz ve ruhlarımız birbirine değdiğinde, yollarımız sabahçı kahvelerinde kesiştiğinde, her birimizin acısını müşterek acımız bildiğimizde, umut şehri büyüyecek. Ne zaman yorulsak hayattan, karşımızdakinin gözlerine bakmak yetecek.

"Her insanın bir umut şehri vardır." diyor Yeşim. "Umut şehri o büyüdükçe büyüyor. O daha da geliştikçe, onun beynindeki hayalleri, bizim umut şehrimiz oluyor. İnsanın başka bir gelecekte başka bir dünyası beliriyor. Ben onların resimlerini yapıyorum."

Yeşim ergen psikiyatri kliniğinde kalan onlarca genç kızdan biri. Renklerin arasında kendisine bir yurt, bir yuva ararken ve her fırça darbesiyle çocukluğun o zor mevsimlerini iyileştirmeye çalışırken söylüyor bunları. Kimileri için çocukluk sürekli bir sonbahar, yapraklar oradan oraya uçuşuyor, beklenen Mesih bir kez daha gelmiyor. Kimileri için aile cennetin değil, cinnetin kapılarını açıyor.

Yoksulluğun verdiği şaşkınlığı, o çocukların ve anne babalarının yüzünde öğrendim ben. Sanki uzak bir gezegenden dünyaya inmişçesine

şaşkınlar, nasıl olduysa hayatın bir yol yordam gerektirdiğini öğrenmekte gecikmişler. Bir uykunun en güzel yerinde seslenip uyandırılmışlarcasına hayret dolu bakışlarla süzüyorlar olan biteni. "Az önce uyandın, haydi yatağına!" desek nasıl da rahatlayacaklar. Türlü nedenlerle psikiyatri koğuşunda konaklayan bu gençler resim yaparken ne kadar da mutlular. Bunca yıl konuşamamış, ellerine doğru dürüst bir kitap, hislerini yazacak bir kalem, çalıp söyleyecekleri bir çalgı ve boyayıp dünyayı resmedecekleri bir fırça tutuşturulmamış bu çocuklar, bir kelebeğin kanatlarıyla uçuyorlar resim saatinde. Bir kelebeğin ömrü kadar dayanıksız kılınmış hayatlarında, dünyaya bıraktıkları renklerle sarhoş olup dans ediyorlar. Yoksulluk ve adaletsizlik kahırlı pençelerini onların hayatına geçirdiğinde, onları hayat karşısında savunmasız ve hareketsiz bıraktığında kopuyor iç âlemin fırtınası; dünyaya bir renk bırakamayacak olmanın kederi gencecik omuzları çökertiyor.

Yeşim gibi kimileri hayatta ve ayakta kalmayı akşam mükemmel yapılıp aferin alınacak bir ev ödevi bilip, içlerindeki umut şehrini büyütüyorlar. İçlerinde o zamana kadar kök salmış korku şehrini azar azar yok edip, yeni ve büyük bir şehri yapmaya başlıyorlar.

Umutsuz olmaz. "Yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır." diyemeyenler, Kaf dağına eremezler. Dağın ardındaki Simurg'u görmek içim ümitvar olmak gerek. Türkiye'nin derdi de bu, günümüzün kimi gençleri umudun o serin gölgesine inanmıyor, hayatı kötü bir şaka hissiyle yaşıyorlar. "Okusam ne olacak? İş sahibi olsam ne olacak?" derken, sorular uzayıp gidiyor. Bu kötülüğü çocuklarımıza ne zaman yaptık? Onları hayata bağlayan göbek bağını hangi zalim neşter kesti?

Başkalarının acısına yüz çevirmeyi öğrendiğimiz gün, toplumumuzun mihenk taşı yerinden oynadı. Ötekini icat

ettiğimizde, onunla aramıza kapanması güç bir mesafe koyduğumuzda, başkasının yoksulluğu ve çaresizliği bizde bir tiksinti hissi uyandırmaya başladığında, dünyamız yörüngesinden çıktı. Kollarımızı birbirimizin omuzuna atıp ufku birlikte seyretmeyi, ekmeğimizi ve kaderlerimizi bölüşmeyi bir geçmiş zaman sapkınlığı saydığımızda bir şeyler koptu gitti.

Bazen düşünüyorum, televizyonlarda haber yapan ve sunan, gazetelerde köşe dolduran adamlar ve kadınlar; kanlı canlı, dertleri olan insanlarla, şehrin mağluplarıyla hiç karşılaşıyorlar mı? Yolları hiç onların semtine düşüyor ve onlarla bir belediye otobüsünü, o otobüslere sinen yorgunluk ve bezginliği kıyısından köşesinden paylaşıyorlar mı? Gezdikleri yerlerde mağlupları gördükleri ve onların hikâyesine kulak kesildikleri oluyor mu hiç?

Kalplerimiz ve ruhlarımız birbirine değdiğinde, yollarımız sabahçı kahvelerinde kesiştiğinde, her birimizin acısını müşterek acımız bildiğimizde, umut şehri büyüyecek. Ne zaman yorulsak hayattan, karşımızdakinin gözlerine bakmak yetecek. "Haydi!" diyecek o gözlerdeki ışıltı, "hayallerimizi birbirine ekleyerek umut şehrini kuralım."

Babam Evde Yok!

Bir prenses gibi sevilmiş ve büyütülmüş kızlar, babalarını yitirdikleri zaman, bir daha kimsenin onları bu kadar çok ve bu kadar karşılıksız sevmeyeceğini hisseder gibidirler.

Onların hikâyesi de yazılmalı. Babasına büyük bir aşkla sevdalanıp onun ölümüyle kolu kanadı kırılan kadınların hikâyesi...

Babadan bahsedildiği her seferinde bir damla gözyaşı, bir ses titreyişi, elini ayağını nereye koyacağını bilemeyiş, babası artık evde olmayan kadınların yersiz yurtsuzluğunu ele verir.

Kız çocuklarının ülkesi, nedense hep, babalarının sevgi dolu varlığıdır. O varlık yittiğinde, içeride bir istinad duvarı çöker, varlıkları ancak babalarının varlığıyla tamamlanmış olan kızlar hain dünyaya karşı savunmasız ve ürkek kalıverirler. Otuzlu kırklı yaşlarını süren kadınlar, anne olmuş ve çocuk yetiştirmiş kadınlar, meslek piramidinde yukarıya tırmanmış kadınlar, bir bakarsınız, babanın ölümüyle çocukluğun atlas elbiselerini yeniden kuşanmışlar.

Varlık, güvenlik ister. İnsan bu dünyada hep güvenlik arar. Ama ölüm, güvenlik hissimizi kesintiye uğratır. Kızlar sonsuza dek babalarının sunduğu serinlikte kalamazlar. Babanın ölümüyle ürkek bir kuş içlerine girip çöreklenir. Artık bu dünyada imdat isteyebilecekleri kimse kalmamış, hâmileri toprağa karışmış, zalim dünyada tek başına ayakta durmak zarureti doğmuştur.

Babalarımızı toprağa verdiğimizde, hemen hepimiz, sıranın artık bize geldiğini fark ederiz. Artık o nesil sırasını savmıştır ve sıra onlardan sonra gelenlerdedir.

Anne babalarımızın varlığı bize hep bir yaşama direnci verir; bir çocuklaşma temayülü, olmadık zamanlarda şımarabilme imtiyazı... Az şey değildir bu. İnsan ruhunu ezen modern çalışma düzenine, giderek maddileşen ve insani özünü kaybeden hayata, dışarıdaki dünyada süren onca zalimliğe karşı kendimizi koruyabileceğimiz bir sığınaktır.

Çocukluğun o eşsiz güneşinin altına koşmak, başımız her sıkıştığında bize iyi gelir. Ama baba-kız ilişkisinde bunun ötesinde bir şey var. Kız çocuğu için baba hayatındaki ilk erkektir. Babanın olumlu, sıcak ve sevecen kişiliği kız çocuğunun da ileriki hayatında diğer erkeklerle daha sağlıklı ilişkiler kurmasına zemin hazırlayacaktır.

Yazgının bir oyunu mu demeli bilmiyorum, kimimiz hayatlarımızın ilerleyen evrelerinde anne babalarımızdan miras aldığımız bir nevrozla uğraşırız. Bazen o nevrozu kendi hayatlarımıza kopyalar, bazen de onu gidermek için başka nevrozlar icat ederiz.

Kimi kız çocukları babalarının ruhlarında açtığı yaraları bir ömür boyu saklarlar. Kimi kız çocukları da o kadar güçlü bir baba imgesi geliştirirler ki, hayatta karşılarına çıkan tüm erkekler bu 'başpehlivan baba'nın bir elensesiyle yere yıkılır.

O yüzden, kimi kocalar baştan şanssızdır; alt edemeyecekleri bir rakiple aynı ringe itilen bu adamlar, epey hırpalandıktan sonra ringi terkederler. Babaların gölgesi, şu veya bu şekilde, kızların hayatına vurur.

Ama benim derdim, babadan bahsettikleri her seferinde gözleri buğulanan o kadınlarla.

Onlar doyurucu bir baba-kız ilişkisini bütün saadetiyle tatmış olmalılar. Her birinin babası, ona farklı olduğunu ve farklı sevildiğini hissettirmiş. Bu dünyada biricikliğin saltanatını ona doya doya tattırmış. Bir çocuk için bundan daha büyük bir imtiyaz olabilir mi?

Bir prenses gibi sevilmiş ve büyütülmüş kızlar, babalarını yitirdikleri zaman, bir daha kimsenin onları bu kadar çok ve bu kadar karşılıksız sevmeyeceğini hisseder gibidirler. O titrek ses, o bir damla gözyaşı geçmiş güzel günlere ağıttır.

Ama özleyebilmek!

Gidenler, kalanlara bundan daha büyük bir hediye bırakabilirler mi?

"Babam evde yok." diye ağlayan kadınlar özlem atına binerek babaların ülkesine giderler. Babaları artık 'uzak ülke'de olsa da, özleyebilmek büyük saadettir!

Fabrika Kızı

"Bende sığar yedi cihan, ben bu cihana sığmazam."
Nesimî

'Fabrika kızları,' memleketin uçurumlarından düşerken, tutunacak bir sevgi dalı bulmakta mahirdirler. Yeter ki, pencere kenarında sayıklayıp çağıracakları bir anneleri olsun.

Ondokuz yaşındaydı, konfeksiyon işçisiydi ve ağır bir depresyonun pençesinde hayattan bezmiş, narin bedeninde zoraki taşıdığı kiloları birbiri ardınca vermiş, bitkin ve çaresiz bir vaziyette psikiyatri kliniğine yatırılmıştı. Ürkek bir serçe gibi sokuldu vizit yaptığımız odaya. O kadar ürkek ki, dokunsanız kanatlanıp gidecek gibiydi; konuşurken sarf edilecek bir kelime, yerini bulmasa eğer, o narin gövdesine çarpıp onu tuzla buz edecek gibiydi. Omuzları düşmüş, gövdesi öne çıkmış, genç yaşta hayatın olanca kahrını yüklenen diğerleri gibi, taşıdığı yükten yorulmuştu.

O bir 'fabrika kızı'ydı; kahır ve kederi ömür boyu kalplerinin üzerinde bir hâle gibi gezdiren, hep iyi ve mutlu bir yuvanın düşünü kuran,

ama hayat piyangosunda bahtına hayal kırıklığı çıkan narin kelebeklerden biri.

"Neden öyle kambur oturuyorsun?" dedim.

"Sekiz yıldır konfeksiyon atölyesinde çalışıyorum. Çalışırken hep öne eğilmekten alışkanlık olmuş." dedi.

Hayatı hep bükülmeye zorlanarak yaşamış bir mülksüz, dünyayı değiştirecek takati kendisinde asla bulamamış, dünyanın ona yaptığı salvoları korku içinde izleyip geri çekilmekten, kendi içine daha da bükülmekten öte savunma öğrenmemiş bir zahmetkeş... Eğer psikiyatri onun hikâyesini anlatmayacaksa, ne için var olacak?

Konfeksiyon atölyelerinde çalışan kızlar ve oğlanlar, 'öteki Türkiye'nin hikâyesini dantel dantel işlerler tarihe. Onların da sevdaları, sevip de varamayışları, varıp da sevemeyişleri vardır. Onların depresyonunda adaletsizliğin, zalimliğin ayak izlerine rastlarsınız. Onbir yaşında eve ekmek götürmek zorunda kalmanın getirdiği ağırlık onları erken yaşlandırır, hayata karşı çaresiz ve öfkeli kılar. Hele de bir kız çocuğuysa bu, öfkesi sıklıkla dilsiz kalır, içe döner, kendi canını acıtır.

Depresyonun nedenleri üzerinde duran kuramcılar, bir toplumda adalet duygusu incinir, iyi ve dürüstler iltifat görmez, kötü ve namussuzlar cezalandırılmaz ise, toplumsal bir depresyonun sökün edeceğini söylerler. Gözlerimizi kaldırıp ufka doğru baktığımızda ışıltılı bir gelecek görmek isteriz, insanı ayakta ve hayatta tutan şey ümittir. Ümit bize mukavemet gücü verir. Zorluklarla başa çıkmakta, hayatın nereden geleceği belirsiz darbelerine karşı durmakta ümit duygusundan yardım alırız. 'Biri diğerinden daha dertli iki insanın buluşması' olan psikoterapide de değişimi, iyileşmeyi, sıkıntılardan kurtulmayı sağlayan en temel sâik, ümittir: "Bu da geçecek, her şey daha iyi olacak." beklentisi...

Peki ya ümit elden alınırsa?

İnsanın içini aydınlatan ümit kandilleri sönmeye görsün, yaşama sevinci kaybolur, gözlerin feri gider, çökkünlük barbar ordularıyla ruhu istila eder. Çanakkaleli yaşlı bir nine der ki, "Çökmüş bir bina gibiyim oğlum." Bir başka kadın en iyi bildiği yerin terminolojisiyle konuşur ve mutfağın diliyle içine bir izah getirir: "Hani kızgın tavaya yağı attığında erir gider ya, işte öyle eriyip gidiyorum..."

Ümit gittiğinde depresyon gelir. Zifirî karanlığı ruhun. Dünya simsiyah bir yer olur. İnsanın parmağını oynatacak takati kalmaz. Geçmiş bir umacı gibi uzaktan dişlerini gösterir, gelecek hiçbir şey vaad etmez. İnsan kendisinde sevilecek, değerli bir şey bulmaz. "Her şey kötü gidiyorsa, bende bir yanlışlık olmalı, ben bunu hak ediyor olmalıyım." diye düşünür.

Keder kimi insanların varlığına siner, seçilmeden, buyur edilmeden gelir ve arsız bir misafir gibi yerleşir. Fabrika kızlarına, yorgun ev kadınlarına, iş çıkışlarında televizyonlardan gördüğü o ışıltılı dünyaya dokunmak isteyen varoş delikanlılarına da keder teklifsizce uğrar işte. Kendinize biçtiğiniz hayaller ile hayatın dayattığı gerçekler arasındaki uçurum açıldıkça, o boşluğu keder doldurmaya başlar.

Dilsizlerin dilidir keder. Her ne pahasına olursa olsun susmanın bir erdem olarak belletildiği yerlerde, insanlar kederleriyle dünyaya kafa tutarlar. "Şu dünyanın bana yaptığına da bir bakın!" der gibi, kederin kalesine çekilerek küserler.

Mülksüzlerin, yoksulların yegâne silahıdır küsmek. Ama zaten modern dünya çarkını onlarsız da çevirebildiği için, tükettiğin kadar var olduğun bir dünyada onların işgal ettiği yer bir dişin kovuğunu doldurmayacağı için, o küsüş pek az işitilir. Gerçekleşmemiş hayallerin, duyarsız kocaların, çaresiz ana babaların omuzlarına bindirdiği yükle kamburlaşan

konfeksiyoncu kızlar, soluğu bir psikiyatri kliniğinde alırlar. "Zorla evlendirildim, kocamı hiç sevmedim, her gece pencere kenarında annemi sayıklayarak ağladım." Onları dinlerken içiniz burkulur. "Keşke" diye iç geçirirsiniz, "keşke narin kelebek, sana verdiğim ilaçlar sadece ruh halini değil, dünyanı da değiştirebilse!"

Yine de hayat o kadar karanlık bir koridor değil. Eğer o kendini hep kambur hisseden, öyle yürüyen, öyle yaşayan ürkek serçe bugün burada ise, bir psikiyatristle konuşup imdat istiyorsa, onun için bir ümit vardır. "Uçan da kuşlara mâlum olsun/ Ben annemi özledim." diyen türküdeki gibi, bu kızlar annelerini öyle sever, anneleri de bu narin yavrularını öyle büyük bir sevgiyle bağırlarına basarlar ki, oradan fışkıran ümit hayatın tüm yaralarını teselli etmeye yeter.

Yeter ki, pencere kenarında sayıklayıp çağıracakları bir anneleri olsun.

'Fabrika kızları,' memleketin uçurumlarından düşerken, tutunacak bir sevgi dalı bulmakta mahirdirler.

Mutluluğu Ararken

Hayat zalim görünebilir bize; ama önümüzde seçim yapabileceğimiz fırsatlar varsa her zaman, umut da var demektir. Umut ki, insana bağışlanmış en büyük armağandır ve her şey yıkılıp gitse bile, umut varsa, insan vardır.

Pek çoğumuz, mutluluğa giden yolun, daha fazlasına sahip olmaktan geçtiğini düşünüyoruz. Daha fazla iktidar, daha yüksek mevkiler, daha çok para ve mal, daha fazla alkış. Yeterince iyi olmadığımız duygusunu, daha fazlasına sahip olarak ve böylece toplumsal hiyerarşi basamaklarında yükselerek giderebileceğimize inanıyoruz.

Ancak, toplumsal statü denen o kaygan zeminde ne kadar yukarılara tırmanırsak tırmanalım bizden daha yukarılarda birilerinin olduğunu görmek canımızı acıtıyor. Başka insanlara tepeden bakmak hoşumuza gitse de, bunun mutluluğu yakalamakta bize sağlam bir araç sunmadığını bizzat yaşayarak öğreniyoruz.

Mutluluk büyük ölçüde beklentilere dayalıdır. Eğer beklentileriniz şişmişse, mutsuz olmanız kaçınılmaz demektir.

Zenginlik de insanın beklentilerini şişiren bir durum. Sıradan insanları mutlu etmeye yeten pek çok tad, varlıklı insanlarda en ufak bir sevinç kıpırtısına yol açmayabilir. Mutlu insanlar, beklentilerini kısıtlamayı bilen ve statü simgelerini satın almaya yanaşmayan insanlardır.

Kendilerini güvensiz hisseden insanlar içlerine bakamaz ve gerçek korkularıyla yüzleşemezler. Bu zayıflık da onları maddi statülerle teselli bulmaya yöneltir. Oysa kimse bir bütün olarak kendisini güvenlikte hissedemez. Hepimiz çok incinebilir varlıklarız, hayat da çok belirsiz. Hangi sokağı dönünce karşımıza ne çıkacağını, bir tesadüfün hayatımızda neleri değiştirebileceğini bilmiyoruz. Hepimiz yaşlanıyor, hasta oluyor, sevdiğimiz insanları kaybediyor ve ölüyoruz. Tuhaf bir biçimde, dünyevi iktidarlarını sağlamlaştıran insanların kendi hayatları üzerindeki denetimleri giderek kayboluyor. Yerine getirmeleri gereken çok sayıda sorumluluk ve memnun etmeleri gereken çok sayıda kişi oluyor artık hayatlarında. Çok sayıda müttefikleri ve çok sayıda da düşmanları oluyor.

Hayat bütünüyle zapt edilemeyen bir şey. İnsan bunu teslim etmekle mutluluğa bir adım atabilir. Hayat ele avuca sığmaz, önden kestirilemez. Bütün güzelliği de buradadır zaten. Onu güç sahibi olarak dizginlemeye çalışmak ise beyhude bir çabadır. Onu ehlîleştiremezsiniz, sadece onun coşku ve çağıltısına katılabilir, siz de kendi ezgilerinizi ona katabilirsiniz. Korkudan kaçmanın onlarca yolu vardır, ama sadece sevgi korkudan güçlüdür.

Hepimizin yaşadıklarımızdan öğreneceği bir şeyler var. Hayata umutla bakmak, yaşadığımız her bir şeyi boşuna yaşamadığımızı bilmekle olur. Yaşadığımız olay bize ne ölçüde acı verdiyse, bize verdiği ders de o kadar derin olmuştur. Hayatın bilgeliği bazen ağır darbelerle gelir, yediğiniz yumruklar size

yaşama sanatını öğretir. Yine de insan, ızdıraplarının toplamından daha fazlasıdır.

Kimi insanlar kendilerini bir nefret zindanına kilitler, her şeyden ve herkesten nefret ederler. En çok da kendilerinden.

Bugünün Türkiyesi'nde genç insanlar arasında ne kadar da çoktur onlar, nasıl da kalabalık bir hiziptirler! Her biri bir Dostoyevski romanından fırlamış gibidir. Onun kahramanları kadar nihilist, ama o kahramanların aksine, felsefî derinlikten bir o kadar nasipsiz. Âdeta o kahramanlarla Amerikan dizi karakterlerinin bir melezidirler.

Nefretlerin en tahripkârı ise, kişinin kendisine karşı duyduğu nefrettir ve başarıya tapınan modern toplumda bu neredeyse bir salgın boyutundadır. Kendisinden nefret eden insanlar sevilmemekten ölesiye korkar, ama sevilmek için 'yeterince iyi' olmadıklarını düşünürler. Kimi bedenini acıtır, kimi ağır çekim ölümlere meyleder, kimi kestirmeden giderek kendi canına kıyar. Kimileri de bağırıp susarak, meydan okuyup sinerek, küfredip kaçarak yaşamayı, 'hiç yaşamıyor gibi' yaşamayı seçerler.

Bu 'kurban kültü,' ümitsizliğin zehirli meyvelerini yaşadığımız ülkenin çocuklarına da yediriyor artık. "Ben bir kurbanım." diyor genç insan, "daha fazlasını hak ediyordum." Suçlanacak bir yer, bir aile, bir ülke, bir toplum mutlaka vardır.

Oysa biliyoruz ki hayat acıtır; acıtmıyorsa, hayat değildir. Bu acıyla sarıp sarmalanır, sürekli onu yeniden yaşar, gelecekten korkar ve geçmişe yazıklanırsan, kendini kurbanlaştırmış olursun. Başkaları seni incitir, ama ancak sen kendini kurbanlaştırırsın. Ve eğer kendi kurbanlığından zevk almaya başlarsan, bütün hayatını bunun üzerine kurarsın.

İnsanın terini, emeğini, varoluşunu katmadığı, kendi ruhuyla yoğurmadığı bir hayat ona bir anlam ve yön duygusu

veremez. İnsan ruh sağlığının temelinde yatan şeylerden birisi, seçim yapabilmektir. Hayat zalim görünebilir bize; ama önümüzde seçim yapabileceğimiz fırsatlar varsa her zaman, umut da var demektir. Umut ki, insana bağışlanmış en büyük armağandır ve her şey yıkılıp gitse bile, umut varsa, insan vardır.

Ruhun Gözyaşları

Ruhun gözyaşları, kendisi olmaktan yorulan kadınların dünyaya bıraktıkları bir manifestodur. Yakınlığın öldüğü, zalimliğin ayyuka çıktığı bir dünyada, ağlamak var olmaktır.

"Çocuklar da evlenip gittikten sonra" diyor karşımdaki acılı yüz, "hayatta tutunacak bir şeyim kalmadı. Gün be gün kedere gömüldüm."

Bu sözler bir gazete kesiğinin üzerinde asılı duruyor. Belleğin tavan arasına kaldırılmış ve karşılaşılan yeni bir cümleyle yeniden hayata karışan onlarca yüzden ve sözden bir tanesi.

Gazetede âşinası olduğumuz türden bir haber. Ve bir uzman, kendi gözlem ve tahminlerine dayanarak, ev kadınlarında depresyonun yaygın olduğundan söz ediyor.

Ağlayan kadınların bir bölüğü, benim sezebildiğim kadarıyla, yitirdikleri hayatlarına ağlıyorlar. Evliliğin cehennem azabına döndüğü evlerin kadınları, bütün hayat enerjilerini çocuklarına yöneltir ve onlarla birlikte kendilerini var ederler. Onlar da evlenip gittiklerinde, hele de hayırsız gelin veya damatlara, anaya

olan borcu ufak sevgi kırıntılarıyla da olsa geri ödemeye yanaşmayan 'el çocukları'na gittiklerinde, geriye büyük bir boşluk kalır. İnce fırça darbeleriyle, ruhun bütün emeğini katarak yapılan ve sanatkârın her gün biraz da kendisine duyduğu hayranlıkla izlediği tablo artık yoktur.

Ağlayan kadınların bir bölüğü, konuşmaya ve sevilmeye acıkmıştır. Babaevindeki saadet dışarıdaki dünyada bir türlü bulunamaz. İşten yorgun argın gelen kocanın ağzını bıçak açmaz, o zaten kurtlarını arkadaşlarıyla bir kahve köşesinde dökmüştür ve istediği tek şey karnını doyurduktan sonra televizyonun mırıltısıyla uykuya dalmaktır. Samimiyet giderek kayıplara karışır. Ev hepimizin kendimizi güvende hissetmek istediğimiz, bizi dış dünyanın tekinsizliğinden koruyan bir yer olması gerekirken, bakarsınız zalimliğin kalesi olmuş.

Ağlayan kadınların bir bölüğü, yaşadıkları mutsuzlukla birlikte atına binip gelen, o mutsuzluğun çağırdığı, hatta var ettiği gençlik aşklarına ağlarlar. Gençliğin o yere göğe konulamayan büyük aşkı şimdi başka bir mutsuz olarak karşısına çıkmış, bir selam göndermiş ve varlığını duyurmuştur. İnsan aldanmaya nasıl da hazırdır! Sanırlar ki, o kişiyle birlikte mutluluk halısına binip uzak ve acısız ülkelere uçacaklar. Ne ki, köprülerin altından çok sular akmıştır. Hamle yapıp uçan halıya binenler bir meçhule gider, binemeyenler hâlâ kaybedebilecekleri bir şeyler olanlardır, onlar ilk sevgiliyi hep bir kurtarıcı imge olarak belleklerinde saklar, ama elden kaçırılmış bir hayata da gizli gizli ağlarlar.

Ağlayan kadınların bir bölüğü, evde her şey yolunda olsa bile hayatın kendilerine yeterince cömert davranmadığını düşünürler. Yatağını bulamamış bir ırmaktır onlar. Ah bir okusalardı kimbilir ne cevval doktorlar, avukatlar olacaklardı! Pek beceriklidirler, sosyal ve duygusal zekâlarıyla etraflarında

bir sevgi hâlesi meydana getirir, bir mücevher gibi ışıldarlar. Hayatlarını ya eşlerine ya da çocuklarına adamış, aradan geçen yirmi yıldan sonra, "Bir şeyler mi kaçırdım acaba?" duygusuyla paniğe kapılmış kadınlardır onlar. Onlara kalırsa, hayat ırmağı başka bir mecra izleseydi kabına sığamayan bu kadınları mutlaka iş hayatında başarılı kişiler yapacaktı ve kocaları karşısında daha dik, daha mağrur durabileceklerdi. Giden gitmiştir. Geriye, herkesin görünürde mutlu olduğu bir yuvanın tesellisi ve üç-beş damla gözyaşı kalır.

Ağlayan kadınların bir bölüğü, kendileri olmaktan yorulmuşlardır. Hayatın bütün zehrini içinin kuyularına akıtan, kan kusup kızılcık şerbeti içtim diyen, ayakta kalmanın tek formülünün herkesle uzlaşmak ve hep alttan almak olduğunu düşünen kadınlardır onlar. Hayır diyemezler, başkasına karşı seslerini yükseltemezler; her acıyı, her alayı ümitsizce sineye çeker ve için için üzülürler.

'Başkası üzülmesin' için kendileri üzülenler... Varolmanın tek koşulunun başkalarının kendilerini onaylaması olduğunu sanan o kırılgan kadınlar... Sanki bir seferliğine hayır deseler cümle âlem seferber olup onları bu dünyadan sürgün edecek, kapılarını çalacak bir yârenleri bile kalmayacaktır.

Bu kadınlar, on yıllar boyu bir zehri içlerinde biriktirir ve artık yaşlanmaya yüz tuttuklarında bir çırpıda hepsini boşaltırlar. Onları bir köşede sessizce ağlamak yerine konuşurken, itiraz ederken, bağırırken görenler, şaşkınlıktan âdeta küçük dillerini yutar.

O zehri akıtmak da onları durdurmaz. Yıllarca sakladıklarını açığa vurmanın mahcubiyeti onları kalan ömürlerinde de dertli insanlar olarak yaşamaya mecbur eder.

Kimileri de elbette bu zehri mezara kadar ruhlarında taşır ve onun verdiği azapla kıvranmayı seçerler. Her kuytuda, her imada, her ruha dokunuşta ağlar, ağlar, ağlarlar.

Ruhun gözyaşları, kendisi olmaktan yorulan kadınların dünyaya bıraktıkları bir manifestodur. Yakınlığın öldüğü, zalimliğin ayyuka çıktığı bir dünyada, ağlamak var olmaktır.

İkinci Bölüm

"KENDİ ÖNÜNÜZDEN ÇEKİLİN"

Küskünler ve Kaplanlar

Küsmek, boyun eğmeyi reddetmektir. "Gücüm sana yetmiyor; seninle dövüşemem, ama sana tâbi olmayı reddediyorum." diyebilmektir.

Kahır, saçlarına düşen ilk kırla küskün adamların yüreğine yerleşir. Dünyaya küserek, kahrederek, ondan el etek çekerek yaşamak, kırklı yaşlardan itibaren titizlikle sürdürülen bir meslek olur. Âdeta yeryüzünde tek bir şövalye kalmıştır ve bütün bir dünya yeldeğirmeni halinde onun saldırısını beklemektedir.

Küskünlüğün soylu bir tarzı vardır. Öfke sessiz ve kımıltısız orada durur ve şövalyesini güç ilişkilerinden, ahlaki düşüşlerden, ruhu çürüten ne varsa ondan korur. Ruhun en ücra hücrelerine kadar kök salan o öfkenin diplerinde, mutlaka bir 'haksızlığa uğramışlık' hissi bulursunuz.

Küskün adam ona saldıran dünyaya karşı zırhına bürünür ve onun tarafından nüfuz edilmeyi reddeder. "Sunduğunuz iktidar ilişkileri, rütbe ve makamlar gönlümü okşamıyor." der gibidir.

Onların hayat bilgisi toplumun baskın değerleriyle uyuşmaz. Herkes kadar, 'küskün adam'ın da bir yaşama hüneri vardır; ama bu hüner, yolların çatallandığı yerlerde onu çoğunluktan ayrı düşürür. Onların aldatılmaya, baştan çıkarılmaya karnı toktur. Ama kahretmekten de geri durmaz. Dünyayı istediği gibi tanzim edememiş olmanın hıncı içini sürekli kemirir.

Oysa geç modern çağ baştan çıkarmaların, ayartının, ilkesizliğin zamanı. İnsan ilişkilerinde tuhaf bir soğuma var. 'Kullan-at' tarzı ilişkiler sığlığın bayrağını burçlara dikiyor.

Modern kültür, küskünlüğü de potasında eritip onu değiş-tokuşa müsait bir meta kılabildiği ölçüde başarılı sayılacak. Küskünlük de pazar ekonomisine tâbi kılınmalı, kenardakilere de satılacak bir mal mutlaka vardır. Dahası küskünlüğün de tanımlanabilir bir maliyeti olmalı ki devran dönsün, değil mi ya? Yeryüzünün küskünleri üzerine demokrasi 'yağdırmalıyız' ki hayatın 'gerçek tadı'nı keşfetsinler, harcasınlar, harcansınlar, mutlu olsunlar.

Küsmek, boyun eğmeyi reddetmektir. "Gücüm sana yetmiyor; seninle dövüşemem, ama sana tâbi olmayı reddediyorum." diyebilmektir.

Orta yaşlı küskün adamlar, son yıllarda giderek daha fazla dikkatimi çekiyorlar.

Onlar hayatlarını ölümcül aşkların örsünde döven, beden ve ruhlarına eziyet ederek arınmaya çalışan vicdan mahkumlarından farklıdırlar. Kendilerini alkol ve aşk provalarında ağır ağır öldüren 'abiler,' hayatlarına, ülkülerine, tutundukları hikâyelere şurasından burasından ihanet etmiş, bunun getirdiği suçlulukla baş edemeyen kişilerdir. Oysa küskünler, ele geçirmeyi reddettikleri için zaten mağrurdurlar. Özür di-

leyecekleri bir merci yoktur. Ruhlarını rehin bırakmadıkları için de, dik durmayı başarabilirler.

"Kâşâne, sırma köşk onların olsun/ Bir köhne kitab, bir sarı kandil neme yetmez?" diyen şaireyi izleyen nadir kuşlardır onlar. Terkedişin deli gömleğini giymiş ve dünyanın ağırlıklarından arınmışlardır.

Bu adamlar psikolojik açıdan sorunlu kimseler midir? 'Kaybedenler kulübü'ne üye oldukları için, refah ve başarıdan pay kapamadıkları için mi küsmüşlerdir? Yoksa refah ve başarıya götüren yolları mübah kabul etmedikleri için mi?

İnsanın ruh sağlığının olmazsa olmaz koşulu olarak çevresine sağladığı uyumu öne süren kavramlaştırmalar, bize hırsızlar toplumunda hırsız, katiller toplumunda katil olmamızı telkin eder gibidir. Oysa insan 'az gidilen yol'u seçebilir ve bu da hayatında büyük bir fark doğurabilir.

Biz bu hayat hikâyelerini gazetelerde 'bir başarı öyküsü' olarak okumayız. Afrikalıların söylediği gibi, "Kaplanların kendi tarihçileri oluncaya dek, bütün av hikâyeleri avcıları övecektir." Oysa tarih inandığı değerleri dünya nimetlerine değişmeyen cesur ve kimileyin küskün adamların dokunuşlarıyla yazılır. Kurşuna dizilmeyi, zindana atılmayı göze alan 'deli'ler tarihi yapar. Yozlaşmış ilişkilerden inzivaya çekilen bir adam, şen şakrak yaşayan kalabalığa, bir "Haydi uyan!" bildirisi bırakır.

Küskün adamların uğultusu; bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler diyen adamların kâbusudur. Markalara küsenler firmaları çıldırtır, televizyonlara küsenler reklamcıları çıldırtır, oy vermeyenler parti liderlerini çıldırtır.

Küsen adamlar kuvvetlidir ve onlardan korkulur. Onları 'tutunamayanlar' olarak görmek yanlış olur. Onlar kendi hikâyelerine, değerlerine, doğru bildiklerine tutunabilmiş,

hayatın karşısında bir tavır geliştirebilmiş insanlardır. Mağaradaki gölge oyunlarına râm olmamış ve 'terkedişin soylu dağı'na sığınmışlardır.

Bazen onlarla karşılaşıyorum. Soylu duruşları, o tunçtan öfkeyi hâreleyen nezaketleri gözlerimi kamaştırıyor. Terk ederek dünyaya cevap veren adamlar. Küskünler. Lüzumundan fazla konuşmayan ve harcamayanlar. Tenezzül etmeyenler. Modern zamanların kavline göre, kaybedenler. Kaplanlar tarih yazımına başladığında, kazananlar...

"Önce Bana, Hep Bana!"

Bir toplumda gönlün şarkılarını söyleyenler varsa, narsizm hastalığı burçları aşıp orada otağ kuramaz. "Tarab benim, ben tarabım." diyor büyük şair. İş, mutribin sesini duyacak kulak olmakta!

Çocuğu için telaşlanmayı hayatının biricik meşguliyeti haline getirmiş olan anne, sesinde çelimsiz bir kuşun ürkekliğiyle soruyor: "Bugüne kadar ona hep insanlara iyi davranmayı bir erdem olarak öğrettik. Görüyorum ki, bu bilgi onu hayatta geri düşürüyor, daha fazla ezilmesine yol açıyor. Yanlış mı yaptık?"

Psikiyatri uzmanı bir meslektaşımla St. Exupéry'nin kitap ve özlü sözlerinden konuşuyoruz. "Bütün kitaplarını döne döne okudum." diyor. "Ama ondan aldığım düsturlar beni hayat karşısında savunmasız bıraktı."

Katı olan her şey buharlaşıyor. Yırtıcılığın, hodbinliğin, bencilliğin öne çıktığı ve bildik erdemlerin değer kaybına uğradığı bir gösteri çağında yaşıyoruz. Zamanımızın gözetim toplumu, seyretmeye ve seyredilmeye her şeyden daha fazla önem veriyor.

Yeni yetmeler, ergenler hayatı sanki karşılarında 'hayalî izleyiciler' varmış gibi yaşar, dışarıdaki dünya tarafından sürekli izlendiklerini düşünürler. İmgenin arsız saltanatı artık bütün bir toplumu böyle yaşamaya zorluyor. Herkesin gösterecek ve görünecek bir şeyi var: Kimileri bedenleriyle, ilişkileriyle, sahip olduklarıyla; kimileri de sahip olamadıklarıyla, yani acılarıyla, yoksulluklarıyla, şaşkınlıklarıyla ekrandalar.

Kapitalizm önce arzuyu üretiyor, sonra sattığı mallarla onu doyuruyor. Şehirlerde katedral ve caminin merkezî yerini artık ticaret kuleleri aldı. Şehre yaklaşanlar mabedlerin gölgesiyle değil, paranın kibriyle selamlaşıyor önce.

Modern kültür gençliğe, genç tarzı hayat kalıplarına çok fazla vurgu yapıyor. Yaş ve yaşın getirdiği bilgelik artık geçer akçe değil. Bütün bir toplum çocuksulaşma eğilimine giriyor, eğlence programlarının karşısında göbek atıyor, ergenlerin tüketim kalıplarını benimsiyor ve onlar gibi ben-merkezci yaşamaya başlıyor. "Bana! Önce bana! Sadece bana! Hep bana!" diyen ve dünyanın sadece kendi çevrelerinde döndüğünü düşünen, büyümemiş, ızdırapla sınanmamış, ağrıyı ve acıyı gördüğü yerde hayalet görmüş gibi kaçan bir insan kuşağı dünyayı istila ediyor.

İnternet ve mobil telefonlar gibi hız ve akışkanlık sağlayan, bunun ötesinde fiziksel dünyanın sınırlamalarını kaldıran yeni teknolojik dinamikler, toplumu âdeta yeniden biçimlendiriyor. Bu teknolojilerle kişisel mekânımız daralıyor (bir telefonun ne zaman çalacağını kim bilebilir!), ürettikleri müptelalık ve sundukları eğlence seçenekleriyle de zamana ilişkin tasarrufumuz azalıyor. Bir önceki kuşağa hayatın anlamıyla ilgili sorular sordurtan deneyim ve yaşantılar, bu yeni gençlik kültü içinde değer kaybediyor. Geçmişin ve geleceğin bir önemi yok. Artık sadece burada ve bu anda yaşıyoruz. Niçin istediğimiz değil,

ne istediğimiz önemli ve bunun hemen yerine getirilmesi gerek, yoksa sıkıntıdan patlarız.

Beyinlerimiz çoktan bilgisayar oyunlarının hızına ayarlı. Hayat ve insanlar daha hızlı akmalı. Her şey hızla zaplanabilir bir akışkanlıkta olmalı. Sûretler hızla değişmeli. Çabuk tatmine ayarlı yeni kuşak, hayatı fast-food tarzında tüketiyor. Belleği dikkate almayan, bilgiden ve bilgelikten mahrum bir ergen kültürü, bütün bir toplumu inhisarına alıyor. "Tek hakikat hazdır." diyor bu yeni gençlik kültürü. "Ve hiçbir şey için beklemeye değmez. Hiçbir şeye katlanmaya değmez."

Erich Fromm, "Her toplum ihtiyaç duyduğu karakteri üretir." demişti. Savaş sonrası kapitalizmi de nevrotik karakterini üretmişti. Bu karakter, kendi sahici duygularına ve hakikate yabancılaşarak pazar ekonomisine uyum sağlayan bir türdü. Bu pazarlama karakteri için her şey bir mala dönüştürülebilirdi. Sadece eşya değil, kişinin kendisi de -bütün becerileri, duyguları, bilgisi, enerjisi ve hatta gülümsemesiyle- bir mal haline getirilebilirdi. Bu insanlardan içten bir ilgi beklemek safdillik olurdu; çünkü bencillerdi ve gerek kendi aralarında, gerekse de başkalarıyla kurdukları ilişki çok sığdı.

Küresel kapitalizm bu pazarlama karakterlerine çokça ihtiyaç duyuyor ve onları üretiyor. Bir 'bencillik çağı'nda yaşıyoruz. Doğruluk ve meşruiyeti, kabul görmüş ahlak kaideleri değil, kendi ihtiyaçlarımızın şiddeti belirliyor. "Bir şeyi ben çok istiyorsam, o olmalıdır ve doğrudur." diyoruz.

'Benlik kültü'nü kutsayan ve başarıyı sadece maddi ifadeler içinde anlamlandıran bir ticari ahlak, insanı önceleyen bir ahlakla kıyaslandığında, daha az sevgi üretiyor. İnsanlar arasında dayanışmayı çoğaltmak, beklenebileceği gibi, kapitalizmin yapması gerekenler arasında anılmıyor. Kameranın modern hâkimiyeti ve imgenin dile göre daha önemli sayılması, şeyle-

rin anlamından çok görünüşüne dikkat etmemize yol açıyor. Görüntü ve imge, özü önceliyor.

Narsistik kişilik bozukluğunun temel tanı ölçütlerinden birisi olan başka insanları kendi çıkarları için istismar etme davranışı, günümüz toplumunda kınanmak bir yana, övülüyor. Ekonomik sistemin özünde, başka insanları bir ürünü almaya ikna eden kişileri ödüllendirmek yatıyor. Şirketlerin dünyasında başarmak; sadakat, adanmışlık, bütünlük ve samimiyet gibi değerlerden daha önemli hale geliyor. Narsizm, 'modern zamanların Protestan etiği' olarak küresel yaygınlık kazanıyor. Elektronik medya yüzeysel imgelere yaslanıyor, öz ve derinlik yok sayılıyor.

Batı ülkelerinde bugün yaşlıların yüzde 80'i çocuklarından ayrı yaşıyor. Oysa bu oran bir yüzyıl öncesinde yüzde 25'ti. Ölümden, yaşlılıktan, hastalıktan, acıdan tiksinen ve hep genç, her daim güzel ve her an hareket halinde olmak isteyen bir narsistik insan tipi, küresel rüzgârlarla, metastaz yapan kanserli doku misali, dünyaya yayılıyor. Bu tip dünyaya yayıldıkça, merhamet, dayanışma ve erdem hayatlarımızdan çekiliyor. Güvenli bir sığınak olan ailenin çözülmesi, anne babanın işyerlerinde geçirdikleri uzun ve yorucu saatlerden sonra çocuklarına yeterli düzeyde eşduyum gösterememeleri, geleneksel toplumun ve siyasi ideallerin yetersizliği, politika ve edebiyattaki şüpheciliğin artması gibi bir dizi durum, narsistik kişilik bozukluğunun artan yaygınlığı ile ilişkilendiriliyor. Bu kişiliğin başat özelliklerinden birisi olan haset duygusu, modern reklamcılığın marifetiyle, azgın bir ejderhaya dönüşüyor. Rekabet kültüründe ötekinin mutluluğu benim mutsuzluğum, ötekinin başarısı benim başarısızlığım oluyor.

Narsistik kişiliğin temel özelliklerinden biri, empati, yani eşduyum yeteneği gösteremiyor oluşu; karşısındaki insanın

duygularını anlama ve yorumlamada gösterdiği yoksunluk. Yalnızca kendisi için yaşayan, diğer insanlara sadece kendisini yüceltsin ve övsünler diye değer veren ve istediğini aldıktan sonra bir kâğıt mendil gibi onları bir kenara atan bir kişilik. Cinselliği aşksız ve nezaketsiz, insan ilişkileri sığ, sevebilmekten âciz bir kişilik. Zamanımızın bir kahramanı.

Yaşadığımız çağda bu tarz bir kişiliğin uyum gücü yüksek; zira kendisini göstermek için iş hayatında çok başarılı olmak ister ve olur da.

Gösteri dünyasına bakın: Kendilerine yönelmiş kameralarla sarhoş olmuş, 'ufak dağları ben yarattım' havasında, ülke için ürettiği en ufak bir değer olmayan, çok sayıda besleme narsistle karşılaşacaksınız. Yahut şirketler dünyasının lider profiline bakın, siyasete bakın, spor dünyasına bakın. Mahremiyet yerini laubaliliğe, aşk yerini duygusuz cinselliğe bırakıyor.

Narsistik klon bütün dünyaya yayılırken, biz de hakkın gücüne değil, gücün hakkına inanmaya başlıyoruz. Ruhları ele geçiren bir istila karşısındayız ve elimizde savaşmak için kadim insanlık değerlerinden başka bir silah yok. Kibre karşı tevazu, sığlığa karşı derinlik, bencilliğe karşı diğergâmlık, hasede karşı dayanışma, hıza karşı yavaşlık, yalnızlığa karşı yârenlik, som akla karşı gönül.

Bir toplumda gönlün şarkılarını söyleyenler varsa, narsizm hastalığı burçları aşıp orada otağ kuramaz. "Tarab benim, ben tarabım." diyor büyük şair. İş, mutribin sesini duyacak kulak olmakta!

Yeni Kurbanlar

Reklamın hüneri, yarattığı yanılsamaya bizi ikna edebilmesinde. O yüzden bizi en saf, en temiz, en masum yerimizden, çocukluğumuzdan vuruyor.

Çocuklar yıllar ilerledikçe giderek artan oranlarda tüketici kimliğine bürün(dürül)üyor ve satın aldıkları sürece kendilerini değerli hissettikleri bir aldatmacanın içine sokuluyorlar. Tüketim davranışının çocuklar arasında da yaygınlık kazanması çocuğun hayatını ve toplumsal işlevini değiştiriyor. Markalar ana babaları mümkün olduğunca devre dışı bırakarak çocuğu hedef almaya başlıyor ve çocuktan besleniyorlar. Aradıkları "Tüket ama sorgulama!" mantığı çocuklarda var, ana babalar ise bu mantığa karşı çıkabiliyorlardı. Çocuklar ve ergenler, giderek alışveriş çılgını, marka bağımlısı, şiddete eğilimli, hazzı erteleyemeyen 'elektronik' bir nesil haline geliyor ve vakitlerinin çoğunu daha fazla alışveriş yaparak, daha çok bilgisayar oyunu oynayarak ve televizyon karşısında hazır yiyeceklerle beslenerek geçiriyorlar.

Son onbeş yirmi yıl, çocukların ne yiyip ne içtiğine, ne izlediğine dair büyük gelişmelere tanıklık ediyor. Fakat bu değişiklerle birlikte çocuklar ve gençler artan bir şekilde duygusal ve zihinsel sorunlar yaşamaya başladılar. Bir çalışmaya göre, 4-12 yaş çocukları arasındaki duygusal ve davranışsal sorun oranları hızla yükseldi. Son on yılda intihar oranları çok arttı ve şu anda intihar 10-14 yaş çocuklarının başlıca ölüm nedenleri arasında dördüncü sırada yer alıyor. Yaygınlaşan tüketim kültürü maddeci değerlere olan bağlılığı artırıyor. Çocukların pek çoğu anketlerde kendilerine hedef olarak dürüst, ahlaklı, çalışkan ve yararlı bireyler olmayı değil, zengin olmayı seçiyorlar. Ana babaların çoğu, çocuklarının öz değerlerini, sahip olduklarına ve giydiklerine göre tanımladığını ve bunun kendi zamanlarına oranla çok daha fazla olduğunu bildiriyorlar.

Çocuk materyalizmi ile ilgili ABD'de yapılan birkaç geniş çaplı ulusal ankete göre, 9-14 yaşları arasındaki çocukların çoğunluğu vakitlerinin çoğunu alışveriş yapmakla geçiriyorlar. Pek çoğu, özel oyunlara ve giysilere sahip olan çocukları çok sevdiğini söylüyor ve yarısından çoğu, insanın daha fazla paraya sahip olduğunda daha mutlu olacağı fikrini destekliyor. Ve bu yaş çocuklarının ezici çoğunluğu, tek istedikleri işin onlara büyüdüklerinde çok para kazandıracak nitelikte bir iş olduğunu söylüyorlar.

Reklamcılık yüzyılın son çeyreğinden itibaren, giderek daha da oburlaşan bir iştahla çocuklara yöneliyor ve çocukluğu muhasara altına alıyor. Bazı araştırmalar üç yaşında bir ABD'li çocuğun ortalama 100 markanın logosunu tanıdığını gösteriyor. Elektronik medyanın yaygınlık kazanmasıyla reklamcılar anne babayı bir kenara iterek, kolaylıkla etki altına alabilecekleri çocuklara doğrudan konuşmaya başladılar. Te-

levizyonun girdiği her ev artık fethedilmiş bir toprak parçası gibiydi, reklamcılar 'vaad edilmiş topraklar'ı olan çocukluğa kolayca erişebiliyorlardı.

Göz telkine yatkındır, görülen şey daha kolaylıkla arzu edilir. Çocuklar için istenmesi elzem şeyler bir resmigeçit halinde gün boyu televizyon ekranından akar gider. Şirketler artık çocuklara yeni bir rol biçmişlerdir, onlar 'müşterilik öğrencisi'dirler; arzu etmeyi, ihtiyaç hissetmeyi, sahip olmayı, sahip olmakla geçici de olsa bir mutluluk ve tatmin bulmayı öğrenmelidirler.

Bu süreç ancak manevi değerlerin tersyüz edilmesiyle işler: Kanaatkârlık, özdenetim, tasarruf ve sebatkârlık gibi geçmiş değerlerin içi boşaltılır ve çocuk David Riesman'ın deyişiyle 'Pepsi Cola ile Coca Cola arasındaki farkı bilmek üzere eğitilir.' Anne ve baba, reklamcılık endüstrisi tarafından bir kenara itilir, onların görevi çocuğun talep ettiği ürünlerin parasal kaynağını sağlamaktan ibarettir.

Peki çocuklar neden bu kadar vahşi bir kapitalist saldırının hedefi haline getiriliyorlar?

Çocuk reklamcılığının bir gurusu bu soruya üç ana başlıkta cevap veriyor: "Çocukların harcayacak kendi paraları vardır, ailelerinin para harcama kararlarında etkili olurlar, ve nihayet, onları gelecekte müşteri kılmak isteyen reklam kampanyalarına açıktırlar." Bir başkası, 'beşikten mezara kadar' diyor. "Onları çok erkenden ele geçirir ve hayat boyu elimizde tutarız." Kapitalizmin bu militan dili, bu ayak basılmadık toprak bırakmak istemeyen sömürgeci mantığı, sonunda çocukluğu da istila ediyor. Bu cümleler, sanırım Türkiye reklamcılığında neden giderek artan sayıda oyuncak benzeri ögelerin kullanıldığı sorusuna kısmî bir cevap getiriyor.

Los Angeles Times'a konuşan bir reklamcı şöyle diyor: "İyi reklam, insanlara, o ürünü almazlarsa çok şey kaybedecekleri, bir kaybedici olacakları duygusunu verir. Çocuklar buna karşı çok duyarlıdır. Onlara bir şey almalarını söylerseniz buna direnirler. Ama almazlarsa -şaka yollu- bir tavuk olacaklarını söylerseniz, birden dikkat kesilirler. Duygusal incinebilirliği kaşırsınız ve bunu çocuklarla çok kolay yaparsınız, zira onlar çok incinebilir varlıklardır."

Çocuklar şirketler tarafından artık giderek daha erken çağlarında ele geçirilmek isteniyor. Bazı marka isimleri zihinlerine kazıyarak ve ürünleri için arzu yaratarak çocukları erken yaşta bir müşteri olarak ele geçirenler, daha sonra da ellerinde tutabileceklerini düşünüyorlar.

Bu arada psikoloji bilimi de bulgularını reklam endüstrisine hayâsızca servis edebiliyor. Sözgelimi, iki yaşındaki çocukların rüyalarında sıklıkla hayvan veya hayvan karakterleri gördüğünü, yuvarlak ve eğimli karakterleri iyi, köşeli, kırık çizgili karakterleri ise kötü olarak algıladığını tespit eden bilim adamları, bulgularını reklamcıların daha etkili satış stratejileri geliştirmesi için kapitalizmin emrine sunuyorlar.

Hayal dünyaları video oyunlarıyla, televizyon ekranından üzerlerine fışkıran şiddetle ve kapitalizmin bu hayâsız saldırısıyla târumâr olan çocuklar bu muhasaradan nasıl etkilenir?

Çalışmalar saldırgan reklamcılığın çocuğun iç dünyasında izler bıraktığını gösteriyor. Maddeci değerlere çok fazla odaklanan insanların hayatta daha az tatmin bulduğu, daha mutsuz oldukları, kişiler arası ilişkilerde daha fazla sorun yaşadıkları, daha fazla alkol ve madde kullanımına düçar oldukları ve içinde yaşadıkları topluma daha az katkıda bulundukları çeşitli çalışmalarda gösterilmiş bulunuyor. Reklamlar çocuklara maddeci bir dünyayı ve satın almanın hazzını vazetmektedirler.

Böylece maddi zenginliğe ve çabuk doyurulmaya kendisini ayarlamış o sığ 'müşteri kimliği'nin tohumları, çocukluğun bereketli topraklarına serpilmektedir.

Bir düşünün: Yetişkin birisi bir çocuğu süreğen bir biçimde aldatır ve istismar ederse, çocukta başkalarına güven, kendisini dünyada emniyette hissetme duygusu zedelenmez mi? Aynı şekilde başarı, popülerlik, çekicilik gibi yalancı cennetler vaad eden reklâmlar da, aldatma ve kandırmaya dönük hileleriyle çocuğun emniyet duygusunu zedeleyecek, işitip gördüklerine itimat etmemesini sağlayacaktır.

Reklamlar, gördükleri sonsuz çeşitlilikteki ürüne sahip olamadıkları sürece kendilerini aşağı hisseden çocuklarda, narsistik bir yaraya yol açabilirler. İskandinav ülkeleri ve Yunanistan'da çocuklara doğrudan reklamın yasaklanmasına yahut sınırlanmasına şaşmamak gerekir.

Peki Türkiye'de neden çok sayıda oyuncak benzeri öge erişkinleri hedeflediğini düşündüğümüz reklamlarda kullanılıyor derseniz, kolay ve kestirme bir cevap, bizim reklamcılarımızın da artık çocukluğun 'vaad edilmiş topraklar'ına göz dikmesi ve onları 'küçük potansiyel müşteriler' olarak algılamaya başlamasıdır. Bazı şirketlerin geleceğe dönük tasarımlarında, bugünün küçüklerinin hayallerine çengel atılarak yarının müşterileri yapılmaları yolunda bir projeksiyon olabilir. Bir başka açıklama şu olabilir: Bu oyuncaklar hepimizin içinde uyuyup kalmış olan çocuğu uyandırıyor, içimizde bir oyun oynama arzusu, dolayısıyla da çocukluğun emniyetine -geçici bir süreliğine de olsa- dönüş isteği tutuşturuyor.

Oysa müşteriler olarak bize bugün emniyet hissimizi veren şey satın almak; ortada ne hemen dönebileceğimiz bir baba ocağı, ne sağlam bir aidiyet, ne de bir mahalle veya cemaat var. Dolayısıyla çocuksu emniyet arayışımızı kışkırtan bu

oyuncaklar bize harcayarak da, tıpkı baba ocağında veya ana rahminde olduğumuz gibi, kendimizi mutlu ve güvende hissedebileceğimizi telkin ediyor.

Reklamın hüneri yarattığı yanılsamaya bizi ikna edebilmesinde. O yüzden bizi en saf, en temiz, en masum yerimizden, çocukluğumuzdan vuruyor.

Maneviyatın 'Light' Olanı

Yaşadığımız zaman diliminin özelliklerinden biri, 'adanmışlıktan uzaklaşma' olarak tarif ediliyor. Bu, aşkınlıkla ilişkilerimiz için de geçerli.

"Yirminci yüzyıl insanının temel sorunu nedir?" diye sorar Rollo May ve kendi sorusuna kendisi cevap verir: 'Boşluk.' İnsanlar neyi istediklerini ve neyi hissettiklerini bilmemektedirler.

Burada boşluk sözcüğünü kelime anlamıyla almamak gerekir. Boşluk yaşantısı, insanlar kendilerini kendi hayatları ve içinde yaşadıkları dünyayı değiştirme bakımından etkili bir şey yapamayacak kadar güçsüz hissettiklerinde sökün eder. İçsel boşluk ya da 'içimizdeki yoksulluk,' kişinin kendi hayatını yönlendirebilecek veya başka insanların kendisine yönelik tutumlarını değiştirebilecek bir aktör olamadığı durumlarda belirginleşir. Ümitsizlik ve çaresizlik galip gelir ve nihayet insanlar istemekten, irade etmekten de vazgeçebilirler.

Modern Batılı insan yüzyıllar boyunca rasyonalite, tekbiçimlilik ve mekanikliğe vurgu yapan bir eğitim

tornasından geçirilmiştir. İçsel boşluğunu sezen modern insan, kendi başına kalmaktan korkar, bir yalnızlık korkusu içinde yaşar ve içindeki boşluğu dolduracak müsekkinlere yönelir. Tüketim kültürü, sözde manev rehberler, gurular, işkolik yaşam tarzı insanın bu iç boşluğunu gidermek için emre âmâde bekletilmektedir zaten.

Modern insanın temel meselelerinden birisi de, ölümle yüzleşememesi, 'ölüme doğrudan bakamaması,' dahası onu inkâr etmeye yönelmesidir. Bir tür beden oymacılığı olan kozmetik endüstri ve plastik cerrahi, ölümü durdurma saplantısından ekmek yemektedirler. Ölümün inkârı giderek hayatın inkârına dönüşmekte, varoluşsal nevroz insan ruhunu yurt edinmektedir. Gaye yokluğu, modern tecrübeyle birlikte bir gulyabani gibi insanın yolunu kesmekte, hayat anlık hazların doyurulduğu bir ritüeller dizisi olarak algılanmaktadır. Böyle bir fidelikte mistik yönelişler kaçınılmazdır.

İnsanın ruh yarasına deva olacağı düşünülen bilim, teknik ve ilerleme fikri, deva olmak bir yana, insanın yabancılaşmasını tırmandırmaktadır. Kendi benliğinden daha yüksek bir iradeye yönelmek, insanın doğasında vardır. Varoluşun niçin sorununa cevap veremeyen ve giderek bir 'uzman körlüğü'nden muzdarip olan modern bilim, insanın yönünü aydınlatmıyor. İnsanlar da bu yüzden onun kapsamadığı bir alana, metafiziğe çeviriyorlar bakışlarını.

Ünlü kişilik kuramcısı Robert Cloninger 90'lı yıllarda kişilik boyutları arasına aşkınlık boyutunu da ekleyerek insanın aşkın olanla kurduğu ilişkiyi bilimsel bir düzlemde yeniden tanımlamak istiyordu.

Ama neden zahmete, oluşa, çileye dayalı bir manevi yönelişi tercih etmiyorlar da, içeriği boşaltılmış bir maneviyata yöneliyor insanlar?

Bence bu sorunun cevabı, insanların modernitenin sunduğu zihinsel ve fiziksel konfordan vazgeçmeden içsel boşluklarını doldurmak istemelerinde aranmalı. Erich Fromm'un meşhur dikotomisine başvurursak, sahip olmak ya da olmak arasında çileli bir seçim yapmaktansa her iki şıkkı birden işaretlemek istiyor modern insan. Bir feragat sözkonusu olacaksa, tercihini olmaktan vazgeçmek adına kullanıyor.

New Age dinleri, içi boşaltılmış sufizm ve Doğu meditasyonları, manevi açlık içinde debelenen Batı insanına pansuman niyetine servis ediliyor uzun yıllardan beri. Bu vasıtalarla, endüstri toplumunun yalnız ve tedirgin insanı, içindeki boşluğu onardığı hissine kapılıyor, kendisini bir süreliğine de olsa iyi hissediyor.

Yaşadığımız zaman diliminin özelliklerinden biri, 'adanmışlıktan uzaklaşma' olarak tarif ediliyor. Bu, aşkınlıkla ilişkilerimiz için de geçerli. Kimse kulaklarını ve kalbini inandığı Tanrı'nın sözlerine sonuna kadar açmıyor.

Maneviyat ve din, insanın aidiyet sorununa köklü bir cevap sunuyorlar. Dolayısıyla, üyelerini onaylıyor, teyid ediyorlar. Çağımızın tedirgin insanı özgürlük ve onaylanma arasındaki çelişkiyi yoğun bir biçimde yaşıyor ve Tanrı'yla kurduğu ilişkiyi dahi, özgürlüğünü yitirme korkusu adına, daha pragmatik bir düzlemde inşa ediyor. Böylece maneviyat onun hayatını dönüştürmüyor, sadece ruh üşümesini bir yere kadar iyileştiriyor ve reel dünyanın kazanç ve faydalarından vazgeçmesi icap etmiyor.

Bu 'light' maneviyat, bütün diğer tüketim nesneleri gibi, kişinin geçici bir süre için kullandıktan sonra buruşturup attığı basit bir tüketim nesnesine dönüşüyor ve insan kişiliğinde kalıcı bir etki bırakmıyor. Zahmete, oluş çabasına, çileye yaslanmayan bir arayış, sonuç itibarıyla, iyileştirmeye çalıştı-

ğı boşluğu büyütmekten öte bir anlam taşımıyor. Yunus'un Tapduk'un dergâhına kaç yıl odun taşıdığını 'light maneviyat ehli' unutmuş olmalı.

Bilinen bir sûfî öyküyü hatırlamanın tam da sırası. Sekizinci yıla ait bu öykü, Belh hükümdarı İbrahim b. Edhem'le ilgilidir ve bu olaydan sonra İbrahim b. Edhem'in 'yola girdiği' belirtilir:

İbrahim b. Edhem bir gün sarayında uyurken geceyarısı tavandan tıkırtılar gelir. Sanki damda birileri yürüyor gibidir. İbrahim b. Edhem, "Kim var orada?" diye bağırır. "Bir dost!" diye cevap verir meçhul bir ses. "Devemizi kaybettik de, damda onu arıyorum." İbrahim b. Edhem, "A ahmak!" diye seslenir. "Damda deve mi arıyorsun?" Meçhul ses, "A düşüncesiz!" diye karşılık verir. "Sen ipek elbiseler içinde ve altın sedirde uyuklayarak Allah'ı arıyorken, biz niye deveyi damda aramayalım?"

Dinciliğin Sonbaharı

Dincileri birleştiren şeylerden biri de, dinin ahlaki doğruları konusundaki vurdumduymazlıklarını biçimsellik alanındaki aşırı vurgularıyla örtmeleridir.

'Dincilik,' oldum olası tuhaf, kekre bir söz olarak tınılamıştır kulağımda. Hassas yürekler için aziz ve mukaddes olan dinin ardına eklenen '-cilik' eki onu pazarlayan, satan kişileri ya da onu yalnızca dünyevi bir ideoloji kılanları çağrıştırıyor bana.

Ama bu yazıda tam da bu tür insanlardan bahsedeceğim için, kullanışlı bir terim 'dincilik.'

Dinî duyarlılığını dünyevi ikbali için vasıta kılmayan, ancak dinî ihtizaz ve ihtiyar ile dünyasını anlamlandıran kişilere ise asla 'dinci' demek istemem. Onlar bu topraklarda yüzyıllardan beri akıp giden, bu toprakları mayalayan dindarlardır. Elbette dünyayı anlamlandırma pratikleri arasında farklar vardır; ancak bu insanları buluşturan şey, dinin ahlaki sorumluluk isteyen bir âmil olarak bu kişilerin hayatlarına girmiş olmasıdır. Din yalnızca bir dünya

tasavvuru olarak değil, kişinin kendisine ve iç dünyasına çekidüzen veren bir âmil olarak oradadır.

Son birkaç yılda dinciliğin yaşadığı bozgun, giderek bir ric'at psikolojisine dönüşüyor. Dinciliğin sonbaharında, dinciler özür dilemeyi öğreniyorlar. Çünkü sahnenin dışında olmak istemiyorlar. Üzerine projektörlerin çevrilmediği hayatlar, içinde yaşadığımız 'gösteri çağı'nda onlar için de kayıp olarak algılansa gerek. Özür dileyerek varolmayı seçiyorlar: Özür dileriz, çünkü sizden farklıydık. Özür dileriz, çünkü yıllarca bazı temel değerlerin önemini farkedemedik. Özür dileriz, ama sizin gibi olmaya da can atıyoruz. Sanki şöyle diyorlar: "Değişmeye, Harlem'de kıvırcık saçlarını düzelten siyahlar gibi zenciliğimizin belirtilerini gidermeye hazırız."

Çizgilerini korumakta gösterdikleri hodbinlik, onlara ilk elde inanmamızı güçleştiriyor. Eğer onları özür dilemeye iten şey sahne ışıkları altında olmak arzusu ise, bir sonraki dönemeçte, ışıklar başka bir yönden vurduğunda yine özür dilemeyeceklerinden nasıl emin olabiliriz?

Şahsen ben, 'dincilik' kelimesine olumsuz bir anlam yükleyerek yeni bir tasnif yapabileceğimiz kanaatini taşıyorum. Belki bu tasnif yaşadığımız günleri anlamakta bize bir ipucu sağlayabilir.

Kanımca dincilik, bu topraklarda bir boyun eğme pratiği olarak gelişti. Lidere kayıtsız şartsız bağlılık ve bir topluluğa bireysel sorumlulukları ortadan kaldıran bir uçarılıkla bağlanma, bu eğilimin temel kilometre taşları oldular.

Dinci eğilim bir köylü hareketi olarak filizlenmiş ve temel şehir değerlerini içselleştirememiştir. Sözgelimi, edebiyatla bir alıp vereceği yoktur, bir şiir ya da romanın sağlayacağı ruh inceliğine uzak durur. Gönlün şiirini değil, aklın sloganlarını dillendirir dinci; o yüzden de kendisine bir dayanak aradığında

Yunus'a, Mevlânâ'ya, Hafız'a gitmez de, komşu memleketlerde yaşamış ideologları rehber edinir.

Dinci, faydanın peşinde koşan, istediklerini burada ve şimdi isteyen bir kişiliktir. O yüzden kurnazdır, güç ve beğenilmeye bu yüzden açtır. Muktedirler gözünde meşru sayılmak için âdeta çırpınır. Bu çırpınışın karşılığını almakta gecikmeyecektir. Sahne ışıkları altında olma imkânı ona bahşedilir. O da kurtlar sofrasında kendisine düşen rolü oynayarak payını alır.

Öte yanda, bir dünya tasavvuru olarak dinin sağladığı imkânlara sıkı sıkıya yapışan, edebiyatla, irfanla ya da bu topraklara kıvam veren medeniyetle hemhal olmuş dindar kişiler vardır. Bu kişiler 'dinciler'den, dünya karşısındaki müstağni duruşlarıyla ayrılırlar. Ahlaki bir tutarsızlık sergilememekte, göre göre hata yapmamakta ve dolayısıyla da özür dileme ihtiyacı duymamaktadırlar. Onları sahne ışıkları altında olmadıkları için yeterince tanımıyoruz, ama genel bir tarif vermek gerekirse, bu insanlar, bu toprakların şiir yazan ve hatta bu toprakların şiirini yazan, bir parti ya da oluşum karşısında boyun eğmeyen bağımsız ruhlarıdır. Bu insanlar inançları sayesinde bir ikbal görmemiş kişilerdir. O inanç dairesine mensubiyeti hiçbir şekilde dünyevi istekleri için kolaylaştırıcı bir unsur olarak kullanmamış, dünyaperest olmamışlardır.

Bu insanların bir çilesi ve içtenlikle inandıkları bir davaları hep oldu. Ama ülkemizin yaşadığı siyasi hercümerc yüzünden, sözkonusu nâzenin insanlar da kolayca 'dinci' hanesine yazılıverdiler. Sapla saman birbirine karıştı. Azgın bir inançsızlık siyaseti yürüten, ülke kaynaklarını ideolojik söylemlerle utanmazca tüketen 'iktidar seçkinleri,' dindarları 'dinciler'le aynı paydaya yazarak, onların oluşturduğu direnç hattını kırmak istediler. 'Kodamanlar'ın temel derdi ülkenin çürümeye devam

etmesi ve bu çürüyen gövdeden leş kargalarına düşen payı almaktı. Bu yüzden ahlakın direnç noktaları olarak gördükleri her siyasi duruşu, her tavır alışı dinamitlemeye yeltendiler. Bu ülkenin tevarüs ettiği geleneği devam ettiren ve şehirli değerleri içselleştirmiş, ince ruhlu insanlar birden kendilerini kaba ve çıkarcı bir güruhla aynı safta buldular. Müstağni ve medeni duruşlarını sürdürdükleri için de, sahneye ötekiler, yani 'dinciler' çıktı.

Menfaat şebekesi olarak işlev gösteren ve dini yalnızca aralarındaki dünyevi iletişime ait bir metafor olarak kullanan dinciler, bu topraklara riyakârlığı yayarak kötülük etmektedirler. Şimdi ric'at psikolojisi içinde geçmişin ağırlıklarından kurtulmaya çalışıyorlar.

Dincileri birleştiren şeylerden biri de, dinin ahlaki doğruları konusundaki vurdumduymazlıklarını biçimsellik alanındaki aşırı vurgularıyla örtmeleridir. İnsan ilişkilerinde faşizan tutumları benimsemekten imtina etmeyenler, işçilerine hak ettiği ücreti vermemek için çırpınanlar, cinsel arayışlarını dinî bir kılıfla örtmeye çalışanlar, gayriahlaki olanı nedense hep başkasının üzerinde teşhis eder. Oysa onların kör noktaları, kendi hayatlarının eğri büğrülüğü ve Tanrı karşısındaki samimiyetsizlikleridir.

Dinciler özür diliyor. Bütün ağırlıklarından, kurnaz tilkiliklerinden sıyrılmaya and içiyorlar.

Öte yanda, kurnazlık için hiçbir zaman vesile bulamamış olan bu toprağın yerlileri var. Onlar özür dilemiyor ve 'bronzlaşmıyor.' Sahne ışıklarını ellerinin tersiyle iterek, bu topraklar için söyleyecek sözü olan herkese değer veriyor ve usulca konuşuyorlar.

Onları bir gettonun sakinleri olarak görmüyoruz. Daha çok edebiyat, fikir ya da irfan meclislerinde kümelenseler de, dağınık ve bağımsız bir duruşları var. Onlar Allah'tan başkasına boyun eğmemenin erdemini yaşayan soylular. Onlar ric'at etmiyor ve mevsim onlar için sonbahar değil.

Çünkü kursaklarında haram lokma taşımıyorlar.

Antidepresan Çağı

Hikâyelerimize sahip çıkabildiğimiz ölçüde kendimiz olmaktan yorulmayacak ve ruh üşümesine yakalanmayacağız. O hikâyeler, bizden önceki nesillerin yüreğini nasıl ısıttıysa, bizi de öyle ısıtacak.

Dövüş Kulübü'nün kahramanı Tyler Durden, "Biz tarihin ortanca çocuklarıyız." der. "Bir yerimiz ve bir amacımız yok. Bir büyük savaşımız, büyük depresyonumuz yok. Bizim büyük savaşımız, manevi bir savaştır. Ve büyük depresyonumuz, hayatlarımızın ta kendisidir."

Yaşadığımız günler antidepresan ilaçların yaygın ölçüde kullanıldığı, insanların süregiden mutsuzluklarına psikotrop ilaçlarla çözüm aradığı günler olarak tarihe geçecek gibi görünüyor.

Yeryüzü ölçeğinde bir mutluluk kültürü yayılıyor. ABD mahreçli bu kültür hayatın acılarına katlanmamız gerekmediğini, 'mutluluk hapları'yla hayatı ağrısız, sancısız, uçarı bir neşeyle yaşayabileceğimizi telkin ediyor.

Bu küresel mutluluk kültürü, "İyi bir hayat mümkündür." diyor

bize. "En yeni ürün ve modaları en çok miktar ve çeşitlilikte tüketmeye hazır ve muktedir olmalıyız."

Bunun için de girişken ve hareketli olmamız gerekiyor. 'Hayattan kâm alabilecek' gücümüzün olması lazım ki, sokağa çıkıp para harcayabilelim, sahip olmakla mutluluğumuza mutluluk katabilelim.

İşte bu noktada yeni antidepresan ilaçlar devreye giriyor. Onlar hayatın bizden çekip aldığı enerjiyi bize geri verecek birer tılsımdır artık.

Kimi yazarların 'kozmetik psikofarmakoloji' olarak isimlendirdiği bu durum, yeni antidepresanları kullanan bazı insanların 'yeni bir insan' olduklarını, 'gerçek benliklerini keşfettiklerini' söylemeleriyle kendisine zemin buluyor. Böylece bu tedaviler, bir makyaj gibi iyi görünmemizi ve iyi hissetmemizi sağlarken, varoluşsal sorunlarımıza ise bir cevap getirmiyorlar.

Burada şu can yakıcı soru devreye giriyor: Ya sorun bireylerin iç dünyasında değil de toplumsal dünyada ise? Bireyler toplumsal ortamlardaki zorluklardan dolayı keyifsizlik ve tatminsizlik yaşarlarsa, bu yaygın durumlar için de antidepresan verecek miyiz? Sıradan mutsuzluğun 'tıbbîleştirilmesi' yoluyla gündelik hayatta karşımıza çıkan dert ve tasalar bir psikiyatrik rahatsızlığa dönüştürülüyor ve tıbbın hükümranlık sahasına sokuluyor.

Bu konuda Latin Amerika'dan iki örnek verilebilir: Peru'nun başkenti Lima'nın yoksulluğun kasıp kavurduğu gecekondu bölgesi Indepencia'da renkli posterler, depresyonun temel bulgularını sıralamakta ve bu bulguları olanların doktora gitmesini salık vermektedir. Bu posterler şirketin ürettiği ilacın ismini belirgin bir biçimde sergilemektedir. Arjantin'de ise ekonomik buhranla birlikte antidepresan satışları da artmıştır. Özellikle serotonin üzerinden etki gösteren yeni anti-

depresanlar bu dönemde yoğun pazarlama stratejilerinin de etkisiyle giderek daha fazla tüketilir olmuşlardır. Doktorlar bu ilaçları, ekonomik ve politik buhranın yol açtığı güvensizlik ve incinebilirlik duygusunu, yani toplumsal durumun yol açtığı ızdırabı gidermek için kullanmışlardır.

İşsizliğin patlama yaptığı 2001 krizinin hemen ertesinde Türkiye'de bir antidepresan reklamında kullanılan 'vak'a örneği' çok manidardır: Bu reklamda işini kaybeden, bu yüzden yoğun bir ümitsizlik ve üzüntü yaşayan genç bir kadın hastanın, sözkonusu ilacı kullandıktan sonra depresyonundan kurtulduğu müjdelenmektedir!

Depresyon önceleri dinî bir bakış açısıyla ele alınırken modernlikle beraber psikolojik bakışın ön plana geçtiği görülüyor. Postmodern devrim ise psikolojik açıklamaların yerine biyokimyasal açıklamaları ikame ediyor. Artık biyoloji kaderimizdir ve hepimiz serotonin, dopamin gibi biyokimyasal ileticilerin edilgen kurbanlarıyızdır.

Bu anlayışa göre, insan biyokimyasında gizlidir. Böylece insan dış dünyada etkin bir âmil olarak değil, biyokimyasal güçlerin tesirinde edilgen bir kurban olarak yeniden tanımlanmaktadır. Depresifin enerjisi yoktur, 'işlev' gösteremez, işinde ve ilişkilerinde ketlenmiştir. Üstelik bu patoloji bireysel sorumluluk ve inisiyatifi her şeyin üzerinde tutan bir toplumda ortaya çıkmaktadır.

Çağımızda depresyon, 'saygın bireyin, hayatının yazarı olarak kendisini gören bireyin' tersine dönmesidir ve içinde yaşadığımız toplumun üretip yücelttiği bir öznelliğin karanlık yüzüdür. O yüzden depresif tedavi edilmeli, en kısa yoldan üretkenliğe veya tüketiciliğe geri döndürülmelidir. Bizden sürekli hareket bekleyen modern toplum, âtıl bireylerden hoşlanmamaktadır.

Bu noktada farklı bir tartışma da şu: Elli yıl önce bu kadar yaygın olarak depresyon teşhisi konulmuyordu. Depresyon antidepresanların yaygınlaşması ve yan etkilerinin azaltılmasıyla daha çok teşhis edilmeye başlanmıştır. Eğer onu tedavi edebilecek antidepresanlar olmasaydı, bu duruma depresyon adını vermeyecektik. Yani, tedavi seçeneklerinin çoğalması ve bu seçeneklerin pazarda hatırı sayılır bir değer ifade etmeye başlaması, depresyon teşhisini de yaygınlaştırmıştır. Pazarın istekleri bilimin bakış açısını belirleyebilmektedir.

Sözgelimi, Japonya'da yakın zamana kadar yeni antidepresanlar yaygın bir kabul görmüyordu. Küresel rüzgârlar muhafazakâr Japonya'nın psikiyatri bilimine de tesir ederek bu ilaçların pazardaki yerini almasını sağladı. ABD psikiyatrisinin etkisiyle, Japonya'da da son beş yılda giderek artan sayılarda yeni ilaçlar tüketilmeye başlandı. Oysa bu ilaçların getirdiği o uçarı neşe hali ve parlaklık, Japon geleneği içinde olumlu kişilik özellikleri olarak değerlendirilmiyordu. Keder, Japon toplumuna kaybı, geçiciliği ve kusurluluğu hatırlattığı için hoş karşılanmaktaydı. Kişinin sıradan keder ve yası yaşamasını engelleyecek bir ilacın onun kişiliğine, duyarlılığına ve manevi gelişimine zarar vereceği düşünülürdü.

Keder ve kayıplara duyarlı bir biçimde verilen tepki, Japonya'da her zaman çok önemli olmuştur. Tiyatro, edebiyat, geleneksel ve modern halk şarkıları; nostaljiye, kayıp ve yas duygularına, şeylerin geçiciliğine olumlu göndermelerle doludur. İnsanlar ayrılık ve kayıp durumlarında rahatça ağlarlar, fakat aynı zamanda bu yaşantılardan güç devşirirler, hayatta kalanlarla bağlarını güçlendirirler ve grup dayanışması sağlarlar. Öfke ve huzursuzluktan farklı olarak, hüzün, yas ve melankoli bu dünyanın geçiciliğini hatırlattıkları için âdeta buyur edilirler. Konfüçyüsçülük ve Budizm, tahammülü öne

çıkarır, keder ve hüzne bir içsel gelişim vasıtası olarak değer verirler. Dışadönüklük, girişkenlik, sokulganlık ABD'de bir satıcı için vazgeçilmez kişilik özellikleri; bir Japon için ise duyarsız ve hoyrat toplumsal davranışlardır.

Burada hatırlanması gereken nokta, keyifsizlik ve depresyonun bazen de beyin kimyasından çok yaşama tarzlarımıza işaret ettiğidir. Müreffeh ülkelerdeki insanlar da, bolluğun tam ortasında, görece bir yoksunluk duygusundan, aile veya toplumla olan bağlarının kaybolmasından muzdarip olabilirler. Öte yanda antidepresan ilaçlar Amerikan iş hayatı için uygun kişilikler biçmektedir. Âdeta bir tornadan çıkmışcasına parlak, enerjik, çok ciddi ve çok düşünceli olmayan kişiler üretirler ki bu nitelikler, ileri teknoloji kapitalizminde yüceltilen niteliklerdir. Mutluluğun bir hapla başarılabileceği düşüncesi, Amerikan psikiyatrisinin uzun süredir var olan takıntılarından birisidir. Değişik on yıllarda farklı mutluluk hapları öne sürülmüştür. Son dönemin gözdesi de, Prozac'ın şahsında temsil edilen yeni antidepresanlardır.

Dikkat çekici bir başka konu da, son yıllarda insan psikolojisinde 'incinebilirlik' unsurunun öne çıkarılması. Kişilik radikal bir biçimde yeniden tanımlanıyor. Günübirlik hayatın sorunlarını duyguların prizmasından geçirmek suretiyle, 'terapi kültürü' insanları çaresizliğe mahkum ediyor. Mukavemet, dayanıklılık, insanı hayata bağlayan olumlu kişilik özellikleri değil de, bizi hayat karşısında yenik düşüren olumsuz özelliklerimiz öne çıkarılıyor. İyi ama acı, ızdırap ve hüznü hayattan tamamen kovarsak anlam üretebilir miyiz?

Biyokimyasal tedaviler depresyon yaşantısını anlam ve anlatıdan mahrum bırakıyorlar. Sözlerimin asla indirgemeci bir bakış açısıyla ele alınmasını istemem. Elbette klinik anlamda depresyonu olan insanlara ilaç tedavisi vermek ahlaki

ve insani bir görevdir. Sözüm, hayatın kendisinden kaynaklanan dertleri ilaçlarla tedavi etmeye kalkışan bir zihniyete. Bu ilaçların sunduğu 'yeni benlik,' hafif ve geçicidir; yaşantıdan değil, ilaçların sağladığı enerjiden köken alır. Dolayısıyla da bize bir öykü, bir anlatı sunmaz: "Bir ilaç aldım ve hayatım değişti." demekle zorlukları kendi imkân ve potansiyellerimizi harekete geçirerek nasıl yendiğimiz konusunda anlatacağımız öykü bir tutulamaz. Hepimiz anlattığımız öyküleriz. Bizim de yazarı olduğumuz bir öykü; bizi biz yapan şeylerin arasına katılır, kişiliğimizin, kuvvetimizin bir parçası haline gelir.

Başka bir bakış açısından bakıldığında, depresyonun sosyal bağların yok olmasıyla da ilgili olduğu görülebilir. Moderniteyle birlikte bireysel benlik öne çıkarken, geniş kurumlar (aile, millet, din) çözülmeye uğramış ve insanı koruyucu etkileri azalmıştır. Kişisel başarısızlık artık bir felâket olarak yorumlanmaktadır.

Moderniteyle birlikte sadece zenginlik değil, yeni patolojiler de gelmiştir: çok fazla değişkenlik, çok fazla seçenek, aşırı çalışma, aşırı uyarılma, zaman baskısı, yersiz yurtsuzluk gibi. Modernite aşırı bir dinamizm üzerine kuruludur. Zaman ve mekân ayrışır. Sosyal kurumlar bağlamsız kalır. Böylesi kaotik durumlarda bireylerin özkimlikleri için tutarlı bir anlatı geliştirmeleri zordur. Bu anlatıdaki boşluk ve delikler belirgin utanç duygularına yol açar. İçe atıcı, özeleştirel bireyler modernitenin bireycilik, kendisini gerçekleştirme, bağımsızlık, hareketlilik, profesyonalizm gibi mitlerini daha fazla içselleştirirler. Bu bireyler başarıya yaptıkları vurguyla, bağımsızlıklarını sürdürmek için verdikleri çabayla ve kronik utanç duygularıyla, modern toplumu temsil ederler.

Japonya'da daha hafif belirtilerle giden depresyonlara 'ruh üşümesi' adı verilmektedir ve bu durum modernleşmeyle

yakından ilgili görünmektedir. Disiplin ve itaati önceleyen toplumsal yapıdan özerkliğe vurgu yapan toplumsal yapıya geçilmesiyle birlikte, depresyon bir 'özerklik hastalığı' olarak karşımıza çıkıyor. Depresyon artık, bir Fransız sosyologun harika betimlemesiyle, 'kendi olma yorgunluğu'dur.

Toplumlarımız önceki nesillere oranla daha fazla acı çekmiyor, ama acıya tahammül artık bir erdem değil. Dolayısıyla, gerek ruhsal, gerekse de bedensel ızdırap, bir an önce kovulması gereken birer ifrit gibi mütalaa ediliyor. Depresyonun biyokimyasal dili bizi anlamdan ve anlatıdan mahrum bırakıyor.

Hikâyelerimize sahip çıkabildiğimiz ölçüde kendimiz olmaktan yorulmayacak ve ruh üşümesine yakalanmayacağız. O hikâyeler, bizden önceki nesillerin yüreğini nasıl ısıttıysa, bizi de öyle ısıtacak.

Çünkü hayat, bize öğrettikleriyle güzeldir.

Hikâyesiz Bir Dünya

Televizyon yoksulları hikâyesiz bırakıyor; küresel sömürgecilik halkları... Kahramanlar kayıplara karıştı. İçinde yaşadığımız toplumda Köroğlu'nun mertliği enayilik, Yunus'un pîrinden buğday yerine himmet dilemesi ise saflık.

İnsan hikâyeler anlatan bir varlık. Hepimiz bu dünyada tutarlı, mutlu sonla biten bir hikâyemiz olsun istiyoruz. Âni yalpalamaları, keskin dönüşleri, savruluşları da o uzun ve bütün hikâye içinde bir yerlere yerleştirmek, boşa yaşamadığımızı kendimize söyleyebilmek derdindeyiz. Bölük pörçük hayat parçacıklarını bir tutarlılık duygusuyla birbirine yapıştırarak anlamlı bir hikâye çıkarabilmek için didiniyoruz. Biliyoruz ki, ruh ancak hikâyelerle nefes alır.

Oysa hikâyelerin değer yitirdiği, özünün boşaldığı, büyük anlatıların tarihe karıştığı bir zaman diliminde yaşıyoruz. "Aydınlanma öldü, Marx öldü, işçi sınıfı hareketi öldü ve yazar da kendisini pek iyi hissetmiyor." diyor bir yazar. Artık hayatlarımıza anlam vermeye ve sorumluluklarımıza bir meşruiyet kazandırmaya devam eden hikâyeler, sadece kişisel hikâyelerimiz. Benliklerimizi kahra-

manlaştırdığımız hikâyeler yazıyoruz: Kişisel mitler, bizi diğer insanlardan ayıran ve biricik kılan anlatılar.

Robert Johnson'un ifadesiyle, "Mit bütün bir topluluğun, tarihinin bir noktasında gördüğü ortak bir 'düş'tür. Sanki bütün bir toplum birlikte bir düş görmüş ve bu düş, yani mit, onun şiirinde, şarkılarında ve öykülerinde dile gelmiştir. Ama bir mit yalnızca edebiyatta ve düş gücünde yaşamaz, hemen o kültürün tavır ve davranışlarında da yerini alır. İnsanların günlük hayatlarına girer."

Bugün kimi sosyal bilimciler Batı dünyasının 'mitlerden arındırılmış' bir dünya olduğunu, âdil bir Tanrı'nın gözetimi altında yürüyen düzenli bir dünya fikrine uzaklaştığımızı dile getiriyorlar. Bu varoluşsal hiçliğin ortasında insanların kendi anlamlarını üretmeleri, kendi doğrularını bulmaları ve hayatlarını anlamlandıracak kişisel mitlerini keşfetmeleri gerekiyor. Öte yanda, 'arzunun krallığı'nda medya bizi neyi istediğimize ikna etmek konusunda pek mâhir.

Bir topluluğa ait olmak, o topluluğun efsanelerini, hikâyelerini de paylaşmak demektir. Hikâyeler doğuran bir rahmi özleriz, ona ait olmayı isteriz. Biliriz ki, anlatacak bir hikâyesi olmayanlar ancak yurtsuzlardır. Bir yurdun, bir düşüncenin, bir annenin tekinliğine sığınan insanlar, ortak hikâyelerle emzirilir. Bu bize hayat bilgisi verir. Kahramanların olduğu bir dünya bize zengin hikâyeler sunar. Kahraman kişi bir toplumun ruhudur; kendi ülkülerimizi, cesaret ve bilgeliğimizi o kutupyıldızına bakarak buluruz.

Kahraman, eylem halinde bir mittir. O bizim arzularımızı, ülkü, ümit ve inançlarımızı taşır. Daha ileri giderek söyleyelim, kahraman bizim eserimizdir. O, bizim kimlik duygumuzu sağlayan, toplumumuzun ortak hikâye ve duygularını cisimleştiren kişidir.

Türkiye, küresel egemenliğin ceberut işgali altında, hikâyelerini kaybediyor. Kahramanların günbatımı çoktan gerçekleşti. Bu ülkenin son yarım asrında insanlarımızın üzerinde uzlaştığı bir kahraman figürü neredeyse yok. Televizyon dizilerinde bile kendi hikâyelerimiz, kendi efsanelerimiz göze çarpmıyor. Çünkü tek tek bireyler olarak biz, hikâyelerimizi kaybediyoruz. Kahramanların olmadığı bir zamanda, kendi benliklerimize kahramanlık hikâyeleri yazıyoruz. Bu anlatılar nadiren içinde bulunduğumuz o geniş toplumsal bellekten besleniyor. Okumayı yazmayı sökmüş kimilerimizin kendi benliklerini yücelttiği narsistik öyküler...

Gazetelere bakın; birçok köşe yazarı sadece kendi kişisel mitleri üzerine yazıyor. Hatta bunun giderek yeni bir işkoluna dönüştüğü dahi söylenebilir.

Küçük anlatılar çağında, hiçbir hikâye hayatın anlamını tek başına açıklamaya yetmiyor. Ve içimizden mülksüz ve dilsiz bırakılmış kimileri, kendilerini kendi hayatlarının yazarı olamayacak kadar güçsüz hissediyorlar. Ne bir 'köken mitolojisi' geliştirebilecek kadar geçmişe olta atabiliyor, ne bugünde bir pırıltı ve gelecekte bir ümit ışığı görüyorlar.

İkibinli yılların Türkiyesi'nde, iyilikten ve cesaretten olma kahramanların yerini bencil ve tamahkâr 'şöhret'ler alıyor. Yeni rol modellerimiz, içimizdeki iyilik hissini harekete geçiren ve âdeta toplumları için kendilerini feda eden kahramanlar değil; sadece kendileri için yaşayan, ahlaki tutarlılık sergilemeyen, dünyayla ilgili sahici dertleri olmayan gel geç şöhretler.

Yeni bir haftalık derginin ilk sayılarından birinde, Türkiye'nin önemli gündem maddelerinden biri olan 'başörtüsü sorunu' hakkında yapılan bir soruşturmada pek çok şöhretimiz yorum yapmamayı yeğlemişti. Fikir beyan ederlerse birilerinin onları sevmeyeceğinden mi korkuyorlardı, bilmi-

yorum. Fikirsiz adamlar, hikâyesiz adamlardır; zaplarsanız yok olurlar.

Televizyon yoksulları hikâyesiz bırakıyor; küresel sömürgecilik halkları... Kahramanlar kayıplara karıştı. İçinde yaşadığımız toplumda Köroğlu'nun mertliği enayilik, Yunus'un pîrinden buğday yerine himmet dilemesi ise saflık.

Ve artık kimse bir sokakta veya bir çeşme başında, bir kalp daralmasında yahut bir sıkışma anında Hızır'ı görmüyor...

Sır Dizilerinin Sırrı

Rasyonalitenin ötesine geçmek, aklın kabuğunu kırmak her insanın içinde bir ihtiyaç olarak saklıdır.

Türkiye, son yıllarda, bir 'sır' dizileri furyasına tanık oldu. Neredeyse, hangi televizyon kanalını açsanız, bir 'sır' dizisi çıkıyor insanın karşısına.

'Sır' dizileri neden bu kadar rağbet görüyor?

Halihazırda bu işin de suyu çıkmış gibi görünse de, bu diziler halkın ilgisini durduk yerde çekmedi.

Bana sorarsanız, bu dizilerde halkın ilgisini celbeden en önemli etken, onlarda eskinin menkıbe ruhunun yaşatılıyor olmasıydı. Ataları menkıbelerle büyümüş bir toplum, en yaygın öğrenme aracı olan televizyonda, menkıbelerin kolay algılanabilir bir tarzda sunulduğunu fark etti.

Menkıbelere sinmiş olan iyinin hep kazanacağı ve kötünün ceza göreceği yolundaki 'ilâhî adalet' anlayışı, yüzyıllar boyunca ahlakın gayriresmî kaynaklarından birisi olagelmişti. Bir toplum kendisini

efsaneler, mitler aracılığıyla da tanımlar. Menkıbeler ve diğer anlatılarla tarih bir nesilden diğerine aktarılır, nesiller arasında bir süreklilik duygusu oluşur. Efsaneler bize bir kimlik duygusu verir, bir toplum olduğumuz hissini yayar ve nihayet ahlaki değerlerimizi sağlamlaştırır. "Efsane sırrın, esrarengiz olanın elbisesidir." diye yazmıştı Thomas Mann.

Peki ne oldu da menkıbevî hikâyelere bu kadar düşkün olduk?

Bunun sebebi, insanların yaşadıkları hayatta duydukları tatminsizlik olsa gerek. Toplumumuz adaletsizliğin türlü biçimlerini 'kör gözüm parmağına' tarzında yaşıyor ve bundan inciniyor. İncinen insanlar intikamlarının 'hemen şimdi, bu dünyada' alınmasını istiyorlar. Toplumumuzda kol gezen kötülüğün o kötülüğü yapanların yanına kâr kalmayacağını; yoksulların, mülksüzlerin, mazlumların da hiç yoksa bir 'âh'ları olduğunu görmek istiyorlar.

Nitekim, bu programlara en çok rağbet eden insanların güçsüz bırakılmış 'sessiz kalabalık' olduğunu sanıyorum.

Öte yanda, bu yapımların hepsinde değilse bile kimilerinde, bu toprakların kültürüyle bir bağ kurma çabası var. Bunlar ahlakın kaynağı olarak dini vazediyor ve böylece bu kültürün anlam sağlayıcı mitlerini diri tutmuş oluyorlar. 'Kötülüğü bu dünyada cezalandıran bir Aşkın Varlık' düşüncesi, bir yandan sessiz kalabalığın "Mazlumun da Allah'ı var." anlayışını besler ve O'nun dünyadaki varlığını onaylarken, öte yanda mahzurlu bir şekilde televizyon üzerinden daha pragmatik bir dinî ve ahlakî söylem üretiyor. Bu pragmatik söylem, tabir caizse, öte dünyaya fazla bir iş bırakmıyor ve cezayı burada vererek gaybı âdeta görünür kılmak istiyor. Burada insanların psikolojik ihtiyaçlarının belirleyici olduğu anlaşılıyor.

Bu programların mahzurlarından birisi de, olayların standart televizyon izleyicisinin anlayabileceği bir basitliğe indirgenerek anlatılmaları. Bu düzeyde kötü karakterler alabildiğine kötü, iyiler ise neredeyse melek düzeyinde iyi. Televizyon dilinin bir özelliği yalın, kontrastlara dayalı, kolay anlaşılır ve indirgenebilir bir dil olması. Kötü o kadar kötü ki, ondan hemen nefret ediyor ve hemen iyiyle özdeşim kurabiliyoruz.

Bir yapım bize güçlü sevgi ve nefret objeleri sunuyorsa, halk tarafından benimsenmeye aday bir yapımdır. Bu kural televizyon dizileri için de geçerlidir. Özdeşim kurabileceğimiz, onun yerine geçebileceğimizi düşündüğümüz karakterlerin yanında nefret edilesi karakterler de barındıran diziler, bizi kolayca tesirleri altına alırlar.

İyilerin ve kötülerin dünyasında biz her zaman iyilerin safındayızdır. İnsanın doğasında ezilenle, yenilenle, mazlumla saf tutma eğilimi vardır. Bu tür 'sırlı yapımlar' daha sağlam bir ahlaki örgü etrafında şekillendiklerinde, insanı o 'ilksel yaratılış'ına, temiz fıtratına çağırıyorlar.

Ama sırlı yapımlara kendisini fazlaca kaptıran bir kişinin, adaletin tecelli etmesi için kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeyeceği, 'yüceltme' savunma düzeneğiyle kendi sorumluluklarını da aşkın varlıklara havale edeceği düşünülebilir.

Hâsılı kelâm, bu tarz programlar, üzerinde yaşadığımız toprakların sahici değerleri etrafında şekillendikleri ve aktif bir ahlak anlayışını vazettikleri sürece mesele yok. Ama bu dünyada edilgenliği çoğaltıp bireysel sorumluluk duygusunu iptal ediyorlarsa, bunların üzerinde oturup düşünmek gerek.

Rasyonalitenin ötesine geçmek, aklın kabuğunu kırmak her insanın içinde bir ihtiyaç olarak saklıdır. Ama Hz. Mevlânâ'nın pergel metaforunu ödünç alırsak, bir ayağımızla diğer âlemleri gezerken bir ayağımızla da aklın dairesinde kalmak, her zaman daha yararlıdır.

Sessizlik Sır Saklamaz

Aşk artık sessizliğe katlanamıyor.

Âşık sanıyor ki, ne kadar ses olursa o kadar iyi anlaşacak. Çıkardığı sese karşılık bir ses istiyor. İniltisine bir iniltiyle cevap verilsin istiyor.

Uriah Heep, "Sessizlik sır saklamaz." diyor bir şarkısında. Kalamış'tayız. Aşk yorgunu bir dostumla sohbet ediyoruz. Cep telefonu vızırdayıp duruyor. Sevgilisinden birbiri ardına, mermi gibi, hüzünlü mesajlar. Kaza okları yüreğine saplanan o kocaman adam, acı ve tereddüt içinde kıvranıyor.

Aşk artık gürültücü. Artık aşkın gürültüsünden durulmuyor. Aşkı ruhunda dinlendiren sevgililer yok. Ortalığı telaşa vermek, yakmak, yıkmak, kırmak istiyor aşk. Yok olurken yok etmek istiyor.

Eskinin sessiz ve içli âşıkları nerede şimdi? Aşkını içinde bir ateş gibi gezdiren, "Yaktığımdan daha büyük ateşlerde yandım." diyen o mahzun sevgililer?

Onları çıkardıkları sesten değil, ruhlarının üzerinde gezinen sessizlik hâlesinden tanıyabilirdik. Onlar içe çekilir, içe doğru derinleşir, varolu-

şun kemikleri yakan ızdırabıyla sarhoş olabilirlerdi. Onlar bu sızıdan hiç uyanmak istemez, bir afyonkeşin mahmurluğuyla "Aşk derdiyle hoşem/ El çek tabib ilacımdan" diyebilirlerdi. Onlar âşıkın asıl derdinin çileyle pişmek, çilede yanmak ve bu çileyle tamamlanmak olduğunu bilirlerdi.

O yüzden, erenler yüzyıllar boyu mum alevinde eriyen pervaneyi âşıka misal verdiler: Yanmazsan olmazsın! Ağlamaz isen, çöle düşmez isen, inlemez isen tamamlanmazsın!

"Mecnun olup çöle düşmeyeceksen/ Ne Leylâ'yı çağır, ne çölü incit." dedi bu toprakların bir türküsü. Çölü incitme! Onun uğruna cefa çekmeyi göze almıyorsan, varlık vadisinde berduşluk etme. Ol ya da öl. Olmak için sefer etmen gerek; kendinden sefer etmekle başla işe, kendi evinden ayrıl ve yola koyul. Belki bir çölü aşman gerekecek, belki yedi vadiden geçeceksin, belki bir dağı delmen istenecek senden. Aşkın, bir çabayla sınanacak önce. Ayrılıkla imtihan edileceksin. Ona âyan olan sana, sana âyan olan ona âyan olacak. Aranızdaki sessizlik sır tutmayacak. Eğer aşk 'sadakatin kapısında köpeklerle birlikte beklemek'se, bundan erinmeyeceksin. Ruhun onu beklemekle dem tutacak. Kendinden ölerek onda olacaksın. Sessizliğin sesiyle. Kuş sürülerini ürkütmeden. Rüzgârla, yağmurla, ırmak ve dağlarla konuşarak yalnızca. "Ben rüzgârım sen ateş/ Seni alevlendiren benim" diye gözyaşında yıkanarak. "Sen uyuduğunda/ Kapanan benim gözlerimdi" diyecek kadar o olacaksın. Aşkın olduracak hem seni, hem onu.

Günümüzün aşkları görünmek istiyor. Kıyıda köşede gizlenmek istemiyor. Bilinmek, ilân edilmek, ses çıkarmak istiyor. Özlemek istemiyor âşık; hemen kavuşmak istiyor. Çet'leşmek, mesajlaşmak, cep telefonuyla onu hep kapsama alanında tutmak, hapsetmek, boğmak istiyor. Aşk beklemeye tahammül etmiyor. Âşık sevmek değil, sevilmek derdinde.

Sevilsin, şu karanlık dünyada kendisine bir ışık dehlizi açılsın, bu dünyada sevilmeye değer olduğunu birisi kendisine söylesin istiyor. Yücelmek için yüceltiyor, sevilmek için seviyor. Izdıraba tahammülü yok, yanmaya gelemiyor. Varlığını alevde eriten bir pervane yerine, kandile sitem okları yağdıran bir pervane olmayı yeğliyor. Gürültü yapıyor. "Ne olur beni sev!" diye uluorta bağırıyor. Sessiz bir ağlayışla yapılmadığı için bu çağrı, masum bir yakarı olmadığı için, ötelerden yankı bulmuyor.

Aşk artık sessizliğe katlanamıyor.

Âşık sanıyor ki, ne kadar ses olursa o kadar iyi anlaşacak. Çıkardığı sese karşılık bir ses istiyor. İniltisine bir iniltiyle cevap verilsin istiyor. Oysa o cep telefonu her çaldığında sesler daha bir anlamsızlaşıyor. Hiçbir şey iletmeyen; bir çağrı, bir duygu taşımayan her konuşma, insanı kendi zindanına daha da çok gömüyor. Fazladan sarfedilen her kelime, oluş çabasıyla sınanmamış her söz, sevgiliyi sırlar mağarasına daha çok çekilmeye mecbur ediyor. Fuzulî sözler aramıza sırlardan bir duvar örüyor.

Aşkın işlevi eskilerde perdeleri yırtmak iken, şimdilerde örtülere bürümek. Sevgiliden saklanmak ve kendinden saklanmak.

Oysa âşığın feryadı susuşunda gizlidir. "Ancak söylenemeyen aşk aşktır." diye yazmıştı Blake. O, asırlar öncesinden seslenen Mevlânâ'yı yankılar gibiydi: "Dil, kelimeler pek çok şeyi açıklar; ama aşk, üzerine kelimeler düşmediğinde daha berraktır."

İnsanların mezar taşlarından ve kitabelerden daha çok bildikleri vehmiyle durmadan konuştukları bir çağda, gökler susuyor.

Ve aşk, yaramaz bir çocuk gibi tepinip yaygara koparıyor günümüzde.

Modern dünya, her türlü tasallut âletiyle, suskun âşıkları bertaraf ediyor. SMS'ler, chat odaları, telefonlar insanın iç uzayını boş yer bırakmamacasına dolduruyor. Sessizlik bütün asaletiyle hayatımızın her cephesinden geri çekiliyor. Ruhumuzun kıyılarını döven ses dalgaları bize ne bir özlem duygusu, ne de bir kavuşma heyecanı bırakıyor. Hız ve gürültü, sonunda aşkın yüzlerce yıllık anlamını da yutuyor.

"Kendi Önünüzden Çekilin!"

Gelişmek, bir kitaba sığdırılmış sloganları ezberlemekle olmaz; hayatın duvarlarına çarpa çarpa, yaşayarak, tecrübe ederek, yaşadıklarından öğrenerek gerçekleşir.

Bir dostumla hoşbeş edip yemek yiyoruz. Bana son zamanlarda dinlediği bir semineri ballandırarak anlatıyor. 'Kişisel gelişim' seminerlerinden bir tanesi daha. "Senin aklında ne kaldı bu seminerden?" diye soruyorum. "Kendi önümüzden çekilmemiz lazım." diyor. Bingo!

Milletçe kas geliştirir gibi kişilik geliştiriyoruz. Meddahlık yeteneği ileri psikologların huşû içinde dinlenildiği seminerler, 'yaşam koçluğu,' Kuzey Amerika'nın kolaycı formülleriyle şişirilmiş kişisel gelişim kitapları derken, gelişim ateşiyle yanıp kavruluyoruz!

Bu memlekete akıl sır ermiyor. Kristal gibi, bir yanda en pespayesinden 'içini göster, yaralarını göster, bununla rahatla' programları, öte yanda 'sen aslında başka birisin, potansiyellerini harekete geçir' diyen gelişimciler. Ne oldu, ne oluyor da 'kişisel gelişim' bizi bu kadar ilgi-

lendiriyor? Yüzeysel sloganlar, 'hadi aslanım, hadi koçum' gazlamaları, hayata dair o sahte bilgelikler.. Bütün bunlar neden şimdi alıcı bulmaya başladı?

Moderniteyle birlikte 'benliğin yükselişi'ne tanıklık ediyoruz. Benliğin hayatı tek başına anlamlandırdığı ve insanın duygularına yakınlaşmak suretiyle 'kendi' benliğini bulması gerektiği düşüncesi, 'kişisel gelişim' mitinin belkemiğini oluşturuyor. Bir kültürel kurgu olarak kişisel gelişim, benliğin yükselişi sürecinde ortaya çıktı ve özellikle ABD mahreçli popüler psikoloji eliyle yaygınlaştırıldı.

Modernitenin yükselişiyle birlikte, benliği diğerlerinden ayırt eden şeye, yani 'ben' kimliğine, insanları birbirine bağlayan şeyden, yani 'biz' kimliğinden daha fazla önem verilmiştir. Kimi yazarların 'terapi kültürü,' kimilerinin de 'terapinin zaferi' olarak isimlendirdiği bu süreç; bize 'gerçek benlik'lerimize yakınlaşmamızı, içimizdeki beni keşfedip geliştirmemizi telkin eder. Gerçek benlikleriyle temas eden bireyler aile baskılarının yapay tortularından, sosyal rollerden, başkalarının beklentilerinden özgürleşen kişilerdir. Modern toplumda sağlam, üzerinde anlaşılmış değerler bulmak zordur. Değerler sorumluluklardan haklara doğru bir dönüşüm göstermiş, ahlaki ödevler yasallıkla yer değiştirmiştir. Ahlaki doğru üzerinde güçlü ve kollektif bir inancın olmayışı, kendisini pek çok biçimde ifade eder: Yaygın şüphecilik, ahlaki bir görececiliğin tanınması, kurnaz kural bozucuların takdir görmesi bunlardan birkaçıdır.

Ahlakilik bize doğru ve yanlış üzerine kurallar vaz eder. Geleneksel görüşte ahlaki olmak bazı manevi amaçlara ulaşmak için olmazsa olmaz bir şeydi. Moderniteyle beraber ahlakilik de mevziini yitirdi. Ahlaki davranış için özdenetim fikri, kişinin kendisini ifade etmesi ve gerçekleştirmesi sözko-

nusu olduğunda kolayca feragat edilecek bir şey halini aldı. Yirminci yüzyılda psikoloji ve cinsellikteki yeni eğilimlerin de etkisiyle ahlakilik artık 'baskıcı, otoriter, ve muhtemelen iç nörotik çatışmalarla ilgili' bir durum olarak algılanmaya başlandı. Baskıcı ahlakiliğe yönelik tepkiye, terapi üzerine kurulu bir insan ilişkileri anlayışı da eşlik ediyordu. Bu görüşe göre amaç insanları mutlu, sağlıklı ve uyumlu kılmaktı; doğru ve yanlış mefhumları görmezden gelinebilirdi; ahlakilik kişinin kendisini ifade etmesine izin vermiyorsa, ondan kolayca vazgeçilebilirdi. Terapötik etik "Önce kendinle barış, önce kendini sev." diyerek en üstün amaç olarak kendini kabulü gösteriyor ve ahlakiliği buna boyun eğdiriyordu. İnsanlar öfkeli duygularını dahi kabul edip açıklamaya teşvik ediliyordu. Öte türlüsü ruh sağlığına ziyandı.

Toplumun geçirdiği ekonomik ve toplumsal dönüşüm ahlakiliği toplum hayatiyetinin vazgeçilmez bir vasıtası olmaktan çıkarmış durumdadır. "Olduğunuz gibi olun ve kendinizi olduğunuz gibi kabul edin. Duygularınızı ahlaki ölçütleri dikkate almaksızın açıklayın." diyen bir entellektüel hareket, ahlakiliği neredeyse açıkça eleştirmektedir.

İşte bu iklimde, benliğin yükselişi gerçekleşti.

Araştırmalar çağdaş insanın kendisinden bahsetmeyi geçmiş çağların insanına göre daha fazla sevdiğini gösteriyor. İnsanlar kendileri hakkında ana babalarının neslinden daha olumlu düşünüyor. Geçmiş yüzyıllarda insanlar servet arayışlarını insanseverlik gibi yüksek amaçlara sığınarak meşrulaştırmaya çalışırken, bugün zenginlik, tanınma, iktidar ve nimetlerin peşinde koşmak âdeta ekonomik hayatın merkezini işgal ediyor. Ahlakiliğin bu arayışı kınayan tutumu anlamsız bulunuyor.

Çağımızda kendimizi keşfetmemiz gerekiyor. Pek çok klişe, benliğe yüklenen bu anlamı ele veriyor: Kendi benliğimizi

bulmak, duygularımıza dokunmak, kendimiz için doğru olan neyse onu yapmak, kendimiz olmak, bir numarayı aramak, kimlik krizi, 'ben' kuşağı vb.

Benlik artık pek çok kişinin ortak bir zihinsel meşguliyeti olmuştur. Popüler kitaplar ve sinema kişinin kendisini anlaması, iç doğasını keşfedip geliştirmesi ve kendi tercihlerine göre eylemde bulunması üzerine göndermelerle dolu. Bunlar hazcı eğilimler değil artık; bilakis, neredeyse yarı kutsal yükümlülükler! Kişinin kendi eğilimleri hilafına hareket etmesi yanlış ve uyum bozucu sayılıyor. Benliğin biricikliği yaygın kabul görüyor ve insanlar özel, biricik bireyler olarak davranılmaya hakları olduğunu düşünüyor. Bu kültürel kurgu bize, özel benliklerimizin derinlerindeki inançları ortaya çıkarmamız gerektiğini telkin ediyor. Günümüzde pek çok insan, davranışlarının meşrulaştırıcı kaynağı olarak kendileri için en iyi olanı ve onlara en fazla kişisel tatmin sağlayanı gösteriyor. Benlikten daha yüce bir ahlaki otorite olmadığında, benliğin tercihleri kendiliğinden onaylanmış oluyor. Doğru ve yanlışın, iyi ve kötünün nesnelleştirilebilir ölçüleri olmadığında, benlik ve onun duyguları tek başına bir ahlaki kılavuz haline geliyor. Ahlakilik benliğin emrine giriyor ve neyin doğru neyin yanlış olduğunun karar mercii benliğin ta kendisi oluyor: Size doğru geliyorsa, doğrudur!

ABD'de kadın dergileri üzerine yapılan bir araştırma, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ahlakiliğin giderek daha az biçimde nesnel, bükülmez ve evrensel bir kurallar bütünü olarak algılandığını, daha çok da bireysel bir karar ve kişisel bir sorun olarak ele alındığını gösteriyor. Benliğin değer sağlayıcı bir üs haline gelmesi, dinin ve geleneğin değer ve anlam sağlayıcı özelliklerini kaybetmesiyle birlikte ortaya çıkıyor. Bir değer üssü olarak benlik, aşk ve işe karşı tutumları da belirliyor.

Aşk ve iş, benliği keşfetmek, geliştirmek ve kutsamak içindir; bunları sağlayamıyor iseler meşruiyetlerini yitirirler. Benliği geliştirmeyen bir ilişki bozulabilir, kendini ifadeye izin vermeyen bir iş terk edilebilir.

Günümüzün insanı kendisini giderek daha fazla güvenliksiz, başkalarının onayına bağımlı, içsel boşluğunu doldurmak için yoğun duygusal yaşantılar peşinde koşan bir kişi olarak hissediyor. Hayata anlam sağlayacak daha geniş bağlam ve değerlerden koptuğu için, yaşlanma ve ölüme tahammül edemiyor. Yaşlanma korkusu sadece bir gençlik kültü ortaya çıkarmıyor, aynı zamanda bir benlik kültü de ortaya koyuyor. Pop psikoloji de bencilliği ve öz çıkarları arttıran 'kişisel gelişim' kitaplarıyla bu koroya katılmaktadır. Girişkenlik ruh sağlığının bir belirtisi sayılarak, bencillik meşrulaştırılmaktadır. Kişisel tatmin, doğru uyumun kanıtı ve amacı sayılmaktadır. Bu görüşe göre kişinin kendi arzularını, duygu ve düşüncelerini bastırması psikolojik sıkıntı ve ruhsal hastalığın kaynağıdır. Ana akım psikoloji de, diğergâm eylemleri gizli bencilliğe bağlayarak, diğergâmlığa karşı şüpheci bir yaklaşım sergilemektedir.

Modern çağ önemli, çoğu zaman keşfedilmemiş zenginlikler içeren bir içsel benlik fikri geliştirmiştir. Bu potansiyeller keşfedilmeli, üzerinde çalışılmalı ve ifade edilmelidir. Bu içsel potansiyelleri harekete geçirmek, kişinin kendi hayatını gerçekleştirmesi için olmazsa olmazdır. Bu benlik kendi kendini doğurmak ister gibidir. Zamanımızın narsistik kişiliği yaratıcılığın en üst noktası olarak kendi benliğini 'yaratmayı' görür. Kendisi olmak için kişi gerektiğinde bütün bağlarını koparıp gidebilmelidir. Benlik ve kimlik karşısındaki bu büyülenme hali sadece bir ahlaki zayıflık veya sadece para harcayıp hayatın tadını çıkarmayı öğütleyen modern reklamcılığın

bir ürünü değildir, çocuklarımızı nasıl besleyip eğittiğimizle ilgili bir durumdan da fazlasıdır. Benlik artık hayatın temel anlam sağlayıcısıdır. Dinin, geleneksel ahlakın ve geleneğin kaybolması bir değer boşluğu meydana getirmiştir. Din insanlara toplumun diğer üyelerinin de paylaştığı bir kelime dağarcığıyla öznel içsel yaşantılarını anlamlandırma imkânı veriyordu. İnsan, hayatın gayesi hakkında berrak ve inandırıcı bir öyküye sahip olmazsa, ekonomik akılcılık onu kontrolü dışında, güçlü kuvvetlere boyun eğdirir.

'Benliği keşfetme' pratiği olarak kişisel gelişim ideolojileri, sahte bir maneviyat kurmaktadırlar. Kişisel gelişimin bildik ve genelgeçer düsturları ABD'de New Age dinler tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır. Yine ABD'de, 'benliğin yükselişi' ve toplumun narsistik dönemeci dönmesiyle birlikte, 'yukarıdan insanları gözetleyen' melekleri konu edinen film ve kitaplarda büyük bir artış görülmüştür. Böylece her birey kendisini kollayan bir melek sahibi olmaktadır. Bu melekler semavî dinlerin meleklerine benzemezler. Hiç talepkâr değildirler, bizden doğru ve adanmış bir hayatı talep etmezler. Bizi bir şeye zorlamaz, ama düşlerimizi gerçekleştirir, bizi sever, kollar ve gözetirler.

Çağımızda kaybolan anlamı bireyin kendisinin icat etmesi gerekmekte ve bu yüzden de kişi kendi benliğine yönelmektedir. Ahlakilik her zaman çıkarları denetim altına almayı gerektirir ve erdem, benliği aşmayı vaz eder. Oysa günümüzde ahlakilik, hakları ve sorumlulukları öne alan, çıkar üzerine kurulu bir anlayışı; benliği bilme, geliştirme ve açıklama üzerine kurulu bir dizi yeni erdemi ortaya sürmektedir.

Bireysel özerkliği teşvik eden dünya, insanın insandan yabancılaşmasını tırmandırmaktadır. "Sadece kendin ol!" düsturu, benliğin aydınlanmasının bir kültürel mecburiyeti olarak

sunulmaktadır. Kimlik sorunu giderek daha fazla duyguyla ilişkilendirilmektedir. Duygusal determinizmin buyruklarına uygun bir biçimde, kişinin kendisini nasıl hissettiği, benliğin nasıl ve ne olduğunu tanımlıyor. Bu duygular özgüven mitinin içinde sistematik olarak gizleniyor. Bu mite göre, düşük benlik saygısı toplumun maruz bulunduğu anahtar sorundur; yüksek özsaygı da onun çözümüdür.

Benlik hakkındaki fikirlerimiz sosyal yaşantıyla şekillenir. Kişiler hayatlarını nasıl anlamlandırıyor sualine toplum yeni sorun ve meydan okumalar çıkardıkça, bu fikirler değişir. Benlikle aşırı meşguliyet, modern bir fenomendir. "Ben duygularımın bana anlattığı kişiyim." der modern insan. "Güçsüz ve incinebilir bir kişiyim." Çağdaş benliğe izafe edilen çaresizlik duygusu, moderniteyle birlikte eşsiz bir hüviyet kazanmaktadır. İnsanın incinebilirliğine yapılan vurgu insanları şartların çaresiz kurbanları kılmaktadır. Batı dünyasında 1970'lerden sonra başlayan ve kendinizle 'barışık olmak,' kendiniz hakkında iyi hissetmek, kendinizi olduğunuz gibi kabullenebilmek gibi düsturlarla ilerleyen popüler yaklaşımlar; din, gelenek ve ahlakın geri çekilmesiyle ortalığı dolduran 'terapi kültürü'nün ürünüdürler.

Terapinin zaferini tartışan yazarlar; terapi kültürünün, toplumsal dayanışmanın aşınması, günlük hayatın parçalanması ve geleneksel ahlak kodlarının önemini kaybetmesinin yarattığı güvensizliğe bir cevap olduğunu dile getirirler. Din ve geleneksel ahlakın çöküşüyle ortaya çıkan sosyal ihtiyacın 'terapötik ethos' tarafından doldurulduğu söylenir. Ahlaki uzlaşının parçalanması bireyleri kendi anlam sistemlerini aramaya itmiştir. Teolojinin dili itibar kaybederken, psikoloji insan kişiliğinin en iyi niteliklerini anlama ve geliştirme konusunda yansız bir dil sunar. Terapötik ideoloji, 'büyüsü bozulmuş dünyada' öznel

deneyimi yeniden büyülü kılmayı, ona tılsımını vermeyi vaad eder. Bireyin duygusal dünyasını yeni bir anlamla donatır. Kişinin iç hayatına bir içgörü kazandırmak vaadiyle kişileri 'gerçek' benlikleriyle buluşturmayı teklif eder. Bireyin dikkat odağı olduğu yeni bir maneviyat ikliminde kendini açıklama, kendini bilme, ve kimliğin duygusal dilde yeniden kurulması; benliğin daha geniş referans noktalarıyla ilişkisini dramatik bir biçimde değiştirir. Günlük hayatta benliğin üzerindeki sınırların önemi kalkar. Popüler kültür, geniş dışsal talepleri, benliğin kendisini gerçekleştirmesine engel olduğu ölçüde gayrimeşru kabul eder. Geçmişin ideolojileri daha yüksek bir amaç uğruna benliği reddederken, terapötik kültür benliğin evetlenmesini iyi bir hayatın merkezine oturtmaktadır.

Bu kültür, düşük özgüveni insanların hayatlarını kontrol etmelerini güçleştiren görünmez bir hastalık gibi sunar. Dolaşıma soktuğu kültürel mitlerden bir tanesi de, toplumsal kötülüklerin altında düşük özgüven sorununun yattığı önermesidir. Oysa bugün psikoloji araştırmaları yüksek özgüvenin düşük özdenetim anlamına gelebildiğini, bunun da saldırgan davranışı tetikleyebildiğini gösteriyor. Değerli sosyal bilimci Roy Baumeister özdenetim duygusunun kişisel gelişim düsturlarından çok daha önemli olduğunu, kendisini denetleyip sınırlandırabilen insanların topluma çok daha büyük yarar sağlayacağını hep dile getirir.

Türkiye'de kitapçı rafları ABD'de yazılıp dilimize çevrilen kişisel gelişim kitaplarıyla doldu. Bu kitaplar çok değil on yıl önce rafları süslemiyordu. Bu kabil kitaplar, kanaatime göre, asla kültürel bir süzgeçten geçirilmeksizin dilimize aktarılıyor ve bunlarda yalan yanlış bir sürü pop bilgi sunuluyor. Bu kitaplardaki bilgi kırıntıları hakikate yaslanmıyor, bilime itibar etmiyor. Bunlar 'başarılı' olmuş Amerikalılar'ın hayat

konusundaki yüzeysel felsefelerini ve kolaycı formüllerini içeriyor. Hayatın Amerikan bakış açısından kavranamayacak kadar karmaşık, derinlikli ve renkli olduğu coğrafyalarda bu kabil kitapların insanlara söyleyeceği hiçbir şey yok. Sadece popüler kültürler tarafından içeriksizleştirilmiş, içi boşaltılmış insanlar bu kitaplardaki sahte maneviyata itibar edebilir.

Gelişmek, bir kitaba sığdırılmış sloganları ezberlemekle olmaz; hayatın duvarlarına çarpa çarpa, yaşayarak, tecrübe ederek, yaşadıklarından öğrenerek gerçekleşir. Mevlânâ'nın, Yunus'un yüzyıllardır birer ulu ırmak gibi suladığı bu toprakların insanı, kişisel gelişimi için bu yüzeysel kitapları rehber edinmemeli.

Batı kültürü tamahkârlığın kamçılanması üzerine kuruludur. Biyolojik paradigma bile rekabet esasına dayandırılmıştır. "En güçlü olan ayakta kalır." der. Oysa bugün kâinatta büyük bir yardımlaşma olduğunu, hayvanat âleminde ufak dayanışmalarla türlerin varlıklarını devam ettirdiğini biliyoruz. Başkalarının sırtına basarak dahi olsa yukarılara tırmanma düşüncesi, diğergâmlığı ve âhengi yücelten kadim felsefelerde yer bulamaz. Sözü edilen tarzda kitaplar aslında bize yardımlaşmayı, dayanışmayı, fedakârlık ve feragat gibi üstün insani değerleri değil; insanı soysuzlaştıran bazı değerleri telkin ediyorlar.

Başarılı olmanın ölçüsü, maneviyata önem veren bir toplumda çok farklı olacaktır. Tamamen seküler ve pragmatist bir kültürün içinden üretilen reçeteler 'başarı'da gaybî kuvvetlerin tesirini ihmal eder, hatta yok sayar. Üstelik, başarı nedir? Gayrimeşru yollarla servet biriktirmek bir başarı mıdır? Harcayabildiğinden veya ihtiyacından fazlasını elinde tutmak ve bunu ihtiyacı olanlara dağıtmamak bir başarı mıdır?

Başarı gibi kavramlar tamamen izafîdir ve hayata biçtiğiniz anlama göre farklılaşır. Kapitalist kültürün başarı tanımlaması, hayatı metafizik bir bakışla anlamlandıran birisi için özenilecek bir durumu işaret etmez, ancak tiksinti uyandırabilir.

Bu 'gelişim' kitaplarını alanlar da, kelimenin en iyi anlamıyla saf insanlar olsa gerektir. Kitaplarla hayatlarımızı bir ölçüye kadar değiştirebiliriz belki, ama onlarla kısmetimizi değiştiremeyiz. İyi kitaplar hayata dair bir derin bilinç, bir farkındalık uyandırırlar. Kötü kitaplar hayata dair kolay formüller öne sürerler. O kolay formülleri bir tehlike anında namluya sürdüğünüzde, hepsi elinizde patlar.

Bu yazıyı bilge romancı Soljenitsin'den bir alıntıyla bitiriyoruz:

"Eğer arzularımızla taleplerimizi kesin biçimde sınırlamayı, çıkarlarımızı ahlaki ölçütlere tâbi kılmayı öğrenmezsek, insan doğasının en kötü yanları dişlerini gösterirken, bizler, yani insanlık, paramparça olup gideceğiz. Çeşitli düşünürler birçok kez dikkat çekmiştir buna. Ben de burada, yirminci yüzyıl Rus filozofu Nikolay Loski'nin sözlerinden alıntı yapıyorum: 'Bir kişilik, benlikten daha yüksek değerlere yönelmemişse, kaçınılmaz olarak yozlaşma ve çürüme baş gösterir.'

"İzin verirseniz, ben de kişisel bir gözlemimi sizinle paylaşacağım: Ele geçirerek değil, ancak ele geçirmeyi reddederek gerçek manevi doyuma ulaşabiliriz. Başka bir deyişle, kendi kendini sınırlandırma yoluyla. Kendi kendini sınırlandırma, bugün bize tümüyle kabul edilmez, zorlayıcı, hatta itici bir şey olarak görünüyor. Çünkü atalarımız için gereklilikten doğmuş bu alışkanlıktan yüzyıllar boyunca gitgide uzaklaştık. Onlar, çok daha büyük dış sınırlamalarla yaşadılar ve ellerinde çok daha az fırsat vardı. Kendi kendini sınırlandırmanın olağanüstü önemi, insanlığın karşısına bütün zorlayıcılığıyla

ancak bu yüzyılda çıktı. Yine de, çağdaş hayattaki çeşitli karşılıklı bağlantıları gözönüne alınca bile, ne kadar güç olursa olsun, hem ekonomik hem de politik hayatımızı yavaş yavaş onarmayı ancak kendi kendini sınırlandırmayla başarabileceğimiz görülmektedir. Bugün pek çok kimse kendisi için bu ilkeyi kolayca kabullenmeyecektir. Ancak modernliğimizin giderek daha karmaşık hale gelen koşullarında kendi kendimizi sınırlandırma, hepimizin varlığını koruması için yegâne doğru yoldur.

"Ayrıca bu, bizim üstümüzde bir Bütüncül ve Yüce Otorite bulunduğunun -ve bu Varlık karşısında tümüyle unutulan boyun eğme duygusunun- yeniden farkına varmamıza da yardımcı olur. Ancak tek bir gerçek ilerleme olabilir: Tek tek bütün bireylerin manevi ilerlemelerinin, hayatlarının akışı içinde kendilerini yetkinleştirme derecelerinin toplamı..."

Bilmem bu yazıyla kendi önümden çekilebildim mi?

IQ Politikaları

Başkasının değerini düşürmek suretiyle onlara karşı duyduğumuz nefreti ve giderek onlara uyguladığımız şiddeti meşrulaştırmış oluruz.

Yakın zaman önce, bir grup Alman bilim adamı, Almanya'da yaşayan Türk çocuklarının IQ'sunun Alman çocuklarının IQ'larına göre daha düşük olduğu iddiasını dile getirdi.

Doğrusu, Nazizm gibi sapkın bir ideolojiye beşiklik etmiş bir coğrafyada, bilim adamlarının daha temkinli bir dille konuşmalarını beklerdim. IQ testlerinin sınır ve kısıtlamaları bugün çok iyi biliniyor. Bu testlere dayanarak ırkçı bazı önermelerde bulunmak, maksadın üzüm yemek değil, bağcı dövmek olduğunu düşündürüyor.

'Zekâ'nın niceliğini ölçme gayreti uzun yıllardır tartışmalı bir alan olagelmiştir. Zekânın üç bileşeni şu biçimde tanımlanabilir: Bilgiye sahip olmak, bilgiyi akıl yürütme için etkili bir biçimde kullanmak ve bu akıl yürütmeyi değişik ortamlara uyum sağlamak için devreye soka-

bilmek. IQ psikometrik bir test, zihinsel yeteneği ölçüyor. Kimi uzmanlar kalıtım yoluyla geçen, genetik olarak belirlenen bir zekâ fikrini savunurken; kimileri de çoklu zekâdan bahseder. Bu ikinci görüşe göre zekâ aynı zamanda toplumsal arkaplanımızın da eseridir. Manevi zekâdan müzikal zekâya, oradan ahlaki zekâya uzanan bir yelpaze içinde oniki zekâ türü tanımlanır. Günümüzde IQ testleri; sözel, matematik, uzamsal, belleğe ve akıl yürütmeye dönük yetileri ölçüyor. Ancak zekânın pek çok önemli bileşenini de dışarıda bırakıyor, ölçemiyor. Nüfusun önemli bir bölümü bu değerlendirmeyle 90-110 arasında değerler alıyor. Genel nüfusun aldığı değerler bir grafiğe dönüştürüldüğünde, ortaya çan eğrisi şeklinde bir manzara çıkıyor, çok az insan düşük ve yüksek zekâ uçlarında yer alıyor.

IQ testlerinin genel zekâdan çok, sorun çözme yeteneğini kısmen ölçtüğü dile getiriliyor. Bu testlerle insanın yaratıcılığını, pratik bilgisini, ve sorun çözmede kullanılabilecek diğer becerilerini ölçmek çok zor. Zekânın tek bir IQ skoruyla özetlenemeyeceği, insan yetenek ve potansiyellerinin bu basitleştirmeyi aştığı, uzun bir zamandır dile getiriliyor.

IQ testleriyle ilgili eleştirileri birkaç genel başlık altında toplayabiliriz: Bu testler kültüre duyarlı değildir. İnsanlar sorun çözmek için değişik yöntemler kullanırlar, okuma stratejileri farklıdır ve hız her zaman bir sorunu çözmede işe yaramaz. Bu testlerde söz dağarcığı üzerine çok fazla vurgu yapılmaktadır. Oysa bütün bunlar kültürel olarak şekillenen yetilerdir. Aile eğitimi, ekonomik refah düzeyi, aile içinde paylaşılan dil, akran ilişkileri, azınlık statüsü gibi bir dizi etken, kişinin verili bir anda bu testlerden alacağı sonucu etkileyebilir. Ayrıca standart bir test geliştirebilmek için testin uygulandığı mekân herkes için aynı olmalıdır.

Kişinin çevresi bilişsel yetenekleri için çok önemlidir. Genel zekâ bir dizi özellikten oluşur. Okuma, anlama, matematik, söz dağarı ve uzamsal ilişkiler gibi bir dizi özellik IQ testlerinde ölçülmektedir; ama konuşma zekâsı, toplumsal zekâ, duygusal zekâ, hayatta kalma zekâsı ölçülmemektedir. Bir insanın zekâsını gerçekten ölçmek ancak onu bir dizi katı kuralları olan gerçek hayat denemeleri içinde sınamakla olur. Kişinin test uygulayıcıya duyduğu güven ve motivasyon düzeyi de IQ skorlarını etkiler. Kültüre duyarlı olmayan testleri okuyan kişiler, soruları doğru yorumlasalar bile, istenen 'doğru' cevabı işaretlemeyebilirler. Etnik gruplar arasında IQ testi skorları bakımından fark vardır, ancak grup içi farklar daha fazla olarak görünmektedir. Bu da sosyoekonomik çevre, anne baba eğitimi ve okullarla izah ediliyor. Bazı kültürlerde insanlar test sırasında daha fazla veya daha az motive olabilirler, bu da o kültürün eğitim ve zekâya atfettiği önemle ilgilidir.

IQ testleri konusunda psikoloji bekâretini çoktan kaybetti. IQ verilerine yorum getirmek doğrudan toplumsal ve politik bir eylem olarak görülebilir. IQ araştırmalarının içinde belirli belirsiz politik önermeler gizlidir. Zekâ testlerinin öjeni (seçici üretme yoluyla insan ırkını kontrol edebileceğimiz düşüncesi) ile ilişkisi uzun zamandır tartışılıyor. Zekânın çan eğrisi şeklinde dağılım gösterdiği ve genetik olarak belirlendiği yaklaşımı yıllar içinde pek çok ırkçı düşünceye zemin hazırlamış, hatta bu testler sınıf tahakkümünü meşrulaştırıcı bir işlev de yüklenmişlerdir.

Bilimsel ırkçılık, bir insan grubunun diğerinden doğal olarak üstün olduğu iddiasını desteklemek için bilimsel dil ve tekniklerin kullanılmasıdır. 1930'ların Nazi bilimi (yahut sahte bilimi) bu yöntemle Yahudileri, şizofrenleri, zekâ özürlüleri yok etmek için ideolojik bir meşruiyet kılıfı bulmuştu. 1970'li

yıllarda kimi akademisyenlerin makaleleriyle ABD'de yeniden hortlayan bu 'nesil ıslahı' projesi, siyahların ABD'nin zekâ ortalamasını düşürdüğünü ve kısırlaştırılmaları gerektiğini söyleyecek kadar ileri gidiyordu.

Yakın zamanlarda iki yazar da ulusların zenginliği ile ortalama IQ arasında bağ kuran bir çalışma yayınladılar. Onlara kalırsa yüksek IQ'lu ulusların daha akıllı ve etkili önderleri olur ve kamuda ve özelde çalışan kişiler ekonominin gücüne her seviyede katkıda bulunurdu. Bu da aranan mal ve hizmetlerin iyi fiyatlarla üretilebilmesine yarardı. Ancak güç ve zenginliğe ulaşmakta IQ'yu sollayabilecek başka etkenler gözden kaçırılmış olmalıydı: zalimlik, otoriteye koşulsuz boyun eğiş, ilkesizlik gibi...

ABD'de yayınlanan Bell Curve (Çan Eğrisi) adlı kitap da 90'lı yıllarda çok tartışıldı. Bu kitabın varsayımına göre, daha akıllı insanlar ortalama insandan daha iyidir ve o yüzden daha iyi eğitimi, daha iyi işleri ve daha çok sosyal gücü hak ederler. Toplumun yüzeyine çıkan kreması, kendi aralarında evlenerek de kalıtım yoluyla bu mirası sonraki nesillere aktarırlar ve idareci sosyal sınıf haline gelirler. Bu kitapta dile getirilen varsayımlar ve istatistiksel çarpıtmalar, aşırı sağcı grupların 'beyaz ırkın üstünlüğü' düşüncesine yıllar yılı akademik malzeme sağladılar. Siyahların beyaz Amerikalı değerlerine göre şekillendirilmiş bu testlerde görece az puan almaları, onların toplumsal imkânsızlıklarıyla değil de, genetik olarak 'daha aşağı'da olmalarıyla izah edildi. Oysa eşit koşullar sağlandığında, aynı eğitim imkânlarına kavuştuklarında, siyah çocuklar da beyazlar kadar iyi sonuçlar alabiliyorlardı.

Gelelim en baştaki konuya, Almanların yaptığı teste... Biz Türkler'in 'hayatta kalma' zekâsıyla hangi millet boy ölçüşebilir? Almanya'da eğitim gören bozkırın yanık çocukları o testleri

Türkiye'de doldursalardı çan eğrisinin şeklini tümden değiştirebilirlerdi. Ama bu bir şey ifade etmez. Onların babaları gurbet illerinde eğitimsiz zekâların da neler başarabileceğini yıllar içinde zaten gösterdiler. Ayrımcılığın kol gezdiği okullarda yapılan bu tür testlerin hiçbir yordama değeri yoktur. Buradan yola çıkarak bir toplumun zekâsı üzerine söz söylemek, eğer safdillik değilse, kötü niyetli bir tutumdur.

Önyargı, bir başka toplumsal unsura duyulan horgörü ve nefretle kendisini gösterir. Başkasının değerini düşürmek suretiyle onlara karşı duyduğumuz nefreti ve giderek onlara uyguladığımız şiddeti meşrulaştırmış oluruz.

Bilimi politikanın oyuncağı haline getiren bu kabil açıklamalar, bizzat bilim adamları tarafından kınanmalıdır. Hermann Hesse, Yahudiler'in yurdunun bir ülke değil, bir kitap olduğunu söylemişti: Hep yanlarında taşıdıkları Tevrat.

Bozkırın gurbet eldeki yanık çocuklarının da ülkesi, hep içlerinde gezdirdikleri hüzün olsa gerektir.

Üçüncü Bölüm

KALBİN DİRENİŞİ

Barbar Felluce'de

Duygu sonrası toplum, insanı insan yapan değerleri bir bir emip, anlamsız, kıpırtısız, ahmakça bir hayatı posa olarak bize bırakıyor.

Yanmış cesetlerden tüten duman, televizyon ekranlarından evlerimize sızıyor. Kaynana-gelin programlarından başımızı kaldırıp bakınıyoruz; bu tuhaf koku, hayatlarımızı unutuşun o ipek örtüsünden sıyıran bu gariplik nereden çıkıyor diye.

Bir yanlışlık olmalı. Ruhumuzu, kalbimizi unutma programına ayarlamıştık. Ancak unutursak, ağız dolusu kahkahalarla gülebiliriz. Hayatın hoyrat neşesi, insan çığlığıyla dolu imgeleri belleğin en derinlerine itersek eğer, yanımıza sokulup bizimle kadeh tokuşturacak. Unutursak var olabileceğiz. Kendimizi uyuşturursak. Başımızı öte yana çevirirsek. Orada bir kol, bir yürek mesafesinde duran ve bizimle benzer isimlere sahip olan, ata dedelerimizin beraber yaşadığı kardeşlerimizin delik deşik edilmiş vücudunu kendi gövdemizden ayırabilirsek. Ona saplanan kurşun bizi acıtmazsa. Barbar

Felluce'de çadırını kurduğunda, "Şükür, buralara uğramadı." diye için için seviniyorsak.

Kimbilir, belki barbarlar buralardan sessiz bir istila halinde geçmişlerdir de, ruhlarımıza 'kötülük karşısında susma'nın şeytanca mührünü basmışlardır.

O barbar istilasının ağrısı, derinlere yayılan ayak izleri, bizi susmaya zorluyor. Susarsak kötülüğün bize erişmeyeceğini, sessizliğin en büyük kalkan olduğunu düşünüyoruz. Başkasının ölümüne susuyoruz, acıya afyon basmak için kardeşlerimizi 'başkası' kılıyoruz. Doğu'nun evlatları Batı'nın mermileriyle ölürken kumanda aletine hırsla basıyoruz: Oynak havalar, sır programları, aile facialarını, gelin bu unutuş ayinini hızlandırın! Bize ekranlardan yansıyan o feci görüntülerin kurmaca olduğunu, hepsinin bir reality-show'un serpintileri olduğunu söyleyin. Hayatlarımızın Hollywood stüdyolarında kurgulanan hayatların serpintileri olmasına izin verin. Pespayelikle, fukaralığı gizleyen o yersiz neşeyle bizi sarın, kucaklayın. Neşesiz bir hayatın da olabildiğini söyleyen parazit görüntülerden bizi kurtarın. 'Felluce üzerindeki gökyüzü'nü fazladan sarf edilmiş kelimelerle örtün, ceset kokusunun yaydığı şu sessizliği onarın.

Dünya büyük bir kayma yaşıyor. Kelimeler kanın sıcaklığına işlemiyor. Ahlak sözünü geçiremiyor. Vicdansız akıl yeryüzünü yerle yeksan ediyor. Erdemle beslenmemiş teknik ölüm kusuyor.

İnsan ruhundan başka gidilecek neresi kaldı? Nereye iltica edeceğiz?

Duygu sonrası toplum, insanı insan yapan değerleri bir bir emip, anlamsız, kıpırtısız, ahmakça bir hayatı posa olarak bize bırakıyor.

Özgürlük ve adalet, hayatımıza anlam katan iki büyük değerdir. Onlar katledilirken sessiz kalamayız. Kardeşinin beyni uçurulurken gözlerini başka yere çevirenler saygıyı hak etmez.

Sözü, barbar saldırısına karşı durmuş iki asil ruhtan yapacağım alıntılarla sonlandırıyorum.

Bosna'nın uğradığı barbar saldırısı karşısında tek başına bir insanın da ahlakı sonuna kadar diri tutabileceğinin eşsiz örneğini sunan, çağımızın bilge önderi Aliya İzzetbegoviç, savaşın en yoğun zamanında askerlerine şöyle hitap ediyordu:

"Görüyorsunuz, Allah karşımıza acı veren bir imtihan çıkarmıştır. Boğazlandık, kadın ve çocuklarımız öldürüldü, camilerimiz yıkıldı. Ama biz kadın ve çocukları öldürmeyeceğiz, kiliseleri yakmayacağız. Bunu yapmayacağız, çünkü bu bizim yolumuz değil. Biz muzaffer olacağız, çünkü biz başkalarının dinine, milliyetine ve farklı kanaatlere saygı gösteriyoruz ve çünkü bu zor durumumuzda bile temiz insanlar olmaya çabalıyoruz. Ve başkalarının ibadethanelerini yıkmak bize her hâlükârda yasaklanmıştır."

Bir Fransız vatandaşı olmasına rağmen Cezayirli direnişçilerle Fransız işgaline karşı savaşan psikiyatrist Frantz Fanon da, ölümünden kısa bir süre önce şöyle yazmıştı:

"Size söylemek istediğim, ölümün her zaman bizimle, hep yanıbaşımızda olduğudur. Önemli olan, ondan ne zaman kaçıp kurtulacağımız değil; inandığımız fikirler için elimizden gelenin azamîsini yapıp yapmadığımızdır... Eğer en başta bir amacın hizmetkârı değilsek, hakkın, adalet ve özgürlüğün sevdalısı değilsek, yeryüzünde bir hiçiz demektir."

Kalbin Direnişi

Kuru bir nehrin yatağını coşturan yağmurlar gibi, ancak o, insanın kuraklığını giderebilir. Sadece kalbi olanlar içlerinde olup biten mucizeleri görebilir ve sadece kalbi olanlar kötülüğe direnebilir.

Hayal kırıklığına uğramış, hayatlarının heba edildiğini düşünen insanların kolayca uçlara savrulabildiğini biliyoruz. Hayatından memnun olan ve kendisini gerçekleştirdiğini düşünen kişi dünyayı temelde iyi olarak algılar ve verili olanı korumak isterken, sukutuhayalin ürperten kâbuslarıyla yolu kesilen adam, dünyayı radikal bir biçimde değiştirmenin hülyasına kapılır.

Köktenci hareketlerin pek çoğu, bugünü resmederken, onun bozulmuş ve enkaz halindeki bir portresini sunarlar. Bugün aşağılanırken geçmiş yüceltilir ve şanlı mazinin diriltileceği saf ve temiz bir yarın düşü çoğaltılır. 'Kendi olma ümitsizliği'ni iyileştirmek için dünyayı değiştirmeye soyunan 'kesin inançlı,' bugünü aşağılamakla hayatı aşağılamış olur, kıymetsiz bir şimdi yerine muhayyel bir zaferi yeğ tutar. Kitle toplumunun sahici kimliğini yitirmiş ve

kendisine yabancılaşmış insanı; bugünü kirleten bir düşman, bir öteki yaratarak ona savaş ilan eder.

O düşmanın varlığı ile kendi varlığı bir anlam ve yön kazanacaktır. 'Onlar' olmalıdır ki, 'biz' olabilsin.

Bugünün darmadağın olmuş dünyasında, kötü niyetli kimilerinin hokus-pokusuyla İslam ve terör giderek daha fazla birlikte anılmaya başlandı.

Bu tür bir el çabukluğunun, sömürgeleştirme ve işgal için elverişli bir psikolojik zemin meydana getirdiğini görebiliyoruz. 1970'lere kadar esamesi okunmayan, ciddiye alınmayan, hiçbir etkileri bulunmayan marjinal gruplar, tedhiş eylemleriyle dünya sahnesine çıktılar.

Bu grupların kimi gizli servislerin laboratuvarlarında imal edilmiş Frankenstein'lar olduğu uzun zamandır biliniyor. Benim merak ettiğim konu şu: Nasıl oluyor da egemen güçler tarafından kolaylıkla yönlendirilebilen ve hangi amaca hizmet ettiği bilinmeyen bu gruplar, İslam coğrafyası içinde kendilerine az da olsa sempati toplayabiliyorlar? Modernitenin getirdiği yersiz yurtsuzluk ve aşağılamaya bir cevap mıdır bu? Yoksa 'kendi olma ümitsizliği'ni 'öteki olma arzusu'yla tedavi etmeye çalışmak mıdır? Yahut mazlumluğu yüzyıllardır bir bayrak gibi sarınmış kimilerinin 'mazlumun zalimle özdeşleşmesi' savunma düzeneğine seğirterek 'efendi'lerle özdeşleşmesi mi? Ne oluyor da dünyadaki geniş Müslüman çoğunluğun bir esenlik ve barış kaynağı olarak algıladığı bir din, bir grup bağnazın zihninde ölüm ve yıkım emreden bir tedhiş aygıtına dönüşüyor?

'Kutsal savaşçı'nın asıl derdinin yaşadığı aşağılanmanın intikamını almak olduğunu düşünenler var. Batı toplumlarının asırlarını alan toplumsal değişimler Müslüman toplumlarda

iki nesil gibi kısa bir süre içinde gerçekleşiyor ve bu durum genç insanları kimliksiz ve güvenliksiz bırakıyor.

Eylemci ona bir ev, bir yurt hissi vermeyen, bozulmuş ve tersine giden bir dünyayı kendi kesin inançları istikametinde düzeltmek ister. Grup kimliğini bir zırh gibi kuşanarak, kendisinin dışında saydıklarına nefret yağdırır. Grup kimliği onun modern dünya karşısında tuzla buz olmuş, realpolitikle iyiden iyiye çiğnenmiş kimliğini sözümona ulvi bir amaç için diriltir ve güçlendirir. Kendi kendisini sevme ihtiyacını bu aidiyetle sağlar ve kendisine böylece değer verir.

Bu psikolojik mekanizma dünya yüzeyinde her tür aşırılıkçı oluşum için söz konusudur. Bu görüşün ideologları yahut 'kimlik pazarlayıcıları,' bütün bir söylemi 'dışsallaştırma' üzerine oturturlar. Acının sebebi tarihsel süreç olarak görülür, suçlu dışarıda aranır. "Kötü adamlar geldi ve bizi baştan çıkardı." der kutsal mazlumlar. Kişisel sorumluluk duygusu iptal edilirken, mazlumiyet ve mağduriyet âdeta yaşama biçimi haline getirilir. Egemen güçler de kötü adam rolünü doğrusu hakkını vererek oynar ve yeryüzünü haksızlığın, kötülüğün, zalimliğin fideliği haline getirmek suretiyle dünyanın kalan kısımlarında acziyet ve çaresizlik hislerini körüklerler.

Terörist için din ve ideoloji son kertede kullanışlı vasıtalardır. Onun amacı Tanrı'nın sözlerini yüceltmek değil, ne pahasına olursa olsun kendi gücünü göstermektir. Yakıp yıktıklarını iştiha içinde seyreden bir sapkındır o; ölüme sürdüğü insanların üzerinden şehre yağan kâbusu zevk içinde izler. 'Soylu bir biçimde yaşayamamış' genç insanları 'soylu bir ölüm'e davet ederken, onlara bir yeni zaman tanrısı gibi büyüklenerek cennet vaad eder. Bu vaade kanarak bedenini patlatan ve böylece cennetin pasaportunu aldığını düşünen

genç adam, yaşayamadığı bir hayatın intikamını, ölümünün amaç ve biçimini seçebilmek suretiyle aldığına inanır.

Modernleşmenin, özü itibarıyla, insanın önündeki seçenekleri arttırmak olduğunu söyleyen bir ABD'li akademisyen, terörün seçenek bolluğuna ve modernleşmeye bir tepki olduğunu yazabilmektedir. Ona kalırsa, İslam modernlikle barış(tırıl)madan hiçbir askerî operasyon sonuç vermez. Tuhaf bir görüş; zira 'siyasal İslam'ın uç bir yorumu içine yuvalanan tedhiş eğilimi, geçmişle ve gelenekle bir bağ üzerine temellenmiyor, oradan bir rüzgâr alıp bugüne getirmiyor. Tam aksine, bu, çok modern bir gelişme. Bu terör tarzı geçmişle bütün bağlarını yıkmakla kalmıyor; dini kişiselleştiriyor, dünyevileştiriyor ve onu politik bir vasıtaya indirgiyor. Yani, kelimenin bütün anlamlarıyla, dibine kadar modern bir hareket. Yine tuhaf bir biçimde, bu eylemlerde kullanılan kişilerin, genellikle sömürge geçmişi olan ülkelerden devşirildiğini, özellikle de diasporada, geleneksel etnik cemaatlerinden ve yurtlarından uzakta yaşayan gençlerin hipnotize edildiğini görüyoruz.

Güdülenme kaynağı olarak İslam'ı öne sürseler de, teröristlerin en büyük zararı İslam'a ve onun inananlarına verdikleri çok açık. Bu kıyamet ideolojisi, sözüm ona karşısına aldığı hegemonik düşünceyi, aslında birebir taklit ediyor. Geçmişe ve geleneğe saygı duymuyor, uygarlığın düşünce ve irfan uğraklarında hiç soluklanmıyor. 'Biz ve onlar' üzerinden paranoid bir imgelemi yeniden üretiyor. "Onlar saf kötüler ve biz saf iyileriz, onlar bizim yaşama biçimimize saldırıyor." tarzı bir düşünce, bu asimetrik savaşın her iki tarafındaki fanatiklerin ortak sloganı.

İktidarsızlık da, tıpkı iktidar gibi, insanı bozuyor. Müfritler, din bezirgânları utancı iyileşmez bir gölge olarak sadece kendi yüzlerinde taşısalar iyi; onlar 'orta yol'da yürüyen ve

aşırılığa asla gönül indirmeyen sayısız Müslümanı da kendi utançlarına ortak ediyorlar. Kıyamet gününde insana tanıklık edecek yegâne şeyin 'iyi bir kalp' olduğunu söyleyen bir din, kalbi ayaklar altına alan cânilerin tehdidi altında.

Bu arsız tehdide karşı kalbi yardıma çağırmak gerekiyor. Kuru bir nehir yatağını coşturan yağmurlar gibi, ancak o, insanın bu kuraklığını giderebilir. Sadece kalbi olanlar içlerinde olup biten mucizeleri görebilir ve sadece kalbi olanlar kötülüğe direnebilir.

Şiddetin Psikopolitiği

Terör üzerimizdeki etkisini bu dünyanın emin bir yer olmadığı ve insanlara asla güvenilemeyeceği korkusunu yayarak göstermektedir.

Eric Hoffer, dilimize *Kesin İnançlılar* adıyla çevrilen kitabında, hayal kırıklığına uğramış ve tatmin bulamamış kişilerin, anlamsız buldukları hayatlarına bir önem ve anlam duygusu katabilmek için, kendilerini kolayca kurban edebileceklerini yazar. Fanatik tutumları benimseyerek kendi kimliğini grup kimliğinde eriten bu nevi bireyler, aslında kendi benliklerinden kaçmaktadırlar. 'Kesin inançlı' kişinin elinde onu esenliğe götüren bir vasıta olarak hakikat yoktur, o daha çoğunu iddia eder, bütün hakikati kendi tekeline alır. Kitle hareketlerinin çekiciliği de doktrin ve kabullerinden değil, insani varoluşun içine gizlenmiş endişe, yalnızlık ve anlamsızlık duygusundan bir kurtuluş vaad ediyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

Tahripkârlık ve terörü meşru bir araç sayan örgütlenmelerde, 'kenardaki'lerin nefreti, bir grup sadakati

yaratmak için kullanılır. Nefret, güçsüz bırakıldığını düşünen, kendisini mazlum ve mağdur addeden bireyleri bir arada tutan, onlara güçlü oldukları yanılsaması veren bir duygu olarak âdeta tutkal işlevi görür. Bu duyguyla birlikte, mazlumiyet hissi, kuvvet ve meşruiyet hissine tebdil edilmektedir. O artık seçilmiş bir varlıktır ve onun fırkasının dışında kalanlar her kim ise, onlar 'lanetli'dir.

Nefreti bir siyasi aygıt olarak kullanan örgütlenmelerin inkâr ve yansıtma savunma düzeneklerinden yararlandıkları, aslında kendilerinde beğenmedikleri şeyleri 'düşman'a yansıtarak onu bir öfke nesnesi haline getirdikleri ifade edilmiştir. Yabancıyı, 'barbar'ı, 'kâfir'i biz icad ederiz. Nefret, şiddet kıvamını aldığında, dilsizlerin dili olur.

Şiddet, bir birey veya grubun başka bir birey veya grubun ruhsal, toplumsal ve fiziksel bütünlüğüne tecavüz ettiği herhangi bir durum, süreç veya ilişki olarak tanımlanabilir.

Yeryüzünü ölümcül eşitsizliklere mahkum eden bir yapısal şiddet, bugün küreselleşme adı altında yeryüzünde kol gezmektedir. Medeniyet ve yüksek değerlerin beyaz Batılılar'ın tekelinde olduğunu öne süren bir görüş kendi alışkanlık, deri rengi, hayat tarzı ve değerlerini üstün olarak tanımlamakta; tahakküm ettiklerini ise kötülük ve çirkinliğin timsali olarak resmetmektedir. Karşıdakiler, 'şer ekseni' ve 'hayat tarzlarımızın amansız düşmanları'dırlar. "Onları ancak üzerlerine DDT sıkarak, bomba yağdırarak veya Hıristiyan yaparak nötrleştirebiliriz." diye düşünüyor gibidirler. Hegemon, bütün iyi insani vasıfları kendisinde toplarken, ezdiği, tahakküm ettiği bireyi insan altı bir rütbeye yerleştirir. Ötekinin enkazı ve gayriinsaniliği üzerinden, kendisine yeni ve üstün bir insanlık peydahlar.

Mütecavizin narsizmi ve büyüklenmesi şiddet eyleminin bir ayağını oluştururken, kurbanın değersizleştirilmesi ve lekelenmesi de öteki ayağını oluşturur. Her şiddet eyleminin ötesinde veya berisinde, bir paranoid süreç bulunur. Yansıtma düzeneği, "Kötü olan ben değilim, o!" diyerek şiddet eylemini temize çıkarmaya ve suçluluk duygusunu azaltmaya yarar. Zalime göre, kurban onun varlığını tehdit etmektedir. Tahripkâr eylem, bu tehdit edici varlığa diz çöktürdüğünü, ondaki kusuru düzelttiğini ve böylece adalet getirdiğini öne sürerek rasyonalize edilir. Oysa sıklıkla, 'düşman,' benliğin pişmanlık duyulan, kabul edilemez bir parçasının ötekine yansıtılmasından ibarettir.

Orta Doğu'yu artık bir kan gölüne çevireceği görünen şiddete baktığımız zaman, "Şiddet ancak daha büyük bir şiddetle temizlenir." diyen Fanonyen görüşün hayatın dokusuna nüfuz ettiğini fark ediyoruz. Toprakları istila edilmiş, dilsizleştirilmiş halklar kendilerini boğan şiddet sarmalından, tıpkı istilacıları gibi yaparak, daha fazla şiddetle kurtulabileceklerini düşünüyorlar.

Mazlumun zalimi, mağlubun galibi taklit etmeye yeltenmesi, kadim bir psikolojik süreç. Mağlubiyet ve mazlumiyet psikolojisi, kitleler arasında revaç buldukça, öfke nefrete, nefret şiddete, şiddet örgütlü teröre dönüşüyor. Dünyayı terörle yönetmeye yeltenen istilacı efendiler, karşılarında ancak onları taklit etmekle bir dil ve ifade imkânı bulacaklarını düşünen şiddet havarilerini buluyorlar. 'Kesin inançlı'lar, Hariciliğin değişmez mantığıyla, kendileri gibi olmayan ve kendilerinden olmayan her yeri, her şeyi, herkesi yıkıp yok ederek dünyaya bir adalet getirebileceklerini sanıyorlar.

Sarmalın en son noktası, tam da başlangıcı aslında: "Ya bizimlesinizdir, ya da onlarla!" diye tırmandırılan sekterlik ve

fanatizm, insanlığı terörün karanlık koridorlarına hapsediyor. Mesela dün İstanbul sokaklarını kana bulayan gözü dönmüş şiddet, dünyaya ekilmiş nefret tohumlarının bizim bahçemizde meyve vermesidir. Bu lanetli ağacın yarın ve ertesi gün nereden filizleneceğini bilmiyoruz.

Hakikati temellük eden, onun sadece kendi inhisarlarında bulunduğunu iddia eden 'kesin inançlı'lara verilecek cevap, 'kalpten kalbe giden yol'u ısrarla gündeme getirmek, insan hayatının mukaddesliğini ve biricikliğini ısrarla savunmaktır.

Terör üzerimizdeki etkisini bu dünyanın emin bir yer olmadığı ve insanlara asla güvenilemeyeceği korkusunu yayarak göstermektedir. "Beni yakan ateş herkesi yaksın" mantığıyla dünyayı ateşe veren birileri varsa, onlara ateşin de gül bahçesine dönüşebileceğini, üzerinde yaşadığımız toprakların bu geleneğin mirasçısı olduğunu hatırlatmak gerekir.*

* Bu yazı ve takip eden yazı, Kasım 2003'te İstanbul'da gerçekleşen dört büyük terör saldırısının ardından yazılmıştır.

Terörün Zihinsel Arkaplanı

Bu ülke ve bu dünya, aklı bitirmeye yeltenen bombalara karşı, aklın ve kalbin buluşmasıyla kendisini onaracaktır.

Ortalığı kasıp kavuran bombalardan tüten acı ve yas, unutuşun bütün pencerelerini ardına kadar açmamıza rağmen, varlığını sürdürüyor. Bu vahşeti çevreleyen sis bulutu ise yavaş yavaş dağılıyor ve ortaya tuhaf, insanın canını acıtan ruh fotoğrafları düşüyor. Gazetelere yansıyan hayat hikâyelerinden, terör eyleminde kendileriyle birlikte onlarca masumu katleden kişilerin düne kadar aramızda yaşayan, ana babaları, eş ve dostları olan kanlı canlı adamlar olduklarını fark ediyoruz. Oysa onların iyiliğin hiç olmadığı bir gezegenden kazara şehrimize düşmüş olduklarını duymak bizi ne kadar da rahatlatırdı.

Bu bölük pörçük hikâyelerden teröristlerin psikolojisine ilişkin çıkarsamalar yapmak, onları terörün geniş aile fotoğrafında bir yerlere iliştirmek ancak temkinli bir dile yaslanmakla mümkün. Davranışı,

onu harekete geçiren toplumsal bağlamı gözardı ederek sadece bireysel kişilik özelliklerine atıfla açıklamaya çalışmak, sosyal psikolojinin temel atıf hatası dediği bir yanlışa yol açabilir. Olan bitenler, bilimin, kuramın ve -daha da özelleştirerek söylersek- psikoloji ve psikanalizin tam da ihata edemediği bir yerde duruyor. Aklın bittiği yerde...

İdeoloji, bir tanıma göre, 'idrake giydirilmiş deli gömleği;' bir başka tanıma göre, varlığın doğasına ve kökenine ilişkin bir açıklama ve gerekçe sunan, bütüncül bir inanç sistemi. Bu sistem bir yaşama nedeni vazeder. Ulaşılması gereken bir ideal ve o ideale ulaşmak için gerekli vasıtalar vardır.

Paranoid ideolojiler için dünya keskin bir hatla ikiye ayrılmıştır: Bir yanda iyiler, yani ideolojinin taşıyıcıları vardır; öte yanda kötüler, ideolojinin düşmanları, onu tehdit edenler. Düşman, bu görüşe göre, şayet yok edilmezse, 'gerçek inanç sahipleri'ni her an yok edebilir. Paranoid ideolojiler müntesiplerini kendi özerkliklerini kurban etmeye çağırırlar. O halkadan içeri girmekle kişi çıkar, hak ve mantığından feragat edecek, vicdanını rehin bırakacaktır. Öndere kayıtsız şartsız teslimiyetle, kişi, eylemlerinin doğuracağı ahlaki sorumluluktan kurtulmuş olur.

Terörizm nisbî bir yalnızlık, gizlilik ve seçilmişlik duygusuyla paranoid bir ideoloji etrafında kenetlenen birey veya grupların, etraflarındaki birey veya gruplara yönelttikleri şiddettir. Nefret ve acımasızlık paranoid ideoloji tarafından meşrulaştırılır ve akla uydurulur. Grup üyelerinde için için mayalanan nefret, sapkın ya da inançsız sayılan grup, kurum veya kuvvetleri yok etme yolundaki adanmışlıkla kendisine bir ifade bulur. Aileden uzak, kendi benliğini grubun ortak benliğinde eritmeye eğilimli bireylerde, bir bakarsınız, samimi dinî duygular bile mutlak ideolojik yargılara dönüşür. Bu

mutlaklık, bu sorgulanamazlık halidir ki, o gruba seçilmişlik ve kudret hissi verir. Onların özel ve seçilmiş olduklarına dair ilâhî metinlerde işaretler olduğunu düşünürler; ve ancak kendi liderleridir ki o metinleri doğru anlayıp yorumlar!

Psikanalizin diliyle konuşursak, 'seçilmiş' bir gruba bütün varlığıyla kendini adama, idealize edilmiş, koruyucu bir ana baba figürüyle buluşma, onlarla yekvücut olma halini simgeler. "Aidim, o halde varım." diye düşünür kişi. Son eylemlerde adı geçen dört kişiden ikisinin erken yaşlarda anne ve babasını kaybetmiş olmaları tesadüf olmasa gerektir. Bir yandan kurbanlık duygusu, öte yandan seçilmiş fırkaya mensup olmaktan doğan bir mutlak güç hissi. Bir yanda onun varlığını tehdit eden, onu yok etmeye hazır bekleyen 'öteki;' diğer yanda herkese dersini verip haddini bildireceği yolunda bir kâdir-i mutlaklık duygusu.

Bireysel terör eylemlerinde bulunanların kişilik özelliklerine ilişkin araştırmalar, her zaman olmasa bile sıklıkla, bir travma (örselenme) öyküsü, çocukluk döneminde terkedilmişlik ve aşağılanma hisleri üzerinde durmuşlardır. Kurbanlık saldırganlığa dönüştüğünde kişi güçsüzlüğünün, dilsizliğinin intikamını almaya başlamış demektir. Ancak böylece kendisini gerçekleştirir ve çocukluk döneminde yaşadığı mahrumiyetin intikamını alır. İdeoloji burada yalnızca bir araçtır; öfke ve intikam hissiyle yüzleşmek zor olduğu için, ideoloji onları sarıp sarmalar ve akla uygun hale getirir.

Hayatın ileriki evrelerinde takındığımız tutum ve davranışlarımız, çocukluğun o 'alacakaranlık kuşağı'nda şekillenir. Dünyaya geldiği andan itibaren çocuk sevgi ve güven arar. Hep teskin edici, rahatlatıcı bir annenin özlemi içerisinde büyür. Oysa dışarıdaki dünya ona tuzaklar kurmuş, bir punduna getirdiğinde çoktan çelmelemeye başlamıştır. Bebeğin yabancı

bir yüz gördüğünde korkup ağlamaya başlamasından, büyüme evresinde ana babanın tehlikeli durum ve kişilerle ilgili uyarılarına kadar, çocuk 'bizim gibi olmayanlar'dan endişe etmeyi öğrenir. Yakınlaşma, ait olma, kendisi gibi olan yakın çevresindeki insanlardan olumlu davranış görme arzusuyla, 'bizim gibi olmayan,' farklı, yabancı insanlardan duyulan korku ve endişe atbaşı gider. Psikanaliz, semavî dinlerin ortak mitolojisini oluşturan cennetten sürgün edilme metaforunu, çocuğun anne/babadan zoraki ayrılması ile simgeleştirmektedir. Anne ve babadan ayrılığın sorunlu ve örseleyici olması durumunda, çocuk aşırı uçlarda konaklayan bir zihin yapısına kolaylıkla savrulabilir. Onu örseleyen ve ruhunda derin izler bırakan bir ayrılık ancak anne vücudunun yerini tutacak bir politik bedenle birleşmekle şifa bulur. Ama ya o politik bedenin kendisi yaralıysa? Ya o beden mazlumluk ve mağdurluk fikrini çocuğa yeniden yaşatıyorsa? Sanırım ölmek ve öldürmek arzusu işte burada, bu dönüm noktasında mayalanmaya başlıyor.

Cinayet ve intihar, birbirinin ikizidir. İkisi de ölüm üzerinde bir kuvvet sahibi olmak iddiasındadır. İntihar eylemiyle ortalığı kan gölüne çevirirken kendisini de yok eden kişi hayatı öfke ve ümitsizliğinin hedefi haline getirmekte, âdeta onun kendisinden esirgediklerinin intikamını almaktadır. Diğer yanda seçilmişlik duygusu onu öte dünyada kendisini daha iyi bir hayatın beklediğine, 'şehit' olmakla ruhunun ölümsüzleştiğine inandırmıştır.

İnsanlar şiddet yanlısı gruplara intisap ederken ideolojinin ayak izlerini takip etmezler. Onları biraraya getiren şey, sıklıkla, geçmişte bir yol arkadaşlığı veya yârenliktir. O yol arkadaşlığı onları biraraya getirir ve bir bakarsınız ideoloji birbirlerine sadakatlerini sınayabilecekleri bir mihenk taşı

oluvermiş. Grubun 'seçilmiş' hedefine adanmışlığın sınandığı yerdir ideoloji.

İnsanlığın kahir ekseriyetinin bir kurtuluş ve esenlik bildirisi olarak algıladığı dini, 'kızgın ve mağdur insanların afyonu'na çeviren 'yanılsama tâcirleri,' habis narsizmleriyle böylesine bulanık bir suda avlanırlar. Güçlü paranoid, antisosyal ve narsistik kişilik özelliklerine sahip bu nevi önderler, takipçilerini kitle psikolojisine râm olmaya meyilli, kendilerini örselenmiş ve mağdur edilmiş hisseden bireyler arasından seçerler. Şiddet ancak uygun kişilikler ve uygun toplumsal zeminlere yuvalanarak imha edici bir güce dönüşür. Misyon duygusu, geçmişin çaresizlerine bir kontrol, kâdir-i mutlaklık ve zafer duygusu vaad eder. Ölüm arabalarının kör sürücüleri için, dehşet ve tahribin doruk noktasında kendini feda etmek, ek bir ahlaki zafer anlamına gelse gerektir. Böylece misyona bağlılık en derin ifadesini bulmakta, modern dünyanın silikleştirdiği bir hayat, ancak ölerek ve öldürerek, bitiş çizgisinde anlam kazanmaktadır.

Peki düne kadar aramızda dolaşan bu kişiler, ne oldu da bir gecede üstümüze ölüm yağdıran katillere dönüştüler?

Bir yüzyıl önce Freud, öldürme itkisinin değişen şiddetlerde de olsa her insanda bulunduğunu dile getirmişti. İlkel saldırganlık dürtülerimizi kolay kolay ortaya çıkarmaz, onun ifade ve üslubunu toplumsal kurallarla sınırlarız. Ancak, gruplar da bazen geriler/çocuklaşır (regrese olur), olgunluğu elden çıkarıp ilkel ruhsal düzeneklerle hareket edebilirler. Gündelik bireysel yaşantısında şiddetin kıyısından geçmeyen bir kişi, grup süreci veya kitle psikolojisi içinde saldırganlaşabilir. Özellikle dış ortama kapalı, dış dünyayla çok sınırlı bir alışveriş içinde olan, gücünü üyelerinin sadakat ve adanmışlığından alan gruplar, kolaylıkla regrese olup saldırganlığa meyledebilirler. Toplumsal

bazı travmalar da hayal kırıklığına uğramış, fakirleşmiş, yalnız ve çaresiz bireyleri terör bataklığına çekebilir. Orta Doğu'da sömürgeci güçler marifetiyle yürütülen sistemli devlet terörü, bu kabil grupların mağduriyet ideolojisi üretmeleri için uygun bir fırsat sağlamaktadır. Biz ve onlar tablosunda kötü adam rolü verilen 'öteki,' kötü adamlığın hakkını vermekte ve dünyayı tehlikeli bir kutuplaşmanın eşiğine getirip bırakmaktadır. Böylece İslam dünyasının Batı karşısında mağlup olmakla yaşadığı 'tarihsel travma' yeniden canlanmakta, eski bir yara onulmaz bir biçimde kanamaya başlamaktadır. Bu travmanın yarasına tuz basan sömürgeci büyüklenme, İslam dünyasında bir mazlumluk ve mağdurluk ideolojisi etrafında örgütlenen ve içinde şiddet nüvesi barındıran grupları, tepkiselliğe ve ilkel saldırganlığa itmektedir. Küresel güçlere karşı paylaşılan bir ezilmişlik, adaletsizliğe ve toplumsal aşağılanmaya uğramışlık hissi, öfke ve nefreti bilemekte; ve bu vasattan İslam dünyasının 'kutsal engizisyoncular'ı türeyebilmektedir.

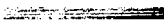
Terörizm, bugünlerde pek çok sağduyulu insanın söylediği gibi, yalnızca askerî ve polisiye tedbirlerle yenilemez. İrrasyonel inançlar bu görüşlere yataklık eden, onları yayan ve onun için ölmeye hazır zihinleri tek tek yok ederek kaybolmazlar. Terörü besleyen fikirler, ne kadar pespâye de olsalar, sınır tanımazlar ve ümitsizlik, sefalet, adaletsizlik, korku ve tahakkümün kol gezdiği yerlerde yuvalanırlar. Küresel adaletsizliğin esaret zincirleri kırılmaksızın, dünyanın 'kendi hikâyelerini anlatma kudreti' ellerinden alınmış halklarına söz hakkı verilmeksizin, geç kapitalizmin yarattığı yeni sömürgeci dalga önlenmeksizin, hâsılı dünya daha yaşanılası bir yer haline getirilmeksizin, terörün kaynakları kurutulamaz.

"Ya bizimlesinizdir, ya da onlarla!" diyerek masum insanların üzerine bomba yağdıranlar ile aynı söylemi İstanbul

sokaklarını kan gölüne çevirmek için kullananlar arasında ne kadar da çok benzerlik olduğunu, gün be gün yaşayarak öğreniyoruz.

Bu kavşakta yapılması gereken, ifade hürriyeti ve demokrasinin sınırlarını olabildiği kadar genişletmek olmalıdır. Bu, kimi otoriter zihniyet müntesibi akılların sandığı gibi totaliter ideolojilerin ekmeğine yağ sürmez. Aksine, kendini ifade edebilme hürriyeti toplumsal kutuplaşmaları azaltır, mağduriyet ideolojisinin yaygınlık kazanmasını ve buradan siyaset üretenlerin revaç bulmasını engeller.

Bu ülke ve bu dünya, aklı bitirmeye yeltenen bombalara karşı, aklın ve kalbin buluşmasıyla kendisini onaracaktır.

Dördüncü Bölüm

GEZERKEN KALBE DÜŞEN

Kuzey Işıkları

İnsanın sözünü duymak için insan gerek. 'Ben,' anlaşılmak için 'biz'e ihtiyaç duyar. Uygarlıkların birarada yaşamak, birbirlerinden öğrenerek gelişmek gibi bir seçenekleri de var.

Stockholm'de ışıkların deniz ve göl üzerinde oynaşmasını izlemek keyifli. Gök grinin türlü tonlarına bürünürken sokaklarda sükûnet kol geziyor. İnsan sayısı az. Bir telaş, bir koşturmacaya rastlanmıyor sokaklarda. İstanbul'un insanı imge selinde boğan hızından sonra bu şehir biraz durup dinlenmek için elverişli bir yer. Eski şehrin dar ve muntazam sokaklarında dolaşırken müze ziyaretine çıkmış çocukların şen sesleri kulaklarınızda yankılanıyor.

Az zaman önce St. Petersburg'u arşınlarken hissettiğimden daha fazlası var burada. İsveç ruhunun dinginliği her yere sinmiş: acısız, ama bir o kadar da kıpırtısız bir hayat...

"Bu kadar sükûnet ve intizam benim için zehirli." diyorum ev sahibi meslektaşlarıma. Bir gece yürüyüşünde Merkez İstasyon'un ışıklı harflerinden birinin yerinde olmadığını görünce, arkadaşım Sofie'ye

sevinçle, "Buldum!" diyorum. "Baksana, koskoca harf yok!" Fin kökenli dostumuz Henrik, "Çok sevinme" diyor. "Yarın sabahın ilk ışıklarıyla o harf yerine konmuş olur." Her yer olağanüstü düzenli ve temiz. İnsanın gözünü tırmalayan en ufak bir sakillik yok. Bu kadarı da fazla!

Kuzey ışıkları gün be gün uzarken sokaktaki İsveçli'nin yüzü de canlanıyor. Yakında beyaz geceler başlayacak, bütün yılı kış karanlığının çökkün havasında geçiren insanlar açık hava kahvelerine hücum edecek. Uzun kış akşamlarında bir hayalet gibi sokakları dolaşan vatandaşlar, yılda sadece iki ay ele geçirdikleri bir hazine olan güneşi, her zerresini hücrelerine çekmek istercesine, coşkuyla selamlayacaklar.

Ama güneş saklambaç oynamaya niyetlenirse, insan hayaletleri kaldırım taşlarına yapışacak demektir. "İki ay güneş görmek için on ay kışa katlanır gibiyiz." diyor bir dostum. "Ama beklenen yaz azıcık geciksin, sen depresyonu o zaman seyret!"

Şehrin her tarafını dolaşan bu intizam histerisi, bizim gibi kaos üzere yaşamaya alışan insanları bayıltır. Her şeyin bu kadar okunaklı, bu kadar sürprize kapalı, bu kadar önden görülebilir olduğu bir yerde yaşamak; hayatın şaşırtıcı darbeleri karşısında ayakta durmayı millî bir spor sayan biz Türkler için bunaltıcı olabilir. Evet, İsveç emeklilik günleri için ideal bir ülke, ama demir tavında, Türk'ün ruhu hayatın travmasında dövülür! Acıya çalmamış bir ruhu ne yüceltebilir?

Tabii, yine de içimde 'beldeler, kâşâneler' gören bir Doğulu'nun onulmaz kıskançlığı var. Yani şu simetromani, şu 'düzen hastalığı' bir salgın haline gelip de hiç olmazsa İstanbul sırtlarına kadar sokulamaz mı idi?

'Kuzeyin Venedik'i' olan bu şehir, su ve tabiatın Stockholm'deki bu tablovârî buluşması, zihnimi hep o can acıtan

soruya düçar ediyor: Biz neden şehirlerimizi harab ettik? Tarih sokaklarımızda neden yaşamadı? Yahya Kemal üstadın söylediği gibi, 'kör kazma'ya olan merakımız neden dinmek bilmedi?

Şehrin ilginç mekânlarından birisi olan Modern Müze, yenilikçi sanat ürünlerine ev sahipliği yapıyor. Değerli dostum İsmail Hakkı Polat'ın "Mutlaka git, eşsiz manzaralı kafesinde bir kahve yudumla." dediği bu müzeden kendimi alamıyorum. Kandinsky, Paul Klee, Münch gibi ustaların eserlerine bir kol mesafesi yakın olmak çok güzel bir duygu.

Tabii, beni en çok etkileyen Lars Nilsson'un In Orgia adlı film çalışması. Kentin işlek bir yerinde insanlar hayatlarına devam ederken, gazeteci gazetesini satar, çocuklar top oynar, gençler kavga eder, insanlar işine giderken, bir köşede 'orji' var. Kimse orjiye, dikkat etmiyor. Ama o bütün pornografik şiddetiyle orada sürüyor. Film bir loop gibi sürekli kendini yineliyor. Nilsson burada reklam endüstrisiyle üstümüze boca edilen cinsel mesajlara ağır bir eleştiride bulunuyor. İnsanlar hayatlarının ta ortasına konuşlandırılmış bu mesaja dikkat kesilmekten âciz. Modern hayatın üzerimize kustuğu ölçüsüz cinsellik, reklam endüstrisinin zincirlerinden boşalttığı saldırgan cinsellik, kimsenin itiraz etmediği, kabullendiği bir orji olarak resmediliyor. Kendimi müzenin labirentlerine o kadar kaptırmışım ki, dönüş uçağına zar zor yetişiyorum. Bu neredeyse ansiklopedik müze, modern sanatın ruhunu biraz olsun kavramamı sağlıyor.

Buraya bir konuşma yapmak üzere geldim. İsveçli tıp tarihi profesörü ve yazar Karin Johanisson'la birlikte, yaklaşık elli kadar dinleyiciye konuştuk. O Batı'da hastalık algılarında meydana gelen değişimleri anlattı, ben de sûfî geleneğinde ruh ve bedeni. Dinleyiciler yaklaşık yüz avro para ödeyerek bu iki konuşmayı dinlediler. Hekim, psikolog, psikiyatrist,

sosyal hizmetler uzmanı gibi değişik disiplinlerin insanları bir konsere veya bir tiyatro gösterisine ödeyebilecekleri bir meblağı iki bilimsel tebliğ için verdiler. Burada önemli olan, meblağdan da çok, bir düşünsel etkinliğe kıymet izafe edilmesi. Kıymet verilmek nefsime hoş gelse de, benim yine kıskançlığım tuttu! "Niye bizde yok?" diye hayıflandım. Ne de olsa gövdemin üzerinde bir 'Şark kafası' taşımıyor muyum? 'Öteki' kurgusu, dünyanın farklı coğrafyalarında dolaştıkça, zihnimde daha muğlak bir hale bürünüyor. Biz buralara gelip de kendi hikâyelerimizi ilk elden anlatmazsak birileri vantrilog gibi bizim ağzımızdan konuşuyor. Bizim derdimizi, bizi biz kılan dinamikleri Avrupa'nın ta içlerine sokularak anlatabilmeliyiz. İnsanın olduğu her yerde sizin hikâyenizi dinlemeye hazır bir yürek mutlaka vardır.

Burada sayıları yüz bini bulan ve kahir ekseriyeti Konya'nın Kulu kazasından olan Türk nüfus, neredeyse dilsiz, yazılı kültürle ünsiyeti olmayan, âdeta 'zamanda donmuş kalmış,' göçmenliğin getirdiği bütün acıyı ve içine kapanmayı yaşayan bir toplum. Neden bizim insanımız gittiği ülkelerde hayata eklemlenmiyor, oranın kültürel atmosferine bir ses, bir renk getirmiyor, o bölgenin insanına 'kebap'tan özge bir tad sunmuyor? Galiba yazıyla aramızdaki o mesafeden.

İnsanın sözünü duymak için insan gerek. 'Ben,' anlaşılmak için 'biz'e ihtiyaç duyar. Dünyayı çatışmacı bir düzlemde tanımlamak isteyenler kaba kuvveti meşrulaştırıyor ve insanın en temel ihtiyacı olan işitilme ve anlaşılma ihtiyacını dinamitliyorlar. Uygarlıkların birarada yaşamak, birbirlerinden öğrenerek gelişmek gibi bir seçenekleri de var. İnsan ilişkilerinde, maneviyatta, iç yaşantısında yoksul ama eşya zengini Avrupa'ya bizim topraklarımızın da söyleyeceği bir çift söz,

çıkınından sunacağı bir azık, dertli ruhundan dokuduğu bir tutam ecza var.

Niyâzi-i Mısrî gibi söylersek:

"Ey Niyâzi, katremiz deryaya saldık biz bugün
Katre nice anlasın, ummân olan anlar bizi."

Ölünecek Bir Yer

Hayata bilgece bir bakış, çalıştığı alanın zaaf ve sorunlarının farkında oluş, bilginin felsefî altyapısıyla ilgili sorunlara ve epistemolojiye vukufiyet, kendisiyle dalga geçebilmek...

Amerikan Psikiyatri Birliği'nin kongresi, her yıl ABD ve dünyadan yaklaşık yirmi bin profesyonel insanı ağırlar. Bu kongrede yok yoktur, her konu işin erbabı tarafından uzun uzadıya tartışılır. Bu yıl Atlanta'da yapılan kongre, insanı yerinden fırlatacak ölçüde güzel konuşmalara tanıklık etmedi; ama psikiyatri biliminin aldığı yol ve tuttuğu yönle ilgili, kayda değer ipuçları verdi.

Bunlardan benim süzebildiğim, şu: Amerikan Ruh Sağlığı Kurumu genetik araştırmalara ve sinir bilimlerine (neuroscience) iyiden iyiye yüklenerek ruhsal rahatsızlıkların oluşumunda belirleyici rol oynayan etkenleri ortaya çıkarmak istiyor. Biyolojik paradigma psikiyatriye iyiden iyiye damgasını vurmuş durumda. Önde gelen kuramcıların neredeyse tamamı artık laboratuvarlarda bilgi üretmeye sıvanmış durumdalar. Klinisyenlerin laboratuvarlara kay-

malarının en temel nedeni, para musluklarını ellerinde tutan güçlerin kaynakları artık buralara akıtıyor olması.

Bilim adamları ABD'de sadece saf ve temiz bir bilimsel çabayla çalışmıyorlar. Hemen çoğu, daha fazla para ayrılan bir araştırma alanında çalışarak büyük bütçelerden yüksek maaşlar kazanmak istiyor. "Marifet iltifata tâbidir" fehvasınca da, yaptıkları yayın ve aldıkları atıf oranında hükmettikleri araştırma bütçeleri büyüyor.

Bu elbette Türkiye'deki durumla büyük bir tezat teşkil ediyor. Türkiye'de bilim adamı pâyesi almak, çok sayıda istisnası olmakla birlikte, yaptığınız akademik çalışmalardan çok belirli ideolojik angajmanlarla mümkün olabiliyor. Bu yüzden hiçbir ciddi bilimsel eser ortaya koyamamış binlerce öğretim üyesi bu milletin ödediği vergilerden maaş almaya devam ediyor. Türkiye'de üniversiteler kasıtlı bir biçimde ideolojik bir savaşın merkezindeymiş gibi gösteriliyor. Oturup bilim üretemeyen, yazı yazamayan, sorgulayan bir kafaya sahip olmadığı gibi sorgulayan kafalar yetiştirmeyi de zül sayan bağnazlar güruhu, kabahatlerini nedense aşırı milliyetçi ve statükocu söylemlerle gizleme cihetine gidiyorlar. Bense bir yerde ideoloji bezirgânlığına soyunmuş birisi varsa hemen uluslararası endekslere girip bu adamın dünya literatürüne hediye ettiği kaç yayın var, ona bakıyorum. Ne görüyorum dersiniz? Bu 'vatanperver' bezirgan uzun yıllar boyu akademik uykuya yatmış, bizim vergilerimizden beslenip obezleşmiş, ama vatanı milleti koruyup kollayayım derken eli akademik makale yazımına hiç gitmemiş!

Bizim üniversitelerimiz gayyâ kuyusudur. Herkes birbiriyle itişir, bubi tuzakları kurar. Çünkü akademik ilerleme için değişmez ve kesin ölçüler yoktur. İdeolojik ittifaklar sizi mes-

leğin tepelerine taşımaya yeter. Nevrotik bir itiş kakış içinde debelenirken, bilginin insana sunabileceği bilgelik es geçilir.

Ben dünyanın dört bir yanında çalışmalarına hayranlık duyduğum pek çok bilim adamını dinledim. Onları birleştiren özellik şuydu: Bilimle uğraşmak onlara bir ruh inceliği, bir tevazu, öğrenme yolunda büyük bir iştiyak bağışlamıştı. O yüzden, sizden ilginç bir cümle sâdır olduğunda, nereden geldiğinize ve kim olduğunuza bakmaksızın size kulak kesilip sizden bir şeyler öğrenmek isteyebiliyorlardı. Hayata bilgece bir bakış, çalıştığı alanın zaaf ve sorunlarının farkında oluş, bilginin felsefî altyapısıyla ilgili sorunlara ve epistemolojiye vukufiyet, kendisiyle dalga geçebilmek... Bu özellikleri gösteren pek çok Türk bilim adamı da var, ama üniversitelerimizde onların çoğunlukta olduklarını söylemek mümkün değil.

Üniversiteleri resmî ideolojilerin karargâhı olarak gören anlayışlar ülkelerine kötülük ediyorlar. Tam aksine, üniversite cıngar çıkarılan yer olmalıdır. Alternatif düşünebilen insanları bünyesinde barındırmalı ve yaratıcı düşünceyi her ne pahasına olursa olsun himaye etmelidir. Atlanta'da dinlediğim bazı bilim adamları bana bütün bunları bir kez daha düşündürdü.

Bu şehirden nasıl bahsetmeli?

Siyah nüfusun ağırlıkta olduğu, insanların merkezde çalışıp banliyölerde yaşadığı, cansız, ruhsuz, renksiz bir şehir. 'Depresif' bir yer. Turistlere vaad ettiği en önemli iki gösterinin CNN merkezi ve Coca Cola müzesi olduğunu söylemem yeter sanırım. İki yaygın Amerikan malına ev sahipliği yapmakla övünüyor Atlanta. Bir de, tabii, Martin Luther King'in şehri.

Benim için ilginç olan, Barnes and Noble kitabevinde huzur içinde, kitapları severek ve onlardan uzun okumalar yaparak geçirilen bir yarım gün ve uzaktan uzağa ürkek bir edayla seyrettiğim ve güzelliklerine hayran olduğum siyah

yüzleri. Gece vakti herkes gibi ben de onlara fazla sokulmadım. Birisi yanıma yaklaşır diye alesta bekledim, ama gündüz onları doya doya izledim. Uzak bir kıtadan koparılıp gelmiş ve bu depresif şehirde ataları uzun yıllar kölelik etmeye mecbur bırakılmış, şimdi de vahşi bir sistemin kenara ittiği, âdeta kustuğu insanlar...

Bir yüzyıl öncesinin Amerikan psikiyatrisinde zalim efendilerden kaçan siyah kölelerin 'akıl hastası' olarak etiketlendiğini, kölelikten kaçışın bir akıl hastalığı olarak adlandırıldığını hiç duymuş muydunuz? Beyaz efendilerin sunduğu nimetleri kadirbilmezlik gösterip reddedenler, olsa olsa akıl hastasıdır, vahşidir veya barbardır, değil mi ya?

Rilke, eşsiz romanı Malte Laurids Brigge'in Notları'na şöyle başlar: "Demek buraya yaşanacak yer diye geliyorlar, burası ölünecek yer deseler daha doğru."

Atlanta üzerinde gökyüzü siyaha çalıyor. Dün plantasyonlarda can veren, bugün uyuşturucuya alıştırılarak suça itilen siyahların âhı, burayı 'yaşanacak değil, ölünecek bir yer' kılıyor.

Tunus'ta Seyyah

Eskilerin güzel bir sözü var, "Zafer değil, sefer" derler. Önemli olan varmak değil, yolda olmaktır. Yolu yaşamaktır. Yolun getirdiklerini eşsiz bir tecrübe olarak ciğerlerine çekmektir.

Kimi kefiyelerini başına sarmış, kimi başlıklı cübbelerinin içine gizlenmiş, kimi kırmızı feslerinin içinde mağrur ve mütevekkil Berberî yüzleri...

Tunus şehrinin medine'sinde işporta işi hediyelik eşya satan dükkânların içinden yürüyoruz. Esnaf Türkçe'ye âşina. Ardımızdan 'Mustafa Sandal, Hakan Şükür, Hasan Şaş' sesleri... Şaş meğer kel demekmiş, o yüzden dünya kupasının Hasan Şaş'ı buralarda hâlâ hatırlanıyor.

Zeytuna Camiine doğru ilerliyoruz. Roma sütunları üzerine kurulu cami bütün ulu mabedler gibi insana ferahlık ve huzur veriyor. İkindi ezanı öncesinde köşesine çekilmiş Kur'ân okuyanlar, dinlenenler, sohbet edenler... Cami burada tam anlamıyla bir buluşma yeri.

Medine'nin, yani eski Tunus'un ara sokaklarında ne kadar da çok yüz

var. Yüzyılların hikâyesini derin kıvrım ve çizgilerinde taşıyan yüzler... Donuk yüzler değil; bir kıvılcımla, bir selamla hoşbeş etmeye hazır, yaşamışlığın ve yapmacıksızlığın yüzleri. Buraya bu yüzleri görmek için gelmiş olmalıyım. Çin malı hediyeliklere gönül indirecek değilim. Burada olup da Türkiye'de olmayan yegâne şey o yüzlerde gizli. Onları selamlıyorum her seferinde. Her seferinde iştahlı bir sevgiyle alıyorlar selamımı. Biraz şaşkın, sanki ufak bir soru çengeli asılıyor yüzlerine. Bu deri ve göz rengi kendilerine benzemeyen adam nasıl oluyor da onları onların dilinde selamlıyor? Oysa benim selamım bir turist selamı değil, bu selamla onlara şunu söylemek istiyorum: Sizinle aynı toprakların, aynı acıların çocuklarıyız. Sizi bana, beni size yaklaştıran, ruhlarımızı birbirine değdiren bir hikâye var. Yüzlerdeki çizgileri ağırlaştıran, bu sokaklara ve bu sokakların yüzlerine yaşamışlık hissi bağışlayan bütün hikâyeleri içim ürpererek dinlemeye hazırım. Sizinle ortak kelimelerim var, kalbinizden geçeni okuyabilirim, yüzünüzde dolaşan gölgelerden yüzyıllar gerisine gidebilir ve çölün emzirdiği bir zamanda dolaşabilirim. Bu selam aramızdaki parola: Ben sendenim kardeşim, sen de bendensin!

Seyyahla turist arasında fark var. Seyyah gittiği yere ruhunu da götürür, yeni yaşantılara açıktır, seyahat onun için ruhu zenginleştirici bir deneyim, bir içe dönme hamlesidir. Öte yanda, turist sadece tüketir. Şehirlere, insanlara, seslere ve yüzlere nüfuz etmez. Beş yıldızlı otellerde konaklar, şehri en güvenli yerlerinden dolaşarak tanımaya çalışır, rahatından asla ödün vermek istemez. Seyahat eden kişi ise hayatın bildik konforundan vazgeçerek çıplak benliğini yeni deneyimlere açar. Bilinmedik bir dilin, aşinası olmadığı sokakların ortasında kendi ruhunu arayan kişidir o. Seyyah gittiği yerlerden kartpostallar göndermez, gördüğü yerleri video kameraya kaydedip eve dönüşte eşe dosta göstermez, çantasında filmler

yoktur. Ama dilinde, her yolculuğun sonunda anlatabileceği hikâyeler vardır. Bu hikâyeler çoğu zaman insan hikâyeleridir. Gördüklerinizi kamera veya fotoğraf makinesi görüntülerine hapsetmekle, tüketiciliğinizi tescil etmiş olursunuz. Sizin görmüş olduklarınızı göremeyen bir başkası size sahip olduğunuz bu ayrıcalıktan dolayı imrensin istersiniz. Kapitalizmin hiç bıkmadan dürttüğü de, işte bu duygudur: Başkalarında haset uyandırma arzusu. Tüketici kültürü, başkalarının sahip olamadıklarına sizin sahip olduğunuz yanılsaması yaratarak hayatınıza geçici bir anlam duygusu, uçucu bir neşe sağlar.

Tunus'ta veya yeryüzünün bir başka yerinde sadece binalara bakarak, görülmesi gerekli yerleri görerek, steril restoranlarda yiyip içerek, yolların kirine tozuna bulanmadan yapılmış bir gezi, gerçek bir yolculuk olmasa gerektir. Yol, belirsizliklerle dolu bir güzergâhtır. Eskilerin güzel bir sözü var, "Zafer değil, sefer" derler. Önemli olan varmak değil, yolda olmaktır. Yolu yaşamaktır. Yolun getirdiklerini eşsiz bir tecrübe olarak ciğerlerine çekmektir. Arka sokaklara girebilmek, mabedleri soluyabilmek, halkın kahvehanelerinde onlarla sohbet edebilmek, nargile içebilmek, onların yedikleriyle karnını doyurabilmek demektir. Seyyah orada olan adamdır. Turist bedenen orada olsa bile ruhen burada, evin konforundadır, zihni eve ayarlıdır, dönüşte taşıyacağı hediye ve resimlerle ancak vardır.

İspanya'da bir kıyı kentinin kilisesinde kömür gözlü kızlar "Let it be"yi İspanyolca söylerken, Amritsar'da bir Sih mabedinde yeryüzünün en dokunaklı ayini sizi kentin öte sokaklarından bir mıknatıs gibi kendisine çekerken, Tac Mahal'i gün doğarken izlemek için bir sabah alacasında kalkıp da sisle birlikte o muhteşem anıta doğru yürürken, Halep'te bir Kadir gecesi Şâzelî'lerin olağanüstü güzel ve hareketli zikrini izlerken, Peşte'de bir an tramvay hattının üzerinde ağır ve dü-

şünceli yürüyen bir adamdan Macar tarihine dipnot düşerken kalbinizi oradaki kardeş insanların kalbine bitiştiriyorsanız, siz bir seyyahsınız! O hikâyelere sokulmak, o hikâyeleri dinlemek istiyorsunuz. Onlarla hemhal olmakla zenginleşiyor, onları tanımakla insanlığınızdaki eksik ve tamamlanmamış tarafları ikmal ediyorsunuz.

Tıpkı hayat gibi.

Hayat da bir turistik gezi değil, bir yolculuk kıvamında yaşanmalı. Fotoğraflar çekerek değil, kendini âna katarak, ânın çocukları olarak. Ânın tadını doya doya çıkararak, günü yakalayarak. Hayat akıp giderken orada olarak. Yeni yaşantı ve duygulara kalbinin tüm pencerelerini açarak. Arka sokakları dolaşarak. Selam vererek, selam alarak...

Nargilede Tüten Ne?

Modernleşmeyle birlikte akıl hastalıkları üzerindeki damgalama artıyor, sosyal ağların çözülmesi ve insanı ürettiği malla tartan kapitalist ekonomiler, 'şizofren' kişiyi toplumun kenarlarına itiyor.

Kahire benim için evvela Nil ve el-Fişâwî demek. Nil'i ister istemez selamlayacağım, ama üçüncü kez yolumun düştüğü bu şehirde el-Fişâwî'de gözleri kısıp iç âlemlere dalarak yapılacak bir nargile seansı, şehre merhaba demenin olmazsa olmaz yöntemi.

Fişâwî, Hüseyin Meydanı'nın kıyısında Han-ı Halilî'de küçücük bir kahvehane. Ama gönül sohbet istiyor ya, tahtına kurulmuş bir kral kadar mes'ut ve saltanat ehliyiz orada. Elma nargilemizi tüttürürken, zamanı oracıkta durduruvermenin, hayatın yüksek tempolu akışından sıyrılabilmenin çocuksu neşesiyle esrik ve müstağniyiz. Dumanın verdiği bir sermestî midir bu, yoksa gençliğin giderek uzaklaşan hatıralarının canlandığı bir vecd ayini mi?

Bu şehrin kalabalığını, coşkusunu, modern hayatın ezberini bozan o hercaîliğini, Doğulu hayatın eksiksiz

bir resmini çizen o yaramaz kaosunu seviyorum. O kaosta büyük bir yaşama sevinci buluyorum. Yıkık dökük evlerde oturan erkekler ve kadınlar, çıplak ayaklarıyla sağa sola koşturan çocuklar, sokak ve kahvehanelerinde kıyameti bekler gibi ağır ve düşünceli oturan ve mutlaka nargile çeken adamlar. Eski ve yeninin birbirine karşı bu kadar umarsız olduğu, ikisinin birbiriyle savaşmadığı kaç şehir vardır yeryüzünde?

Ticaret burada hayatın ta kalbindedir, kimse hızlı adımlarla yürümez, durup dinlenmek ve bu arada çay içip laflamak için herkesin ayıracak zamanı vardır. İnsanın insan için vakti vardır bu coğrafyada. Burada ticaret bilgisayar ağları üzerinden değil, asırlık yöntemlerle yürür çoğu zaman, insan insanla buluşur, halleşir, dertleşir.

Kahire'nin arka sokaklarına giriverdiğimizde, yüzyıllardır hiç değişmeden kalmış bir mahallenin ortasında bulursunuz kendinizi, şehir kir pas içerisinde kalmak pahasına tarihini ve geçmişini korur. Meydanlar tıklım tıklımdır ve hayat, uçarı bir ırmak gibi sağa sola çarpa çarpa ilerler. Batı şehirlerinin donuk ve ölgün havasından eser yoktur burada, hayat geçmiş çağlardan bugüne akar, buradan geleceğe sıçrar. Bu kesintisizlik hali, bu yerinde sayma inadı, bu şehri 'ruhu olan bir şehir' kılar.

Ben Doğu şehirlerinin ele avuca sığmazlığına meftunum. Bir şehirde geçmiş zaman kareleri yakaladığımda, tarihin soluk alıp verişini hissettiğimde, o şehri daha çok seviyorum. Ruhu olan şehirler insana her zaman yeni yaşantılar ve bir iç derinleşme vaad ederler.

Onüç yıl kadar önce üç arkadaş İstanbul'dan otobüse binerek Kahire'ye karayolu ile gelmiştik. O yolculuğun hatırası zihnimin en mutena köşesinde saklı durur. Yolların kirine pasına bürünerek ve yolda insan hikâyeleri dinleyerek yapılan

bir yolculuk, insanın iç âlemini genişletir ve onu tarifsiz bir biçimde zenginleştirir. Çok eskiden tanıdığımızı sandığımız ama ancak yeni görüşebildiğimiz bir sevgiliye kavuşur gibi, özlem ve aşkla sarılmıştık Kahire'ye o gençlik yaşında. Ve yine el-Fişâwî'de uzun günler geçirmiştik; uzun konuşmalar ve uzun susuşlar.

Orada neredeyse meczup yaşlı bir kadın bir demirbaş gibi duruyor, yanında iki hâfız sürekli Yâsîn sûresini okuyordu. Dediler ki, "Bu, Nazire Ana." Ana hepimize sigara tuttu ve buğulu gözlerini uzaklara sabitleyerek, "Ben ona sevdalıyım." deyip Hüseyin Camii'ne işaret etti. Dediler ki, "Ölüm yaklaştı deyip, yanında Yâsîn okutuyor." Gönüllü bir hâfızlar bölüğü, o bölgede çokça hürmet edilen bu kadına nöbetleşe Yâsîn okuyordu. Bu meczup gibi görünen ama konuştukça bilgelik hazinesinden cömertçe etrafına dağıtan yaşlı kadın, Kahire'ye ikinci gidişimde artık el-Fişâwî'de değildi. O zaman üzüntüyle "Ne oldu, nereye gitti?" diye sormuştum da, garsonlar duruşlarını değiştirip yüzlerine bir hürmet ifadesi kuşanarak "Biz de bilmiyoruz." demişlerdi. "Bir gün kimseye haber vermeden ortadan kayboldu, sanki sırra kadem bastı."

El-Fişâwî'de oturmak benim için o serâzad gençlik yaşlarının hülyalarını içime çekmek demektir. Sanmayınız ki, nargilenin ateşidir tutuşturan tütünü; tüten hülyalı bir ömür, ateş gönlün ateşi, duman aradan geçen yıllardır.

Burada Dünya Psikiyatri Kongresi'nde bir konuşma yapmak üzere bulunuyorum. Söylediklerimi birkaç cümle ile özetleyecek olursam, modernleşmeyle birlikte akıl hastalıkları üzerindeki damgalama artıyor, sosyal ağların çözülmesi ve insanı ürettiği malla tartan kapitalist ekonomiler, 'şizofren' kişiyi toplumun kenarlarına itiyor. Bizim geleneksel anlayışımızda Tanrı'ya yakınlık olarak da görülebildiği için olumlu

anlamlar içeren meczupluk/delilik, modern psikiyatrinin onu bir beyin hastalığı olarak tanımlamasıyla mevzi kaybediyor, halkın ürktüğü ve çekindiği bir rahatsızlık oluyor. Aslında halkın içinde söylenceler hâlâ yaşıyor, şizofreni konusunda halk tutumlarını araştıran çalışmalar insanlarımızın şizofreni sebepleri konusunda yüksek oranda toplumsal sıkıntıları mes'ul tuttuğunu gösteriyor. Anadolu'da, bir kıza sevdalandığı için deliren; çok okuduğu, sevdiğine kavuşamadığı, cin çarptığı için aklını kaybettiğine inanılan sayısız genç vardır. Halk böyle inanmakla hastalığı bir ölçüde normalleştirir, bunu, herkesin başına gelebilecek olağan bir hadise olarak söylemiş olur. Böylelikle de hastalık toplumsal/kamusal sahadan tecrit edilmez; herkesin uğrayabileceği bir talihsizlik olarak akıl hastalığı, gündelik yaşamdan tehcir edilmez. Pek çok tıbbî antropolojik çalışma, şizofreninin sıcak karşılandığı toplumlarda gidişinin de daha iyi olduğunu, şizofreni hastasına samimi ve dostça davranan toplumlarda bu hastalığın kişinin hayatını daha az aksattığını gösteriyor.

Kahire benim için eski bir sevgili. O benim için aradan yıllar geçse de aynı güzellikte kalacak bir gençlik aşkı. Onun karmaşa ve girdaplarına bakınca, onları seyre dalınca, kendi içimin karmaşa ve girdaplarını izlediğim hissiyle büyüleniyorum.

Kahire ruhumun içindeki müzikle karşılıklı yağan bir yağmur. İncitmeyen bir güneş. Beni yakan bir ateş ve beni ıslatan bir yağmur; ama yağmur da, ateş de benim. Her Doğulu gibi, ben de biraz Kahire'yim!

Beşinci Bölüm

YİTİK ANLAMIN PEŞİNDE

İnsan: Bugün, Yarın*

Hepimizin bu hayatta kendimize sormamız gereken temel sorular var. İnsan olmanın anlamı, bugün de yarın da bu soruları nasıl sorduğumuzla ve bu sorulara nasıl cevap verdiğimizle ilişkili.

İnsan, bugün, yarın diyoruz. İnsan bugünden yarına değişir mi? Bugün olan, yarın farklı olur mu? Geçmişte olan, bugün devam eder mi?

Bütün bunlar, hep tartışılagelmiş şeyler. Çeşitli disiplinlerin katkılarıyla bu konularda fikirler yürütülmüş.

Öncelikle kendi alanımıza dair bazı şeyleri konuşarak başlamak istiyorum. Bizler insanların sıklıkla dertlerini dinliyoruz. Neden dert dinliyoruz? Neden böyle bir meslek var? Neden psikolojik danışmanlar var, neden psikologlar var, neden psikiyatrlar var? Bu çok modern bir şey aslında, değil mi?

Eski zamanlarda psikolojik danışmanlar yoktu. Birtakım rehberler vardı yine, manevi rehberler, yol gösteren insanlar, kılavuzlar vardı; ama psikolojik danışmanlar yoktu. Psiko-

* 9 Eylül 2004'te Altunizade Kültür Merkezinde gerçekleştirilen Psikolojik Danışmanlar Platformu'nda yapılan doğaçlama konuşma.

lojiyle ilgilenenler, İbn Sînâ'nın, Fârâbî'nin ilgilendiği anlamda ilgilenmişlerdi. Mesela Fârâbî'nin bir mutluluk teorisi, İbn Sînâ'nın insan psikolojisine dair çok değerli saptamaları vardı.

Ama bu insanlar özel olarak birisini dinleyerek onun dertlerine tedavi bulmak gibi bir uğraşı içinde değillerdi.

Mevlânâ, çok güzel bir hikâye anlatır Mesnevî'de. Hikâye, İbn Sînâ'ya atıfla da anlatılır. Bir hekim, tedavi için kendisine getirilen bir genç kızın nabzını tutar. Kız hakikaten sararmıştır, solmuştur, kendisini çok kötü hissediyordur; ve hekim onun nabzını tutar. Sonra da, onun derdinin aşk derdi olduğunu anlayarak, şehrin mahallelerini saymaya başlar. Sonra da, onun sevdiği gencin mahallesinden başlayarak, yavaş yavaş sokağına doğru gelir. Evin numarasını da söylediğinde, kızın rahatladığını, iyileştiğini fark eder. Mesela bu örnek, bize insanların psikolojik dertler yüzünden, ruhsal ızdıraplar yüzünden yatağa düşebileceğini ve durumu iyi teşhis edebilen bir insanın onu iyileştirebileceğini çok güzel anlatıyor.

Yine de, geçmiş zamanlarda belli bir ruhsal hastalık kategorisi yok. Bu, modernizmle alakalı bir şey. 'Psikolojik insanın yükselişi,' zamanımıza özgü bir durum. Yaptığımız iş, ne kadar güzel olursa olsun, yine de yaşadığımız çağlara özgü bir şey. İnsanların gidip dertlerini bir başkasına anlatmaları, bir profesyonele anlatıp ondan yardım istemeleri, yaşadığımız yüzyıla ve bir önceki yüzyıla, yani moderniteye has bir durum. Psikoloji bilimi önceki yüzyıl içinde meşrulaşıyor zaten; kendisini felsefeden ayırarak daha ayrı bir disiplin haline gelmeye başlıyor.

Burada, insan tekinin yalnızlaşmasının oynadığı bir rol de var. Eskiden cemaat hayatı içinde, toplum hayatı içinde halledilen bazı dertler, bazı sıkıntılar artık cemaatin dağılmasıyla, toplumun atomize olmasıyla, bireylerin giderek yalnız-

laşmasıyla, herkesin muhkem kaleler gibi inşa ettiği evlerine çekilmesiyle, ortak alanların, kamusal alanların kaybolmasıyla, bir uzmandan sorulur hale geldi. İnsanlar giderek yalnızlaşıyor, konuşacak insan bulamaz hale geliyorlar. Eskiden nerelerde buluşuyorduk? Çeşme başlarında buluşuyordu insanlar, camide buluşuyordu, kilisede veya havrada buluşuyordu, bakkalda buluşuyordu, mahalle içinde ve kapı önlerinde kadınlar sohbet ediyordu. Erkekler, kahvehanelerde veya birtakım ortak buluşma mekânlarında bir araya gelip çene çalabiliyorlardı. Bu ortak yaşama mekânlarının, yahut bir sosyologun deyişiyle, 'kamusal insan'ın çöküşüyle beraber, insanlar daha da yalnızlaşıyor ve yardım isteyecek bir insan arıyorlar. Bir profesyonel aramaya başlıyorlar.

Bu, kötü mü?

Bütün bunları iyi ya da kötü anlamında anlatmıyorum. Bir sosyolojik vâkıaya işaret etmek için anlatıyorum. Önceden mahalle bakkalında insanlar bir yandan bir şeyler alıyorlardı, ama mahallenin bakkalıyla da günün son olaylarını konuşabiliyorlardı. O mahallede ne oldu, köyde ne oldu, kim öldü kim kaldı, kim kocaya kaçtı, kim evlendi, kim ailesine nankörlük etti, vs... Netice itibarıyla, orada duygusal bir alışveriş gerçekleşmiş oluyordu. Bir de bugünün süpermarketlerine bir bakın, konuşabilir misiniz kasiyerlerle? Konuşamazsınız. Göz teması bile kuramazsınız. Veya, başka kamusal alanlarda insanlarla bir araya gelip uzun uzadıya çene çalabilir misiniz? Bütün bunlar giderek azalıyor. Türkiye'de, Doğu toplumlarında belki göreceli olarak daha düşük bir hızla azalıyor, ama azalıyor. Hele Batı dünyasında, insanların bir araya gelerek rahatlıkla birbirlerine içlerini dökebileceği mekânlarda bir azalma var, dolayısıyla buluşmalarda bir azalma var. Bu da

insanların gidip bir profesyonelden imdat istemelerini, yardım talep etmelerini getiriyor beraberinde.

Bir başkasına derdimizi neden anlatırız? Bir başkasına derdimizi anlattığımız zaman bizde ne olur? Orada, o etkileşimde ne olur?

İşte 'psikoterapi' dediğimiz şey burada devreye giriyor. Bir başkasına derdimi anlatmak benim yükümü hafifletir. Eğer ben sıkıntımı bir başkasıyla paylaşırsam, içimdeki gerilimi, sıkıntıyı, gerginliği ona iletebilirsem, onun beni işitmesini sağlarsam, derdim azalır, sıkıntım hafifler. Sadece dinlemenin kendisinin bile, tek başına, tedavi sağlayıcı bir değeri olduğu tesbit edilmiştir. Bir insanı, başka hiçbir şey yapmasanız bile, içten bir ilgi göstererek dinlerseniz, o insanı yarı yarıya iyileştirirsiniz. Çünkü bu dünyada hepimiz işitilmek isteriz. Varlığımızın onaylanmasını isteriz. Tek başına hayatın dertlerine, tasalarına, sıkıntılarına, sorunlarına katlanmamız çok zordur. Bir başkasına sesimi duyurmam demek, onun beni anlaması ihtimali demektir. Onun beni anlaması demek, bu dünyada onaylanmam demektir. Onaylanmam demek, geçmiş hayatımı büsbütün yanlış yaşamadığımı, bütün sorunların benden kaynaklanmadığını, benim de hayatta baş edemeyeceğim dertler olabileceğini birisinin bana söylemesi demektir.

Psikoterapi her zaman bu demek değildir elbette: Psikoterapi her zaman karşımızdaki insanı okşayacağız, onu seveceğiz, onu destekleyeceğiz demek değildir. Bazen yüzleştirmek gerekir. Bazen insanları kendilerinden gizledikleri yerlerden haberdar etmek gerekir. Ben bazı hastalarımda mağara metaforunu kullanırım mesela. "Beraberce senin mağaralarına gireceğiz; görmek istemediğin bazı yerleri meşaleyle, fenerle aydınlatacağız." derim. Psikoterapi, aynı zamanda, bunu da içeriyor.

Öyle ya da böyle, psikoterapide, iki insan buluşur. Psikoterapist ve terapiye gelen kişi. İkinci kişi, bu buluşmaya çok dertli olarak gelir. Biz dertsiz miyiz peki? Biz psikiyatristler Tanrı'nın kutsadığı kullar mıyız? Değiliz. Biz de hayatın içinde yaşayan, hayatın her türlü derdinden, tasasından etkilenen, sıkıntılanan, üzülen, seven, bazen sevilmeyen, bunun tasasını içinde yaşayan insanlarız. İnsanız. Hatadan beri değiliz hiçbirimiz. Ama bizim orada vazifemiz nedir? Hastamızı veya bize danışan kişiyi etkili bir şekilde dinlemek.

Psikoterapi literatüründe, Jerome Frank diye çok meşhur bir psikolog ve yazar vardır. Onun çok ünlü bir kitabı vardır: Persuasion and Healing. Yıllardır bir klasik gibi okunur. Onlarca baskı yapmıştır. Türkçesi'yle, "İkna ve İyileştirme" kitabın adı. Son yıllarda kızının gözden geçirdiği yeni baskıları çıktı. Jerome Frank kitabında bir şey söyler. Binbir türlü psikoterapi yöntemini incelemiştir. Bir tek şey insanları iyileştirir der: Onlara ümit vermek. İnsanlar eğer etkileşimde bulundukları kişi tarafından iyileşeceklerine, bir şeylerin yoluna gireceğine ikna edilebilirlerse, o zaman iyileşme ihtimali çok kuvvetlidir.

Bütün psikoterapilerde ortak olan öz, ümidi uyandırabilmek, ümidi yerinden kıpırdatabilmektir. Çünkü size başvuran insanlar bazen o ümitten çok geriye düşmüş olarak gelirler. O ümidi hiç yaşayamadan gelirler. Bir dokunuşa hazırdırlar aslında, en ufak bir sözünüzle o kıvılcımları çaktırmaya hazırdırlar. O yüzden terapilerde siz gelişigüzel bir söz ettiğinizi düşünürsünüz. Aradan on seans geçer, size danışan kişi size o sözü hatırlatır. "Siz bana şöyle demiştiniz o söz benim iç dünyamda çok büyük yankılar uyandırdı." der. O söz o gün orada yerini bulmuştur. Hedefine ulaşmıştır çünkü. İşte psikoterapi bu yüzden karşımızdakini duyma, ona içten bir ilgi

gösterme edimidir. Onu hakikaten duyabilme, hakikaten işitebilme, hissedebilme edimidir.

İnsanlar terapistin tecrübesine, yaşına, kullandığı tekniğe bakmazlar. Bir tek şeye bakarlar: Karşımdaki insan beni gerçekten anlamak istiyor mu? Benim için gerçekten, içten bir ilgi gösteriyor mu? Beni dinlemeye hazır mı? Sizin karşınızdaki insan, sizden gelebilecek en ufak ihmalkârlık belirtisine, küçümseme belirtisine, alaycılığa, her şeye çok duyarlıdır. Bize danışan insanlar, yanılıp da saatine bakan bir insanı affetmezler. "Benden sıkılıyor bu" diye düşünürler. Bunu o gün demezlerse de, yarın sizinle olan görüşmesine gelmeyerek bunu söylerler.

Psikiyatri, kolay bir meslek değil. Bazen biz de boğazımıza kadar dertle doluyoruz. İnsanları yine de içten bir ilgiyle dinleyebiliyorsak, mesleğimizi iyi yapıyoruz demektir.

Mesleğimizin şöyle güzel bir tarafı olduğunu düşünüyorum: İnsanlar bize bir sürü öykü anlatıyorlar. İnsanlarla biraraya geldiğimizde, bize anlattıkları öykülerden hayat hakkında bir sürü şey öğreniyoruz. Yeni bir akım var. Postmodern bir akım: 'Narrative psychoterapy.' Yani, anlatı psikoterapisi. Onların söylediklerini psikoterapi alanında çok geçerli buluyorum. Bu akım diyor ki, insanlar size bir öykü getirir, siz o öyküyü alır, eğip büker, bazen baştan aşağı yeniden yapılandırır, yepyeni bir öykü meydana getirir, bu öyküyü karşınızdaki insana sunarsınız. "Sen bana bir öykü anlattın ama, bana göre senin öykün bu." dersiniz. Sizin yeniden kurguladığınız öykü eğer karşınızdaki insanın kafasına yatıyorsa, insanlar iyileşir. Bu çok genel bir çerçeve sunuyor. Bu bize aslında psikanalizden kognitif psikoterapiye kadar uzanan çok değişik yaklaşımların nasıl olup da insanlar üzerinde benzer etkiler meydana getirebildiğini de gösteriyor. Yani bizler acaba hastamızın

öyküsünde gerekli ipuçlarını iyi değerlendirdik ve oradan onun anlayabileceği yeni bir öykü meydana getirebildik mi? Bu çok önemli; zira, bizim onu yeterince iyi anlayıp anlamadığımızın da göstergesi.

Şimdi, insana dönelim. İnsanla uğraşıyoruz. Bugün artık insanın Kartezyen ikiliği aşan bir varlık olduğunu, bedenin ruha, ruhun bedene kenetli olduğunu kabul ediyoruz. Yani ruh diye ayrı bir organ üzerinde işlem yapıyor değiliz. Beden ruhtan, ruh bedenden ayrılamıyor. Grip olan bir insan fizyolojik, organik, biyolojik bir rahatsızlık geçiriyor, ama hayattan aldığı zevk de azalıyor. Hayatı daha keyifsiz, daha neşesiz yaşamaya başlıyor. Tam tersi, depresyona giren bir insanın bağırsak sistemi yavaşlıyor, kalpteki hareketlilik yavaşlıyor, kalp krizi geçirme riski artıyor, bağırsak hastalığı geçirme riski yükseliyor. Demek ki, ruh bedeni, beden de ruhu bir bütün olarak etkileyebiliyor. Ortadan ikiye yararak şu taraf ruh, şu taraf beden, biz ruh üzerinde çalışıyoruz diyebileceğimiz bir şeyle karşı karşıya değiliz. Bedenle zihnin birbirine kenetli olduğu düşüncesi, gün be gün daha da öne çıkıyor.

Mesela, gelişimsel psikopatoloji araştırmaları çok ilginç veriler ortaya koyuyorlar. Erken bebeklik döneminde iyi bakım alamamış, anne babadan yeterince şefkat görememiş bebeklerin 'beyin morfolojisi'nin değiştiği yönünde çok ciddi bulgular var. Beynin şekli değişiyor yaşantıyla. 'Orbitofrontal korteks' dediğimiz bir alan, yeterince şefkat görememiş bebeklerde az gelişiyor.

Bence bu bulgular psikiyatri biliminin de, psikoloji biliminin de çehresini değiştirecek kadar önemli. Çünkü biz daha önce yapısal birtakım yöntemler denedik. Ne yapıyorduk? Mesela, tomografi çektiriyor, beyin ne durumda, ona bakıyorduk. Manyetik görüntülemeye bakıyorduk, beyinde yapısal bir

anomali var mı, ona bakıyorduk. Bugün işlevsel MR denilen yepyeni bir yöntem var. Beyin kan akımını ölçüyor. Yani, çeşitli yaşantılar beynin neresinde kanı arttırıyor ya da azaltıyor, bunlara bakabiliyor. Mesela, benim bir arkadaşım ABD'de şu anda bu konuda çalışıyor: Anneden ayrılan bebekler, bebekten ayrılan anneler, ne oluyor bunların kan akımında? Çok ciddi değişiklikler oluyor. Duygusal yaşantı, anında beyinde yankısını buluyor. Hatta bu o derecede bulabiliyor ki, anne babanın yetersiz ebeveynlik gösterdiği, çocuğun yeterli bir bakım alamadığı durumlarda, az önce belirttiğim gibi, beynin morfolojisi değişebiliyor. Bu çocuklar hayata çok daha yetersiz, çok daha eksik başlayabiliyorlar. Özellikle beynin duyguları işleyen kısmında birtakım eksiklikler olabiliyor.

Yani, yeni veriler ortaya çıktıkça, yaşantılarımızın beynimizi belirlediği, hatta genlerimize intikal ettiği, genlerimizin yapısını değiştirdiği çok daha dinamik bir ruh sağlığı anlayışına doğru gidiyoruz artık. İnsanı üç-beş tane biyokimyasal molekülle tanımlamak giderek imkânsız hale geliyor. Bir zamanlar, serotonin, dopamin, noradrenalin derlerdi. Üç tane biyokimyasal iletici, o artınca şöyle, bu azalınca böyle olur diye kolay formüller üretilirdi. Bütün bu basit izahların hepsini kaldırıp çöpe atıyoruz gün be gün. Hiçbir geçerliliği kalmıyor bunun. Çünkü dopamin üzerinden etkiyen bir antidepresan veriyorsunuz, hasta iyileşiyor; serotonin üzerinden veriyorsunuz, iyileşiyor; noradrenalin üzerinden etkiyen bir antidepresan veriyorsunuz, hasta yine iyileşiyor. Ne oluyor? Bütün bu biyokimyasal maddeler beyinde çok karmaşık bir etkileşim halindeler. Kognitif psikoterapi yapıyorsunuz, insanlar yine iyileşiyor. Kognitif psikoterapi yaptığınız insanlar ile ilaçla iyileştirdiğiniz insanların beyin işleyişine bakıyorsunuz, aynen ilaçla iyileştirdiğiniz insan gibi ötekinin beyin kan akımı da düzeliyor. Yaşantı beynin hem kimyasını, hem

fizyolojisini değiştirebiliyor. Erken çocukluk yaşantıları çok ciddi bir şekilde beynin morfolojisini değiştirebiliyor.

İnsan, tahmin ettiğimizden çok daha karmaşık bir varlık. Sözün kalp kırdığı, sözün hayatı zehir ettiği bir başka varlık var mı yeryüzünde? Yok. Kötü bir söz, insanın kalbini kırar. Kötü bir söz insanı uykularından eder. Aylarca, günlerce, yıllarca hınç içinde yaşamasına dahi yol açabilir. İyi bir söz de bir kalbi tamir edebilir. O yüzden, sözün alanında olmak, insana özgüdür. Sadece insan kendi üzerine düşünebilir. Balinalar kendi üzerine düşünemez. Kelebekler de. Onların da muhakkak gelişmiş bazı iletişim sistemleri vardır. Ama bir hayvan hayatın mânâsı üzerine düşünemez. Anlam sorunu üzerine düşünemez. İnsanın temel meselesi ise, işte bu anlam meselesidir: Niye varım? Nereden geldim? Nereye gidiyorum?

Çok duyduğumuz bir klişe: Niye varım? Bu dünyadaki varlığım ne ekliyor bu dünyaya? Ben niye buradayım?

Bu soru, bence çağımızın en temel sorusudur. İnsan, her zamankinden daha fazla sormaktadır bu soruyu. Çünkü anlam üreten kaynaklar giderek aşınıyor.

Neydi geçmiş toplumlarda anlam üreten kaynaklar? Toplumdu, cemaatti, dindi. Bütün bunlar modernite ile birlikte aşınmaya uğradıkça, aile dağılıyor, toplum geriliyor, herkes izole yaşamaya başlıyor. Dinî kurumlar eski hayatiyetlerini kaybediyorlar. İnsanlar nereden anlam devşirecek? Nereye koşacak insanlar bu anlamı devşirmek, bu anlama sahip olmak için? "Ben niye varım? Niye yaşıyorum?" sorusunun cevabını verebilmek için.

Modern dünyaya baktığımız zaman, çok daha farklı anlam kaynakları olduğunu görüyoruz. Nedir bunlar? Mesela bilimdir, mesela tüketim kültürüdür. Erich Fromm'un meşhur bir kitabı vardır: To Have or to Be. Yani, "Sahip Olmak ya da

Olmak." Günümüzde insanlar sahip olarak olabileceklerini düşünüyorlar. O yüzden 'tüketim tarikatı' diyorum ben ona; bu kadar yaygınlaşabiliyor. Tüketim insanlar arasında bundan dolayı bu kadar revaç buluyor. Tüketerek, içimizdeki boşluğa bir şifa bulmaya çalışıyoruz. Daha iyi arabalara binersek, marka birtakım şeyler giyersek, komşumuza, arkadaşımıza giydiklerimizle, yediklerimizle, oturduğumuz yerle hava atabilirsek, fark atabilirsek kendimizce, kendimizi daha iyi hissediyoruz.

Ama bunlar içimizdeki o boşluğu doldurmaya, içimizdeki o yarayı iyileştirmeye yeter mi? Varoluşun sorusuna cevap vermeye yeter mi? Yetmez elbette. O soru çok daha derin bir sorudur. O sorunun cevaplanması çok daha yakıcı bir süreçte olur. Canımızı acıtarak cevap veririz o soruya. Kolay cevaplar veremeyiz. O soru için çok insan hayatını târumâr etmiştir. Çok insan masalarda sabahlamıştır. Çok insan, o soruya cevap verebilmek için, hayatını dere tepe dolaşarak geçirmiştir.

Bugünün insanına baktığımızda, geçmişin birtakım değer yaratan, anlam üreten kaynaklarından uzaklaştığını, onun yerine de bir şey koyamadığını görüyoruz. Sahte maneviyatlar görüyoruz. Kendini geliştirme teknikleri, rahatlama teknikleri, televizyon şovları. Televizyon şovlarında çok ilginç bir dönüşüm yaşıyor Türkiye. Ne oldu bize de, biz her şeyimizi konudan komşudan saklarken birden milyonların önünde en mahrem şeylerimizi anlatır hale geldik? Bu kadar palas pandıras, bu kadar yalapşap, bu kadar iğreti bir biçimde en mahrem sırlarımızı televizyon önünde açar, hatta tabiri yerinde ise kusar hale geldik? Ne oldu bize?

Bir yandan da, yüzeysel bir pop psikoterapi kültürü var. Ben buna 'pop psikoterapi' diyorum; çünkü derinliği yok, yüzeysel ve popüler. "Paylaş ve rahatla" diyor. "Aç içindekini, dök, ruhunun elbiselerini soyun." İşte insanlar bazen pop psi-

koterapi ile karşılaşıyor. Onlar da diyor ki, derdini insanlarla paylaş, rahatla, özgürleş, hayatını yaşa. Oysa bunlar insanın içindeki yaraya merhem olacak şeyler değil. İnsanlara böyle genelgeçer düsturlar vereceksek, herkesin söyleyebileceği şeyleri söylemekle yetineceksek, hele kendi anlayışımızı empoze edeceksek, terapistlik yapmayalım daha iyi.

Geçtiğimiz yıllarda Trabzon'da bir kongre düzenledik, orada bir İsveçli konuşmacı Kierkegaard'dan çok güzel bir alıntıyla bitirdi konuşmasını. Kierkegaard diyor ki: "Bir insana yardım etmek, o insana tahakküm etmek demek değildir." Siz bir insana yardım ettiğiniz zaman kendinizi daha üstün bir konuma yerleştirmiş olamazsınız. Siz bir insana yardım etmekle onun tarafından yardım almış oluyorsunuz.

Çok zaman duyarım ben meslektaşlarımdan: "Kendimi çok kötü hissediyordum. Hastamla görüşmeye girdim, görüşmeden harika bir şekilde çıktım." Ne oluyor burada? Nasıl bir etkileşim oluyor? Bir, o insana yardım ediyor, yardım ettiğini hissediyor, yararlı olduğunu düşünüyor iyimser yaklaşımla. İki, o insanın hayatta çok daha büyük dertleri oluğunu görüp, kendisi için seviniyor terapist. "Oh, benim hayattaki dertlerim bunun kadar değilmiş!" diyor. Üç, kendine göre daha zayıf olarak algıladığı bir insan oıa geçici bir güçlülük hissi veriyor.

Şimdi yeniden konuşmamın başlığına dönelim: İnsan, bugün, yarın. İnsan bugünden yarına değişiyor. İnsanın değer yargıları değişiyor. Doğru bildiği şeyler değişiyor. Anlam verdiği şeyler değişiyor, kendisine anlam veren şeyler değişiyor. Ama insan özü itibarıyla aynı kalıyor. Temel mesele, yine o anlam sorusudur. Temel büyük mesele, varoluş meselesidir: Ben bu dünyada niye varım? Bu soruya verebildiğimiz cevaplar bizim bu dünyadaki değerimizi belirler. İnsan hayatı, ölüm olduğu için anlamlı. Eğer ölüm olmasaydı, hayat sonlu olmasaydı,

hayatın bir kıymeti olmayacaktı. Hastalık olmasaydı, sağlığın bir kıymeti olmayacaktı.

Hayatı her zaman karşıtlıklar ekseninde algılarız. Hastalık sağlığı anlamlandırır. Ölüm hayatı anlamlandırır. Heidegger'in söylediği gibi, insan ölüm yönündeki bir varlıktır. İnsan tek başına ölür, hiç kimse bir başkasıyla ölmez. Yalnız başımıza ölürüz; ölümümüzü tek başımıza yaşarız. Geriye dönüp baktığımızda, o hayatı nasıl doldurduğumuz, nasıl anlamlandırdığımız, o hayatta kendimize nasıl bir misyon biçtiğimiz çok önemli bir sual olarak gökkubbede asılı kalır.

Çok anlatılır, benim de çok sevdiğim ve anlattığım bir hikâyedir, Afrika'da beyaz adamlarla yürüyüşe çıkan bir kabile reisi bir yerden sonra duruyor, arkasındakileri de durduruyor. "Acele etsene, bak yetişmemiz lazım." diyorlar. "O kadar hızlı yürüdük ki," diyor, "ruhlarımız arkada kaldı."

Geleneksel kültürlerde kâinatla hemâhenk bir bakış açısı var. İnsan ruhu, insan bedeni, kâinattan ayrı düşen, kâinattan farklı bir şey değil. Kâinatın bir uzantısı. Ancak modernite ile beraber kâinata farklı bir muamelenin başladığını görüyoruz. Yani Seyyid Hüseyin Nasr'ın "İnsan ve Tabiat" adlı eserinde çok güzel belirttiği gibi, Batı uygarlığı kâinata, tabiata âdeta bir fahişe gibi bakmaktadır. Onu hırpalamaktadır. Bugün küresel ısınmaya yol açan gazların yüzde 80'i ABD'de üretiliyor. Bir çevresel felâkete doğru gittiğimiz gün be gün ifade ediliyor ve bu konuda buna yol açan güçlerin en ufak bir alınganlıkları yok. Tabiat, Batı kültürü için bir dost, bir arkadaş değil.

Kadim Afrika kültürlerinde insanlar dağlarla konuşurlarmış. İslam kültüründe de böyle bir gelenek var. Peygamber dağla konuşuyor. Dağa hitap ediyor. "Uhud bir dağdır; biz onu severiz, o bizi sever." diyor. Ama modernite ile beraber kâinattan tam bir kopuş başlıyor. Kâinat veya tabiat insanın

yağmalayacağı bir yer haline getiriliyor; yağmalayıp dize getireceği, ıslah edeceği bir yerdir, düşman...

Bunlar aslında hastalık tasavvurumuzu da belirleyen şeylerdir: Hayata baktığımız zaman orada mücadele edilmesi gereken bir sürü şey mi göreceğiz, yoksa katlanılması gereken bazı süreçler mi? Kâinata baktığımız zaman çatışma mı göreceğiz, âhenk mi?

Bakıyorsunuz, biyolojik bir paradigma diyor ki, ancak güçlü olan hayatta kalır. Diğerini ezen, yok eden hayatta kalır. Ama gerçek böyle değil. Kâinatta bir sürü canlı, birlik ve beraberlik halinde yaşıyor. Herkes birbirini ezmiyor, birbiriyle yardımlaşıyor da. Evet, bazıları bazılarını yiyerek besleniyor. Nitekim biz insanlar da inek yiyoruz, kuzu yiyoruz filan. Besleniyoruz. Bir şeyler yiyoruz hayatta kalmak için. Kuzu başka şey yiyor, kurt başka şey yiyor. Kâinatta bir düzen var. Ama kâinatta, canlılar arasında bir yardımlaşma, bir dayanışma, bir âhenk de var.

Biyolojici görüş, psikoloji penceresinden hayata baktığı zaman diyor ki: Hüznü kov. Hüznü yaşama. Hüzün kötüdür, aman. Hep mutlu olmamız lazım. Hayatımızı hep bir haz yumağı olarak yaşamamız lazım. Hayat bir dizi hazdan, bir dizi haz ânından ibaret olmalı. Niye hüzünleneceksin? Bu dünyada hüzünlenecek ne var?

Oysa baktığımız zaman, bizim klasik Türk şiirimize hüzün misafirdir. Çok farklı bir şeyle karşılaşıyoruz orada. Yani, hüzünden kaçan bir anlayışla karşı karşıya değiliz. Hüznü buyur eden, "Gel, benim ilacım sensin." diyen bir anlayışla karşı karşıyayız. Bakın Fuzûlî'nin şiirlerine. "El çek ilacımdan tabip." diyor. "Ben ilaç istemiyorum." diyor.

İşte modern psikolojide eksik olan şeylerden birisi budur. Modern psikoloji mukavemet, dayanma, zorlukları alt etme

hayatın bir kıymeti olmayacaktı. Hastalık olmasaydı, sağlığın bir kıymeti olmayacaktı.

Hayatı her zaman karşıtlıklar ekseninde algılarız. Hastalık sağlığı anlamlandırır. Ölüm hayatı anlamlandırır. Heidegger'in söylediği gibi, insan ölüm yönündeki bir varlıktır. İnsan tek başına ölür, hiç kimse bir başkasıyla ölmez. Yalnız başımıza ölürüz; ölümümüzü tek başımıza yaşarız. Geriye dönüp baktığımızda, o hayatı nasıl doldurduğumuz, nasıl anlamlandırdığımız, o hayatta kendimize nasıl bir misyon biçtiğimiz çok önemli bir sual olarak gökkubbede asılı kalır.

Çok anlatılır, benim de çok sevdiğim ve anlattığım bir hikâyedir, Afrika'da beyaz adamlarla yürüyüşe çıkan bir kabile reisi bir yerden sonra duruyor, arkasındakileri de durduruyor. "Acele etsene, bak yetişmemiz lazım." diyorlar. "O kadar hızlı yürüdük ki," diyor, "ruhlarımız arkada kaldı."

Geleneksel kültürlerde kâinatla hemâhenk bir bakış açısı var. İnsan ruhu, insan bedeni, kâinattan ayrı düşen, kâinattan farklı bir şey değil. Kâinatın bir uzantısı. Ancak modernite ile beraber kâinata farklı bir muamelenin başladığını görüyoruz. Yani Seyyid Hüseyin Nasr'ın "İnsan ve Tabiat" adlı eserinde çok güzel belirttiği gibi, Batı uygarlığı kâinata, tabiata âdeta bir fahişe gibi bakmaktadır. Onu hırpalamaktadır. Bugün küresel ısınmaya yol açan gazların yüzde 80'i ABD'de üretiliyor. Bir çevresel felâkete doğru gittiğimiz gün be gün ifade ediliyor ve bu konuda buna yol açan güçlerin en ufak bir alınganlıkları yok. Tabiat, Batı kültürü için bir dost, bir arkadaş değil.

Kadim Afrika kültürlerinde insanlar dağlarla konuşurlarmış. İslam kültüründe de böyle bir gelenek var. Peygamber dağla konuşuyor. Dağa hitap ediyor. "Uhud bir dağdır; biz onu severiz, o bizi sever." diyor. Ama modernite ile beraber kâinattan tam bir kopuş başlıyor. Kâinat veya tabiat insanın

yağmalayacağı bir yer haline getiriliyor; yağmalayıp dize getireceği, ıslah edeceği bir yerdir, düşman...

Bunlar aslında hastalık tasavvurumuzu da belirleyen şeylerdir: Hayata baktığımız zaman orada mücadele edilmesi gereken bir sürü şey mi göreceğiz, yoksa katlanılması gereken bazı süreçler mi? Kâinata baktığımız zaman çatışma mı göreceğiz, âhenk mi?

Bakıyorsunuz, biyolojik bir paradigma diyor ki, ancak güçlü olan hayatta kalır. Diğerini ezen, yok eden hayatta kalır. Ama gerçek böyle değil. Kâinatta bir sürü canlı, birlik ve beraberlik halinde yaşıyor. Herkes birbirini ezmiyor, birbiriyle yardımlaşıyor da. Evet, bazıları bazılarını yiyerek besleniyor. Nitekim biz insanlar da inek yiyoruz, kuzu yiyoruz filan. Besleniyoruz. Bir şeyler yiyoruz hayatta kalmak için. Kuzu başka şey yiyor, kurt başka şey yiyor. Kâinatta bir düzen var. Ama kâinatta, canlılar arasında bir yardımlaşma, bir dayanışma, bir âhenk de var.

Biyolojici görüş, psikoloji penceresinden hayata baktığı zaman diyor ki: Hüznü kov. Hüznü yaşama. Hüzün kötüdür, aman. Hep mutlu olmamız lazım. Hayatımızı hep bir haz yumağı olarak yaşamamız lazım. Hayat bir dizi hazdan, bir dizi haz ânından ibaret olmalı. Niye hüzünleneceksin? Bu dünyada hüzünlenecek ne var?

Oysa baktığımız zaman, bizim klasik Türk şiirimize hüzün misafirdir. Çok farklı bir şeyle karşılaşıyoruz orada. Yani, hüzünden kaçan bir anlayışla karşı karşıya değiliz. Hüznü buyur eden, "Gel, benim ilacım sensin." diyen bir anlayışla karşı karşıyayız. Bakın Fuzûlî'nin şiirlerine. "El çek ilacımdan tabip." diyor. "Ben ilaç istemiyorum." diyor.

İşte modern psikolojide eksik olan şeylerden birisi budur. Modern psikoloji mukavemet, dayanma, zorlukları alt etme

"Söyleyin ne olur, cevap neydi?" Gertrude Stein şöyle bir gözlerini kaldırıyor, soruyu soran kişiye uzun uzun bakıyor ve cevaplıyor: 'Soru neydi?'

Hepimiz, hayatımızda doğru soruları sorabilirsek, doğru cevapları da alabiliriz.

Anlam Boşluğu*

Dünyanın giderek değerlerini yitirdiği ve hayatın maddileştiği bir zaman diliminde anlam üzerine konuşmak gerçekten her zamankinden daha fazla anlamlı.

Anlam çok önemli bir kavram, çok önemli bir sorun. Biz psikiyatrlar bu konuyla çok yakından ilgili olması gereken insanlarız. Çünkü, anlam boşluğu ile ilgili sorunlar doğrudan bizim ofislerimize yansıyor.

Mesela, bir genç kız düşünün. Hayatını anlamlandıramadığı için, hayatına bir yön ve bir gaye tayin edemediği için sürekli bileklerini kesiyor, bileklerine jilet atıyor. Bir genç insan düşünün. Yine, hayatına bir yön, bir anlam duygusu katamadığı için bu anlamı çeşitli ilaçlarda arıyor, çeşitli maddelerde arıyor ve beynini âdeta uyuşturarak hayatına bir yön, bir anlam duygusu katmaya çalışıyor.

Türkiye'de özellikle 2000'li yılların gençliğine baktığım zaman -ki şu anda gençlerle çok yakından ilgili bir kliniğin direktörlüğünü yürütüyorum- çok ciddi bir anlam boşlu-

ğundan muzdarip olduklarını görüyorum. Bu insanlar bir dönem ağabeylerinin ve ablalarının uğruna yola düştükleri ülkülerden, ideallerden çok uzak görünüyorlar. Buna kimileri 'apolitikleşme' diyor, fakat bence bütün dünyada insanlık, hayatın giderek maddileştiği bir dönemden geçiyor. İnsanlığın ortak değerleri, ortak idealleri gün be gün kaybediliyor ve hayat maddileşiyor.

Marx'ın bir aforizması vardır, çok bilinen bir aforizması: "Katı olan her şey buharlaşıyor, kutsal olan her şey profanlaşıyor." Hakikaten kutsal olan şeylerin de profanlaştığı ve hayatın özünü kaybettiği bir zaman dilimine doğru yol alıyoruz. Buna Batı'da kimi yazarlar yakın ilişkilerin ölümü, mahremiyetin ölümü diyorlar. Artık insanlar gün be gün birbirlerini dinlemeye daha az vakit ayırıyorlar. Paraya tahvil edilemeyen şeyler giderek daha değersiz addedilmeye başlıyor. Mesela anne babalık. Bugün Batı dünyasına baktığınız zaman, paraya tahvil edilebilir bir şey olmadığı için hükmünü, değerini giderek kaybediyor. İyi dost olma, iyi ahbap olma, yâren olma, "Kalpten kalbe bir yol vardır, bilinmez." diyor ya Neşet Ertaş bir türküsünde, işte o kalpten kalbe giden yol günümüzde gün be gün kaybediliyor. Neden? Çünkü, iyi bir dinleyici olmanın çoğu zaman size getirisi yok; bir bakış açısından bakarsanız, zaman kaybı.

Dünyanın giderek değerlerini yitirdiği ve hayatın maddileştiği bir zaman diliminde anlam üzerine konuşmak gerçekten her zamankinden daha fazla anlamlı.

Anlam biz psikiyatristleri çok ilgilendiriyor dedik. Çünkü hayatımızı şekillendiren, ona bir biçim, bir renk, bir tat veren şey anlam duygusunun ta kendisi. 1940'lı yıllarda ömrünün bir kısmını Naziler'in toplama kamplarında geçirmiş Viyana doğumlu ünlü bir psikiyatrist vardır: Viktor Frankl adın-

da. Bu kişi, toplama kamplarında, Auschwitz'de çok acı bir tecrübe yaşamıştır. Eşini, annesini ve babasını kaybetmiştir. Onlar fırınlarda yakılmışlardır. Orada psikiyatri, psikoloji, psikanaliz çalışmasının verdiği bilgiyle insanları gözlemiştir Viktor Frankl. Ve, bütün kitaplarının özetini birkaç cümleye sığdırmak gerekirse, şunu söyler: "Bu kamplarda hayata anlam ile tutunan insanlar ayakta kaldı. Ama direnmeyi ve ümit etmeyi bırakanların, kendilerini o totaliter aygıtın pençesinde aciz, zavallı varlıklar olarak gören kişilerin çoğu öldü, direnmedi, hayatını kaybetti." Bir insan sizi tutup zorla idama götürürse, elbette ona anlam duygusuyla direnme şansınız yok. Ama "Hayatta kalma şansları olduğu halde kim hayatta kaldı, kim kalamadı?" sorusuna Frankl bu cevabı veriyor. "Tünelin sonunda her zaman bir ışık gören, hayata ümitle ve anlam duygusuyla bağlanan insanlar buralarda hayatta kaldı."

Hayatımıza anlam duygusu bir yön verir, demiştim. Anlam duygusunun psikolojik olarak bizde dört temel ihtiyacı sağladığını söyleyebiliriz. Anlam duygusu sayesinde hayatımızda bir gaye sahibi oluruz, hayatımıza gaye belirleriz. Değerler sahibi oluruz, anlam duygusu bize değerlere sahip çıkmayı telkin eder. Kendi öz değerimizi yine bir anlam duygusundan devşiririz. Bir de hayattaki etkinliğimizi, verimliliğimizi, hayatta bir şeyleri kontrol altında tutup değiştirebileceğimiz duygusunu, yine anlam duygusu ile sağlarız. Eğer anlam duygusundan yoksun, yani bir anlam boşluğu içinde isek, bunu da tuhaf yöntemlerle doldurmaya çalışabiliriz.

Kimse aslında anlam boşluğu içinde olmak istemez. Ama hayatını anlamlandırmakta güçlük çeken insanların çoğu zaman yanlış anlam sağlayıcılara yöneldiğini de görebilirsiniz. Bunlar arasında günümüz dünyasında çok yaygın olan kimyevî maddelere bağımlılık; ecstasy, esrar, eroin vs. gibi maddelere

bağımlılık kesbederek kişinin bilincini bulandırması ve böylece kendisi için evreni daha anlamlı kılmaya çalışması, yahut daha fanatik ve sekter ideolojilere tutunarak hayatı kendince daha anlamlı kılmaya çalışması birer örnek olarak verilebilir.

Dünyada bir şeyin daha biz psikiyatristlerin, psikologların, ruh sağlığı çalışanlarının ilgisini çekmesi gerekir. İlginç bir değişime tanıklık ediyoruz: Anlam duygusunu sağlayan klasik, geleneksel birtakım değer üsleri giderek çözünüyor, kayboluyor.

Nedir bunlar?

Mesela bir dönem, din insanlar için anlam sağlayıcı bir değerdi. İnsanlar hayatlarının anlamını Tanrı'nın sözlerine bakarak yahut daha önceki dinî toplulukların yapıp ettiklerine bakarak yordayabiliyorlardı. Din anlam sağlayıcı değerini günümüzde giderek kaybediyor. Bunu iyidir ya da kötüdür anlamında değil, bir sosyolojik vâkıaya işaret etmek için söylüyorum. Tradisyon, yani gelenek de anlam sağlayıcı değerini giderek kaybediyor. Tradisyon dediğimiz zaman, geçmiş nesillerin olayları yapıp etme biçimine verdiğimiz ad bu. Bizden önceki nesiller olaylar karşısında nasıl tepki veriyorlardı, biz nasıl tepki veriyoruz? Acaba bizim verdiğimiz tepkiler bizden önceki nesillerin sürekliliğini içinde taşıyor mu? Biz dünyayı atalarımız ve dedelerimiz gibi mi yorumluyoruz, yoksa çok farklı biçimlerde mi? Bu da yine önemli bir şey. Aile, yine günümüzde giderek çözünen bir değer. Batıda tek ebeveynli ailelerin sayısında çok ciddi bir tırmanma var. Yani çocuk ve anne ya da çocuk ve baba şeklinde, giderek daha fazla aile ile karşılaşıyoruz. Boşanmaların oranında çok büyük bir artış var yine. Çünkü insanların hayattan beklenti düzeyleri çok daha fazla ve kimse bir başkası için de fedakârlık yapmaya kendisini

çok hazır hissetmiyor. Diğergâmlığın, fedakârlığın da giderek kaybolduğu bir dünya içerisinde yaşıyoruz.

Geleneksel anlam sağlayıcılar bir çözülmeye uğradığında, bir kayboluşa doğru gittiğinde ne oluyor? Nasıl dolduracağız bu boşluğu?

İşte bütün dünyada gözlenen bir şey var; ben bunu Türkiye'de biraz gecikmeli de olsa gözlüyorum, görüyorum. Sizler de Türkiye'deki gazete yazarlarına bir bakarsanız, ben vurgusuyla yazan insanların sayısında giderek çoğalma olduğunu göreceksiniz. Yani akşam yediği pırasadan bahseden, yeni tanıştığı erkek arkadaşından bahseden, kendi hayatının bir sürü önemli önemsiz detayını büyük bir hikmet kırıntısı olarak okurlarıyla paylaşan çok sayıda gazete yazarı türedi Türkiye'de. Yani fikirler yok; yapılıp edilmiş önemsiz gündelik işler var. Bir 'ben kültürü'nün yükselişine tanıklık ediyoruz.

Gençlerle konuştuğum zaman, onların sözlerinde çok ilginç şeyler yakalıyorum. "Ben" diyor. "Ben şöyle yapıyorum, ben böyle yapıyorum." diyor. Gençlerin bir kısmının başka insanları anlamaya ya da dinlemeye çok az zaman ve yer ayırdığını görüyorum. Genellikle hayatı kendilerinden ve kendi deneyimlerinden başlatıyorlar. Bir önceki neslin deneyimlerini taşıyamıyorlar, öğrenmemişler. Çok fazla kitap da okumuyorlar. Dolayısıyla, hayatı sadece kendi deneyimlerinden ibaret olaylar yumağı olarak görüyorlar ve kendilerini de o yumağın merkezine yerleştiriyorlar.

Yıllar önce bir televizyon programında deprem sonrası konuşulurken şöyle bir şey seyretmiştim: Bir gence, "Siz ne hissettiniz ülkemiz için, toplumumuz için?" diye bir soru sorulmuştu. Mikrofonu alır almaz, "Ben çok korktum, benim kardeşim de çok korktu." dedi. "Ben şöyle haber aldım olayı, akabinde şöyle yaptım." diye devam etti. Yani toplum için

hissettikleri, ülke için hissettikleri sorulan genç, birden kendi yaşantısına döndü ve kendisini anlatmaya başladı.

Burada, anlam kaynağı olarak insanlığın giderek kendisine, kendi benliğine döndüğünü görüyoruz işte. Genelde Batı toplumu, biraz gecikmeli olarak da Türkiye toplumu, anlam kaynağı olarak kendi bireysel benliklerine yönelmiş insanlarla dolmaya başladı. Yani, "Ben yapıyorsam doğrudur, ahlakın kaynağı benim, bir başkasına ihtiyaç duymuyorum, bir başka moral felsefeye, ahlaki kılavuzluğa ihtiyacım yok, bir yol gösterici olarak dine ihtiyacım yok, bir ideolojinin kılavuzluğuna ihtiyacım yok, insanlığın kadim eski değerlerine ihtiyacım yok, ben kendim davranışlarımın yegâne meşrulaştırıcısıyım, benim için iyiyse iyidir, ben iyi olduğunu düşünüyorsam iyidir." anlayışı türedi.

İşte geleneksel kurumların çözülmesiyle ortaya çıkan o boşluk, günümüzde benliğin yükselişiyle, benliğin ön plana çıkmasıyla doldurulmaya çalışılıyor. Neden benliklerimize ihtiyaç duyuyoruz bu konuda? Çünkü bize bir meşrulaştırıcı gerekiyor. Bir seçim yaptığımızda, seçimlerimiz çoğu zaman ahlaki seçimler de olabiliyor. Seçim yapmak dünyanın en zor işlerinden biridir. "Evet" demek, bir başka şeye "hayır" demektir. Dolayısıyla seçimlerimizin moral, ahlaki bir arkaplanının olması gerekiyor. "Benim için doğru olan seçim doğrudur." diyebiliyorsam, benliği bir anlam kaynağı olarak görüyorsam, o zaman çok rahatlıkla bazı seçimleri yapabiliyorum. Bu çok tehlikeli bir gidiş. Bu, bireyciliğin artık zirve noktalarına varması.

Bireycilik bir yönüyle fena bir şey değil; insanın kendi arzusunu, hayallerini, iradesini harekete geçirmesi kötü değil. Geçmişin kurumları da bütünüyle masum kurumlar değildi. Geleneklere dayalı bazı kurumsal ögeler de yer yer insanlar

üzerinde çok baskıcı olabiliyordu. Geçmişin insanları belli bir rolün içine doğuyorlardı. O rolün dışına çıkmak, o rolü zorlamak çoğu zaman mümkün olmayabiliyordu. Özellikle Orta Çağ Avrupası'nı, hatta çok yakın zamanlara, Aydınlanmaya kadar Batı dünyasını düşünürseniz, roller çok sabit. Aydınlanma insanların özgürleşmesini sağladı mı, yoksa başka şeylere mi köle kıldı sorusu ayrı bir konu; o konuda da konuşmak isterim. Ama insanlar her zaman geçmişle birlikte çok mutlu olmadılar. Fakat yenilik de her şeyi berhava etti, tuzla buz etti, onun yerine çok sağlam değerler koyamadı. İşte bu değer ve anlam boşluğunda, insanlar kendi benliklerini bir ada ilan ettiler, oraya bayraklarını çektiler ve kendi istedikleri kurallar doğrultusunda yaşamaya başladılar.

Napolyon'un çok bilinen bir sözü vardır: "Asaletim benimle başlar." Aristokratlara cevaben, "Sizler babadan, dededen asil olabilirsiniz; ama ben sizden daha asilim. Çünkü ben kendi asaletimi başlatıyorum ve benden sonrakiler, benim soyumdan gelenler hep asil olacak." der. İşte aynı bunun gibi, kendi benliklerimizin asaletini ilan ettik âdeta.

Genel olarak baktığımız zaman, anlam duygusunu birkaç şeyden devşiriyoruz. Anlam duygusuna bir süreklilik kazandırmak çok önemli.

Anlam duygusunu sağlayan şeylerden biri, bağlantılılık. Yani ben hayatımın değişik edimleri, değişik eylemleri arasında bağlantı kurabiliyor muyum? Hayatımın bir safhasında yaşadığım şey bir başka safhasında yaşadığım şey ile anlamlı ilişki kurabiliyor mu? Bütün bunlara baktığım zaman anlatılır ortak bir hikâye çıkarabiliyor muyum? Bu önemli bir soru.

Bir başkası, kalıcılık, süreklilik, istikrar. Hayatımda bugünün anlamına yarın sahip çıkabiliyor muyum? Yoksa çok yanar döner bir şekilde bugün A dediğime yarın B diyor,

bugün A için savaşıp yarın B için mi savaşıyorum? Benim benliğimin cilvelerinin, iniş çıkışlarının bir gölgesi mi oluyor anlam arayışım?

Bunlar önemli şeyler, çünkü kararlılık ve bağlantılılık anlam duygusunun vazgeçilmez bir parçası. Hepimiz geriye dönüp baktığımızda anlamlı ve tutarlı bir hayat hikâyesi bırakmış olmayı dileriz. Varoluşçuların bir sözü vardır. "İçimizde yaşanmadan bekleyen bir hayatın suçunu duyarız." derler. Buna biz çok rastlıyoruz. Elli yaşında bir kadın geliyor. Elli yaşına kadar bütün çocuklarına bakmış, onlara saçını süpürge etmiş, çocuklarına ve kocasına her şeyini vermiş, elli yaşında pat diye depresyona giriyor. Ne oluyor? Neden depresyona giriyor? Çünkü son çocuklar da evden gidiyor. "Bunlar için mi uğraştım?" diye bir soru soruyor kendisine. "Yapayalnız kaldım." diyor, "uğruna uğraştığım her şey uçup gitti." Muhakkak ki uçup gitmedi, ama o böyle hissediyor ve birden açıklayamadığı bir depresyonun pençesine düşerek sizin karşınıza geliyor. Anlam boşluğu dediğimiz şey özellikle bu yaş dönümlerinde çok sık karşımıza çıkıyor, bir de travmatik olayların sonrasında.

Travma dediğimiz şey, örselenme, yani ruhumuza yediğimiz yumruk, bizi çok fazla sersemletiyor; hiç beklemediğimiz anda gelen bir yumruk... Travma hayatı bilme biçimimizi kökten değiştirebiliyor. Mesela, dünyanın çok emniyetli bir yer olduğuna inanırken, birisi bize çok büyük bir kötülük yapıyor ve bütün hayat algımızı değiştirebiliyor. Travma dediğimiz zaman, insanın tahammülünü aşan, katlanma duygusunu aşan, örseleyici hayat olaylarını kastediyoruz.

Veya bir yaş dönümü oluyor. Erkeklerde andropoz diyorlar. Bu tür yaş dönüşümlerinde veya çok ciddi rol değişimlerinde insanlar hayatı anlamlandırmaktan geri kalabiliyorlar. Mesela,

hayatı boyunca çok katı bir biçimde birliğini idare etmiş bir general emekli olduğu zaman boşluğa düşüyor.

Depresyon konusundaki çalışmalar bize şunu gösteriyor: Emekli olup da yeni iş bulmamış, hayata tutunmamış insanlarda kalp krizi ve ölüm riski çok daha fazla. Ama bir hobi bularak, bir uğraşı bularak, hayata anlam katarak devam eden insanlar çok daha verimli ve uzun yaşayabiliyorlar.

Burada başka bir konuya daha geliyoruz. Batı dünyasına baktığınız zaman, yaşlanmaya ve ölüme karşı çok ciddi bir tavır alış var. Âdeta başını çeviriyor Batı dünyası, görmek istemiyor. Ölümün ve yaşlılığın müstehcen olarak algılandığını görüyoruz. Bizim uygarlığımız o bakımdan biraz daha üstün. Ben bütün Doğu uygarlıklarını ve bu arada kendi uygarlığımızı daha olgun buluyorum. Biz ölümle daha barışık bir medeniyetiz. Ölülerimizle beraber yaşayabilen insanlarız biz, ölülerini şehrin ortasına gömen insanlarız. Karacaahmet'e bakın, şehrin tam göbeğindedir ölüler, şehirden kovulmamıştır.

Ölüm duygusu ile haşir neşir olmak aslında hayatı da anlamlandırır. "Nasıl yaşadığımız, nasıl öleceğimizi aydınlatır." diyor Octavio Paz. Nasıl öldüğümüz de, nasıl yaşadığımızı aydınlatır. Ölümün müstehcen olarak algılanması, yaşlılığın ve yaşlılık alâmetlerinin Batı dünyasında neredeyse küçümsenmesine ve toplumdan kovulmasına yol açıyor. Bakıyorsunuz, o insanların çoğu huzurevlerine, dinlenme evlerine terk ediliyor. Halbuki yaşlılık sadece ölüme yaklaşma değil. Hayatın bir sürü değerli bilgisinin biriktirildiği ve insanlara süzülerek aktarılabildiği bir dönem. O yüzden yaşlılarına hürmet eden toplumlar, bence biraz daha uygar toplumlar.

Ölüm, hayatı aydınlatan ve anlamlandıran şeylerden biri. Yeryüzünde başka bir varlık yok ki sonluluğunun farkında olsun. Sonluluğunun, geçiciliğinin farkında olan tek varlık

insan. Yani, Heidegger'in ifadesiyle, ölüm yönelimli tek varlık insan. "Herkes tek başına ölür." diyor filozof. Başkasıyla ölemeyiz. Ölümü düşünmek, yine hayatı anlamlandıran bir şey. Varoluşçu yazarlar buna 'varoluşun sahiciliğini kavramak' diyor.

Bir başka şey, mutluluk arayışı. Freud, hayatın anlamı nedir sorusuna cevap aramanın çok abes olduğunu düşünür. Hayatın anlamı nedir sorusuna Freud, "Ancak din cevap verebilir, fakat dinin verdiği cevabın doğru olup olmadığını nereden bileceğiz?" diyor. Hatta bir mektubu var, Marie Bonapart'a yazdığı bir mektup. O mektubunda çok sert bir ibaresi var: "Hayatın anlamını arayan kişi hastadır." Bir başka yerde de şöyle diyor: "Hayatın anlamını aramak beyhudedir. Dinler buna bir sürü cevap verirler. Bu bilimin alanında değildir, ama hayatın anlamı basitçe mutluluktur. Mutlu olan insan hayatın anlamını bulmuştur."

Acaba böyle mi? Bir işkenceci mutlu olamaz mı? Yaptığı işten keyif duyamaz mı? Kanlı bir diktatör mutlu olamaz mı? Gayet mutlu olabilir. Yaptığı işi de çok anlamlı bulabilir. Bu kişilerin hayatın anlamını bulduğunu söyleyebilir miyiz? Hayatın anlamı sadece mutluluk duygusu ile izah edilebilecek bir şey midir? Sonra, mutluluk nedir? Mutluluk sürekli bir hâl olabilir mi? Hayatta pek çok şeyi ikili karşıtlıklar olarak yaşıyoruz. Yani mutluluk, mutsuzluk varsa anlamlıdır. Sağlık, hastalık varsa anlamlıdır. Eğer öbürü olmasaydı, berikinin tek başına anlamı olmayacaktı.

Bir ütopya vardır, biliyorsunuz, "Cesur Yeni Dünya" diye. Aldous Huxley'in ünlü bir eseridir bu. İnsanların her türlü acıdan yalıtıldığı bir dünya... Böyle bir toplumda insanlar mutlu olabilir mi sizce? Acının tanınmadığı bir zamanda in-

sanlar mutlu olabilir mi? Evet, her şey karşıtıyla kâim. Karşıtı olmazsa, bazı duyguları o kadar yoğun olarak yaşayamıyoruz.

Freud diyor ki, "Hayatın anlamı nedir gibi sorular, bu dünyada yaşadığımız emniyetsizlik hissi ile alâkalıdır." Yani bu dünyada biz kendini tekin hissetmeyen, emniyette hissetmeyen varlıklarız. Dolayısıyla Tanrı inancı da böyle bir şeydir. Biz içimizde yaşadığımız bu emniyetsizlik duygusunu dışarıdaki büyük bir baba imgesine yansıtırız, bu da Tanrı'dır. Böylece bu emniyetsizlik duygusunu ruhumuzda huzura erdiririz. Bu, Freud'un görüşü. Ama bu görüşe Mevlânâ bambaşka bir cevap verebilir. Mevlânâ, Mesnevî'nin neyin hikâyesini anlattığı giriş bölümünde, "Beni kamışlıktan kopardıklarından beri ağlıyorum, aslımdan ayrı düştüğüm için ağlıyorum." dedirtiyor neye. Orada ney ile kastedilen, insandır, hatta neyin son tahlilde simgelediği şey olgun insandır. Bir başkası da buna karşılık şunu söyleyebilir: "İnsan Tanrı katından sürgün edilmiştir, ancak O'nunla buluştuğu zaman yeniden olgun bir varlık olabilecektir. Bu sürgün bittiği zaman kendi varoluşundaki eksik taraflarıyla buluşabilecektir."

Burada şunu söylemek istiyorum: Hakikat dediğimiz şey biraz izafîdir. Nereden baktığınız, nereden gördüğünüz, hangi pencereyi kullandığınız çok önemlidir. Freud'un söylediği şey ile Mevlânâ'nın söylediği şey birbirinden farklıdır, fakat hakikatin farklı cepheleridir. Bazı insanlar hakikaten kendi güvensizlik hislerinin bir neticesi olarak Tanrı inancı geliştirebilirler de. Böyle bir şey olabilir, ama bazı insanlar daha olgun bir tarzda bir inanış da geliştirebilirler. Yani hayata baktığınız zaman kişiler için çok farklı anlamlar bulmak mümkündür. Herkes kendi kabı ölçüsünde okyanustan su alır. Yine Mevlânâ'nın bir benzetmesini kullanırsak, siz ne kadar

derin ve genişseniz okyanusa kâsenizi daldırdığınız zaman o kadar su alırsınız.

Anlam duygusu hayatta yapıp ettiklerimizle alakalıdır, dedim. Sevmekle, üretmekle alakalıdır. Freud böyle diyor. Frankl şunu ekliyor: 'Kadere rıza göstermek.' Burada ilginç bir noktaya geliyoruz: Değiştiremeyeceğin şeyi değiştirmek için aşırı efor sarfetmemek, ondan öğrenmeye, yaşantıdan da öğrenmeye çalışmak. Hani dedim ya, "Zaman zaman ruhumuza yumruk yeriz." Ruhumuza yediğimiz yumruklardan bir şeyler öğrenmek, anlam duygusunun sağlayıcılarından bir tanesidir. Bu, pasif bir alıcı olmak değildir. Bu, değiştirebileceğin şeyler için uğraşmak, değiştiremeyeceğin şeyler için de gereksiz tasa yapmamak demektir. Yani insanın kendi varoluşunu da sevmesi demektir.

Evet, anlam duygusunu birkaç düzeyde devşirebiliriz dedim. Afrikalılar'ın meşhur bir hikâyesi var. Afrikalılar iki türlü açlıktan bahsederlermiş. Bunlardan bir tanesi, maddi olana açlık. Yani suya, yiyeceğe açlık. Bir tanesi de niçin sorusuna duyulan açlık. Kadim Afrika kültürlerine, eski kültürlere baktığınız zaman, insanı büyüleyen şeylerle karşılaşıyorsunuz. Bu çok güzel bir hikâye gibi görünüyor bana. Niçin sorusuna duyduğumuz açlık, bugün her zamankinden daha fazla.

Bilimin çok çeşitli versiyonlarıyla karşılaşıyoruz. İlerlemeci görüş bize diyor ki: "Bilim ileri gidecek, insanlığın bütün dertlerine çare bulacak. Bilim öyle bir hale gelecek ki, insanın mutsuzluğunu iyileştirecek. Geçmişin birikimleri hep üst üste ekleniyor, bilim sonunda bize doğru yolu mutlaka gösterecek." Öte yandan, bilimin ta kendisinden kaynaklanan dertlerle de karşılaşıyoruz. Bilim atom bombasını üretiyor, Iraklı zavallı çocukların başına yağan bombalar üretiyor. Bilim sonuçta

bizim etkinliğimiz, bizim zihinlerimizden çıkan bir şey. Dolayısıyla insanın her türlü zaafı ve zayıflığı bilime yansıyabilir.

Her şeyin tartışılabildiği, şüpheciliğin neredeyse baskın iklim olduğu bir zaman diliminde bir bilimperest olmak bizim yaralarımıza, insanın yaralarına çare bulabilir mi? Anlam problemimizi giderebilir mi? Bana sorarsanız, gideremez. Anlam problemimizi çözecek olan şey, yine insanın insana duyduğu ihtiyaçtır.

Martin Buber isminde bir Yahudi ilahiyatçı var. Çok değerli bir adam. Yıllar önce yaşamış, ölmüş. Çok güzel bir cümlesi vardır onun. "Ben, ben olmak için bize ihtiyaç duyar." der. Yani benim karşımda bir başkası olmazsa, ben ben olamam. İnsan insana ihtiyaç duyar. Kitab-ı Mukaddes'in ilk sözünü değiştirir bazıları, derler ki "Önce ilişki vardı." Her şey bir ilişkidir. Mesela bebeğin anneyle kurduğu şey, bir ilişkidir. Hepimiz bu dünyada teyid edilmeyi bekleyen varlıklarız. Onaylanmak istiyoruz, bir başkası sesimizi duysun istiyoruz. Bir başkası sesimizi duymazsa bu dünyadaki varlığımız anlam kazanmıyor. Eğer bir başkası beni duymazsa ne olacak? Ben burada kendi kendime konuşup gideceğim. Benim anlamlı bir hayat yaşadığımı bana kim anlatacak? Eğer etrafımda benim anlamlı bir hayat sürdüğümü bana aksettiren insanlar yoksa, bana ayna tutan insanlar yoksa, giderek daha fazla kendimden bahsetmeye başlarım.

Yakınlarda bir hanımefendi bana "İnanamıyorum" dedi, "son günlerde diğer insanlarla bir araya geldiğimde hep kendimden bahsediyorum. Sonra kendime dönüp bakıyor, şaşırıyorum. Niye bu kadar çok kendimden bahsediyorum diye." Bu çok açık. Bir şeyin yokluğunu hissettiğinizde, ondan çok bahsedersiniz. Bu kişi etrafında kendi varlığını teyid eden kişiler bulamadığı için onlara ısrarla kendisini tanıtma, ken-

disini gündeme getirme ihtiyacı duyuyor. Hepimiz hayatta teyid edilme ihtiyacı duyuyoruz ve anlam duygusunun bir kısmını buradan devşiriyoruz.

Anlam hayatımızı yönlendiren, hayatımıza istikamet veren şeylerden bir tanesi. Ama sadece bizim kendi benliklerimizden neş'et ettiğinde, çok yanar söner bir şey olmaya da mahkûm. İnsanlar kendi anlamlarını, kendi hayatlarını ve kendi benliklerini aşan yerlere yerleştirdikleri zaman o anlam çok daha kalıcı oluyor. Benim hayatıma biçtiğim anlam benim hayat sınırlarımla kâim değilse, ben öldükten sonra da o anlam duygusu kalabilecekse veya bir başkası bayrak yarışı gibi o anlamı alıp başka bir yere taşıyabilecekse, o anlam duygusu çok daha güçlü olur.

O yüzden, insanlar anlam duygusuna çok ihtiyaç duydukları zaman nerelere yöneliyorlar? Dinlere yöneliyorlar; ideolojilere, fikir akımlarına yöneliyorlar. Yani benimle doğup, benimle biten bir şey bana yetmiyor. Daha yüce olması lazım. Benim benliğimi aşan bir şey olursa, o çok daha sağlam, çok daha kalıcı, çok daha huzur verici oluyor.

Bazen hayatımıza biçtiğimiz anlam başka insanların hayatlarına kahredici bir gölge olarak da yansıyabilir. Biz kendimizi evrenin kurtarıcısı sayabiliriz, kendimize böyle bir anlam biçebiliriz; fakat karşımızdaki insan bizim tarafımızdan kurtarılmak istemiyordur. Kendi hayatımıza biçtiğimiz anlam yüzünden onu zorlayacak mıyız?

Bu bakımdan, anlam duygusu ahlaklılıkla beraber olmalı. Bizim hayatımıza biçtiğimiz anlamın, bu anlam her ne olursa olsun, evrensel ahlak ölçülerine vurulduğunda bir değer ifade etmesi lazım. Zira, bir işkenceci de çok anlamlı bir hayat sürdüğünü, çok yüce bir ideale hizmet ettiğini düşünüyor olabilir. Nitekim, bu ülkenin geçmişine baktığınız zaman bir

sürü karanlık işlere bulaşmış insanlar da görüyoruz. Onlara sorduğunuzda, "Vatan için yaptık." diyorlar. Yani herkes çok yüce bir davaya hizmet ettiğini iddia ederek kendi süflî, basit arzularını rasyonalize edebilir. İnsan kendi kendisini çok kolay kandırabilen ve kendisine çok kolay yalan söyleyebilen bir varlık. Demek ki, ahlak bir ölçü. Ahlaklılık olursa anlam duygusu insana rehberlik edebilecek bir ışık oluyor. Ahlaklılık olmazsa o anlam bizi daha iyi yerlere götürmüyor.

Anlam duygusundan kasıt, insani olarak kendimizi geliştirebileceğimiz, bizi daha iyi yerlere taşıyacak bir ışık, bir meş'ale, bir yön duygusu. Hayatımızı niçin yaşadığımız sorusunun cevabı. Bu soru çok önemli. Herkesin en yakıcı sorusu bu; en derininde hissetmesi gereken soru. Hayatımıza bir anlam duygusu katabildiğimiz zaman hayatımızı daha sakin, daha huzurlu, eskilerin deyimiyle 'mutmain' olarak yaşamış oluyoruz.

Hayatına anlam duygusunu katan herkes mutlu olmayabilir. Anlam duygusu olmayan insanların mutsuz olacağını ise çok rahatlıkla söyleyebiliriz.

İstiklâl Harbi'ni düşünün, bir çok insan ne kadar ızdırap çekti değil mi? Çanakkale Savaşı'nda yüz bin civarında şehit verdik. Mutlu muydu sizce oradaki insanlar? Mutlu olduklarını sanmıyorum, siperlerde uyudular, ama huzurluydular ve hayatlarına anlam duygusu katan bir şeyler vardı.

Hayatımızda bir anlam duygusu olduğu zaman, yediğimiz darbeler, geriye dönüp baktığımızda bizi zenginleştiren tecrübeler oluyor. Hani Nietzsche'nin o ünlü sözü var ya, "Beni öldürmeyen şey, beni güçlendirir." O zaman, aldığım darbeler benim daha mukavemetli bir insan olmamı sağlıyor. Hayata karşı daha hoşgörülü, daha bilgece bakabilmemi sağlıyor. Değişik alternatifleri hesaba katabilmemi sağlıyor.

Sting isminde bir şarkıcı var, şöyle diyor: "İnsanlığın ortak malı olan bir bilgelik, bir hikmet var." Kimileri geçmişe dönüp buna bakıyorlar. Mesela Aldous Huxley'in Perennial Philosophy diye bir kitabı vardır. "Kalıcı Felsefe" başlığıyla Türkçe'ye de çevrildi. Bu kitap, çok ilginç bir kitaptır, Batı dünyasında çok satmıştır, ama Türkçe'de pek kimsenin dikkatini çekmedi herhalde. Huxley orada Mevlânâ'dan alıntı yapar, Lao Tzu'dan da alıntı yapar, dünyanın en uzak yerlerindeki adamlardan alıntı yapar. Ama bir bakarsınız ki, hepsi aynı şeyi söylemiş. Yani, insanlığın en eski çağlardan beri süzülüp gelen bir bilgeliği var ve bu bazen bir pop şarkıcısının sözlerinde karşınıza çıkar, bazen bir şairde, bazen de köydeki Mehmet Ağa'nın sözlerinde. Anneannem o kadar hikmetli sözler edermiş ki, annem bana anlatıyor, benim ağzım bir karış açık kalıyor, "Bunu anneannem mi söylüyordu?" diye. Geçmişin kadınlarında da böyle bir irfanî gelenek var. Okullara gitmemişler, ama çok hikâye dinlemişler.

Toparlamak gerekirse, yine Sting'e dönelim. Diyor ki, "Her şey yıkılıp giderken, geride kalan şeylerle güzel bir şeyler kurmaya çalışmaktır hayat."

Her şey yıkılıp gidebilir, ama geride kalan şeylerle eğer ben hâlâ iyi bir hayat kurmaya çalışıyorsam, işte o zaman anlamlı biçimde yaşamaya çalışıyorum demektir.

KEMAL SAYAR

KALBİN DİRENİŞİ

"Başdöndürücü bir rüzgâr esiyor etrafımızda. Kronolojik zaman alabildiğine hızlanmış, durmadan imge yığıyor önümüze. Her şey çok hızlı, o yüzden hiçbir şey kökleşemiyor. Yer tutmak çok zor. Çok sayıda doğru var, ama hiçbir doğru kişinin iç âleminde ruhu sükûna erdirecek yoğunluğa ulaşamıyor. Hepimiz buradayız ve bir orası yok. Köksüz, yurtsuz, kimsesiz, yalnız. Anne babalarımızdan dahi emniyet almadan..."

Böyle diyor Kemal Sayar ve bir çağın, bir toplumun, bir kuşağın serencamını, açmazlarını, çözülme ve savrulmalarını ustalıkla irdeliyor. Akla ve ruha dokunan incelikli çözümlemelerin eşliğinde, hepimiz için, 'kalbin direnişi'ni merkeze a yolu öneriyor.

Neden mi?

Çünkü, "sadece kalbi olanlar içlerindeki mucizeleri sadece kalbi olanlar kötülüğe karşı direnebilir."

ISBN 978-605-114-930-1

9 786051 149301

₺10

timas.com.tr